

**QUI ERA QUI A LA TORROELLA DE MONTGRÍ DE FA
SET-CENTS ANYS**

ESTUDI PROSOPOGRÀFIC DELS VEÏNS DE TORROELLA DE MONTGRÍ, 1298-1350

Xavier Soldevila Temporal

**EL TURÓ (*MUSTELA PUTORIUS*) A LA PLANA DEL BAIX TER
SITUACIÓ ACTUAL D'UNA POBLACIÓ RELICTA**

Salvador Salvador Allué / Quim Pou Rovira / Eloi Cruset Toniatti / Xavier Llopart Sánchez

BEQUES DE RECERCA

Joan Torró i Cabratosa

Medi Ambient i Ciències Socials

QUI ERA QUI A LA TORROELLA DE MONTGRÍ DE FA SET-CENTS ANYS
ESTUDI PROSOPOGRÀFIC DELS VEÏNS DE TORROELLA DE MONTGRÍ, 1298-1350

Xavier Soldevila Temporal

EL TURÓ (*MUSTELA PUTORIUS*) A LA PLANA DEL BAIX TER
SITUACIÓ ACTUAL D'UNA POBLACIÓ RELICTA

Salvador Salvador Allué / Quim Pou Rovira / Eloi Cruset Toniatti / Xavier Llopart Sánchez

BEQUES DE RECERCA

Joan Torró i Cabratosa

Medi Ambient i Ciències Socials

Crèdits

NÚMERO 7 / NOVEMBRE 2015

Edició

Museu de la Mediterrània

Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter

Coordinació

Gerard Cruset

Eva Ramió

Irene Vilavedra

Disseny Gràfic

Mostra Comunicació

Impressió

Gràfiques Pagès

ISSN 2013-5939

Dipòsit legal: GI-1860-2015

Amb el suport de:

Índex general

PRESENTACIÓ	9
-------------------	---

Qui era qui a la Torroella de Montgrí de fa set-cents anys	
Estudi prosopogràfic dels veïns de Torroella de Montgrí, 1298-1350.....	11
Xavier Soldevila Temporal	

El Turó (<i>Mustela putorius</i>) a la plana del Baix Ter	
Situació actual d'una població relictal	103
Salvador Salvador Allué / Quim Pou Rovira / Eloi Cruset Toniatti / Xavier Llopart Sánchez	

Presentació

Teniu a les mans un nou volum de la col·lecció «Recerca i Territori». Amb aquest, ja s'arriba a la setena edició i ens congratulem que en moments com els actuals continuï endavant aquesta aposta decidida, ferma i constant per la recerca i la seva difusió a casa nostra. En aquesta edició, us presentem els projectes guardonats a les IX Beques de Recerca Joan Torró i Cabratosa. La continuïtat de les Beques de Recerca i la posterior publicació dels seus resultats és la demostració d'una feina ben feta, en què tan important és l'estímul de la recerca, com la seva posterior difusió.

Les Beques de Recerca Joan Torró i Cabratosa, que porten el nom d'una persona que es va estimar aquesta terra com pocs, ja fa nou edicions que promouen la recerca del nostre entorn proper, el Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter. Un veritable al·licient per a investigadors per aprofundir en aspectes de l'àmbit més proper del nostre territori.

Les Beques de Recerca i la col·lecció «Recerca i Territori» és també l'evidència de com dues institucions del territori poden unir esforços i treballar conjuntament per un objectiu comú. Fruit d'una llarga experiència, el Parc Natural del Montgrí, les Illes Medes i el Baix Ter i el Museu de la Mediterrània col·laboren per tal que el coneixement no quedi estancat i es continuï avançant en la descoberta del territori. En aquest punt, cal destacar la funció del Centre de Documentació del Montgrí, les illes Medes i el Baix Ter, espai que custodia el nou coneixement, el dinamitza entre investigadors i gestors i el difon cap al públic general del territori.

A més a més, cal destacar com altres entitats i institucions creuen en aquest projecte i posen el seu granet de sorra per sumar esforços i treballar per a la difusió de la recerca a casa nostra. En aquest cas, tenim la col·laboració d'entitats del territori: l'Associació del Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí i la Fundació Mascort, i entitats del món científic com la Càtedra d'Ecosistemes Litorals Mediterranis i la Universitat de Girona.

Us animem a fer una lectura d'aquesta publicació i descobrir els interessants resultats dels treballs de ciències naturals i de ciències socials que editem. Estem segurs que ens faran ser més coneixedors de la nostra realitat i ens faran estimar encara més el nostre territori.

Gerard Cruset
Director del Museu de la Mediterrània

Marc Mari
*Director del Parc Natural del Montgrí,
les Illes Medes i el Baix Ter*

Qui era qui a la Torroella de Montgrí de fa set-cents anys

Estudi prosopogràfic dels veïns de Torroella de Montgrí, 1298-1350

Xavier Soldevila Temporal

Índex

1. Una història coneguda: Torroella de Montgrí vers el 1300	14
1.1. Una història dels torroellencs, no pas de Torroella de Montgrí	14
1.2. Fonts i metodologia	14
1.3. Torroella de Montgrí: dels precedents remots al segle XIII	17
1.4. La vila reial de Torroella de Montgrí	19
1.5. Conclusions	20
2. Una societat feudal	22
2.1. Introducció	22
2.2. Els senyors feudals	22
2.3. La senyoria jurisdiccional del monarca: castell, tribunal i notaria	22
2.4. La servitud personal: remences, mals usos i serveis personals	23
2.5. Els drets emfitèutic-feudals.....	24
2.6. Procuradors i batlles senyorials	28
2.7. L'alienació dels drets feudals: vendes, arrendaments i lluïcions	28
2.8. L'acceptació dels drets feudals: consens o resistència	32
2.9. Forma de vida nobiliària.....	34
3. La terra: treball i paisatge.....	36
3.1. Introducció	36
3.2. Terra i paisatge.....	36
3.3. Terra i societat.....	39
3.4. L'emfiteusi, un altre cop	39
3.5. L'alienació d'immobles: arrendaments i subestabliments	41
3.6. Les dimensions dels patrimonis.....	43
4. Guanyar-se la vida a la Torroella de Montgrí del 1300	46
4.1. Introducció	46
4.2. La ramaderia	46
4.3. El món dels oficis	48
4.4. Les feines de la mar	50
4.5. El treball assalariat	50
4.6. El mercadeig al minut.....	52
4.7. Del Rosselló a Grècia: la feina de soldat.....	53

5. Les famílies dels torroellencs	55
5.1. Introducció	55
5.2. Composició i dimensions de les famílies	55
5.3. Els tractes familiars: capítols i heretaments.....	56
5.4. Vellesa i dependència	57
5.5. Els moviments migratoris.....	59
6. El món del crèdit en un món on tot era crèdit.....	62
6.1. Introducció	62
6.2. Formes i manifestacions del crèdit	62
6.3. Pagament i morositat	67
6.4. Una nebulosa de pagaments, censos i rendes	69
7. La realitat domèstica: habitatge, vestit i menjar.....	72
7.1. Introducció	72
7.2. Els habitatges a la Torroella de Montgrí de l'edat mitjana	72
7.3. A l'interior dels habitatges: un magre mobiliari.....	74
7.4. El vestit.....	74
7.5. El menjar	75
8. Qui dia passa, any empeny: sobreviure en el segle XIV	77
8.1. Introducció	77
8.2. No tothom era igual.....	77
8.3. Les estratègies per seguir endavant: el crèdit i el mercat de la terra i dels drets.....	80
8.4. Viure endeutat	85
8.5. Inversió i millora	87
9. Conclusions.....	88
BIBLIOGRAFIA	94

1. Una història coneguda: Torroella de Montgrí vers el 1300

1.1. Una història dels torroellencs, no pas de Torroella de Montgrí

Ja fa més de cent anys que la història de la vila de Torroella de Montgrí ha cridat l'atenció dels historiadors, tant dels localistes com dels interessats en la història general, un interès, a més, que sovint ha fet del període medieval el seu centre d'interès principal. Des de les ja venerables reflexions de Josep Pella i Forgas al segle XIX, fins al ventall d'estudis promoguts per les Beques Joan Torró i Cabratosa, el repertori bibliogràfic disponible fa que, a hores d'ara, els grans eixos de la història torroellenca, com a mínim als segles centrals de l'edat mitjana, ja ens resultin coneguts. Aquest estudi, de fet, és també un treball sobre l'edat mitjana torroellenca, però no ho és tant de la “vila” com de la gent que hi vivia. O, dit d'una altra manera, els capítols que segueixen no van exactament destinats a repassar el paper polític o econòmic de Torroella de Montgrí en la vertebració de l'espai empordanès medieval, ni a parlar del dinamisme o el marasme productiu de la població, ni tan sols a exposar la consolidació d'unes institucions municipals. L'estudi que ara s'enceta està consagrat als torroellencs i torroellenques que varen viure –o sobreviure, o malviure, segons sigui el cas– ara fa uns set-cents anys a la vila del Montgrí. Això significarà apropar-se, o si més no intentar-ho, a la seva existència més personal i familiar, adonar-se de quin era el seu entorn domèstic, com evolucionava el seu cicle vital, quines constituïen les seves fonts d'ingressos o com s'ho feien per sobreviure en un context que, per múltiples raons, era enormement canviant i incert. És, cal repetir-ho, no una història “econòmica”, “política” o “social” a l'engròs, és la història d'uns homes i unes dones, d'unes famílies a tot estirar, que tenien uns noms molt concrets i que varen viure en uns anys molt precisos. Unes persones i unes famílies que han estat resseguits, fins allà on ha permès la documentació, any rere any, en ocasions dia rere dia. Un seguiment que ha permès teixir una llista enorme d'històries personals que –és clar, amb dubtes i vacil·lacions provocats, per exemple, pels freqüents casos d'homonímia– ens permeten trobar la dimensió quotidiana de “la política”, “l'economia” o “la societat” medievals.

1.2. Fonts i metodologia

Perquè la disponibilitat de fonts és el factor essencial que permet o impossibilita qualsevol estudi d'aquesta naturalesa. Només quan existeix una documentació mínimament variada, abundant i, per damunt de tot, seguida durant un parell o tres de dècades, és possible realitzar una prosopografia local versemblant. I aquest és, precisament, el cas de la vila de Torroella de Montgrí per a les primeres dècades del segle XIV en termes globals, i, molt específicament, durant les dècades al voltant de 1310 i 1320. L'atzar de la conservació documental ha permès que entre finals del segle XIII i la meitat del segle XIV disposem a diferents arxius –bàsicament a l'arxiu històric de Girona (AHG), a l'arxiu diocesà de la mateixa ciutat (ADG) i a l'arxiu de la corona d'Aragó de Barcelona (ACA)– d'una quantitat àmplia i variada de fonts escrites directament relacionades amb la Torroella de Montgrí medieval.

Es tracta, en primer lloc, dels registres notariais, és a dir, dels llibres on els notaris anotaven tots els afers dels quals donaven fe, i que eren molts més dels que poden ocupar els notaris contemporanis. En ells hi trobem tota mena de contractes familiars –testaments o capítols matrimonials–, operacions comercials –diferents vendes o debitoris–, així com tractes propis del món feudal de l'època –asserviments o redempcions–.

En segon lloc, disposem dels capbreus senyorials en què els diferents senyors de la zona –començant pel rei d'Aragó o el bisbe de Girona i acabant per modestos cavallers i sacerdots rurals– feien redactar els drets que tenien sobre les famílies torroellenques. En ells hi trobem, és clar, els censos i drets que pagaven els habitants de la vila, però també els immobles que tenien –habitatges i peces de conreu–, així com els drets que –a través de cessions d'aquests drets i d'aquests immobles– subordinaven uns veïns a uns altres.

La tercera font de la qual disposem són els llibres de cort o, dit d'una altra manera, els registres on els oficials senyorials –en aquest cas els del senyor major, el rei d'Aragó– anotaven les actuacions que duïen a terme i que abastaven des de qüestions urbanístiques o d'ordre públic fins la persecució de deutors morosos. Els quadres 1, 2 i 3 mostren precisament la distribució cronològica d'aquestes fonts i, a més, evidencien l'enorme volum de dades que aquestes tres tipologies documentals posen a la nostra disposició.

Quadre 1

Registres notariais de Torroella de Montgrí, 1298-1342

Referència	Cronologia	Total de documents
AHG, Torroella 1	Març 1298 – març 1299	484
AHG, Torroella 554	Març 1304 – març 1305	385
AHG, Torroella 555	Març 1305 – gener 1306	350
AHG, Ullà 167	Gener 1308 – març 1309	458
AHG, Torroella 556	Abril – juliol 1310	153
AHG, Torroella 2	Agost 1311 – octubre 1312	624
AHG, Torroella 557	Març 1313 – març 1314	504
AHG, Torroella 558	Març 1314 – març 1315	467
AHG, Torroella 714	Març – setembre 1319	295
AHG, Ullà 168	Juliol 1321 – març 1322	449
AHG, Ullà 169	Març – octubre 1322	309
AHG, Torroella 561	Març 1325 – març 1326	872
AHG, Torroella 562	Octubre 1326 – març 1327	380
AHG, Torroella 563	Març – setembre 1327	375
ADG, Arxius incorporats, Manuals 1, _____		
Torroella de Montgrí	Març 1333 – març 1334	883
AHG, Torroella 567	Març 1341 – març 1342	768
TOTAL		7.756

Quadre 2

Capbreus del Baix Ter, 1322-1338

Referències a veïns de Torroella de Montgrí

Referència	Senyor i data	Lloc	Torroellencs esmentats
ACA, BG, C1, Bc, 2	Rei d'Aragó, 1322	Torroella de Montgrí	62
ACA, OM, St. Joan, 1129	Orde Hospital, 1323	Fontanilles	63
ACA, Mon. Amer, 236-7	Abadia Amer, 1327	Torroella de Montgrí	64
AHG, RD La Bisbal, 38	Cavallers de Bcn, 1327	Fontanilles	21
ACG, TdM, caixa 3	Capellà parroquial, 1334	Torroella de Montgrí	18
AHG, Ullà 230	Bisbe de Girona, 1337-9	Ullà	101
AHG, Torroella 658b	Cavallers de Bcn, 1338	Gualta	186
TOTAL			515

Quadre 3

Registres de la cort de Torroella de Montgrí, 1340-1353

Referència	Cronologia	Total de documents
AHG, Ullà 170	Octubre 1340 – abril 1342	906
AHG, Torroella 569	Febrer 1344 – setembre 1346	1041
AHG, Torroella 672	Setembre 1350 – maig 1353	956
TOTAL		2903

Més enllà d'aquest bloc documental bàsic, és possible disposar d'un ventall ampli, tot i que no sempre nombrós, de diverses fonts. Així, disposem de col·leccions de pergamins –unes publicades i d'altres inèdites– de diferents senyories de la zona del Baix Ter que, puntualment, feien referència a la vila de Torroella de Montgrí i als seus habitants. Són, per exemple, les col·leccions del bisbe de Girona, de la catedral de la mateixa ciutat o de l'abadia d'Amer. Tampoc podem passar per alt les dades procedents de la cancelleria episcopal gironina, ja siguin de les sèries Lletres i Notaria –on s'inscrivien les gestions quotidianes de la senyoria del bisbe–, ja siguin les visites pastorals que recollien aquelles conductes –tant dels clergues com dels laics– que no es consideraven correctes i que havien de ser corregides. Les dades procedents de la cancelleria reial d'Aragó –que es troben esparses en centenars de volums només parcialment indexats– també aporten notícies puntuals que resulten de gran interès. I, en darrer lloc, és imprescindible tenir present la informació que contenen els registres notariais de poblacions properes a Torroella de Montgrí on, de forma prou regular, els veïns d'aquesta vila acudien per formalitzar diferents negocis. Es tracta de les notaries d'Ullà –on es conserven els registres dels anys 1328-1333 i 1345-1347–, de Ruplà –1309-1311, 1312-1317, 1328-1329, 1344-1345 i 1345-1347–, de Peratallada –1332–, de Colomers –1347-1349– i, en una mesura menor, de Castelló d'Empúries, on podem comptar amb sèries sistemàtiques i gairebé completes de les dècades de 1310 i 1330. En aquest darrer i bigarrat grup de documents –des de les col·leccions de pergamins als registres notariais de poblacions veïnes–, la presència de gent de Torroella de Montgrí és menor –al voltant d'un 10 % del total de notícies–, però hi trobem un gruix importantíssim de dades on contextualitzar millor aquelles que ens forneixen les fonts específicament torroellenques.

Tot plegat ens permet afirmar que disposem d'informació suficient per apropar-nos, d'una banda, a la realitat geogràfica, urbanística, econòmica i social de la Torroella de Montgrí durant la primera meitat del segle XIV; i, de l'altra, per fer un seguiment detallat i individual de bona part de les famílies que varen viure a la vila durant aquest període. És cert que entre finals del segle XIII i el 1350 hi ha algunes llacunes cronològiques parcials, però no és menys cert que disposem de dues etapes –entre 1308 i 1315 i entre 1319 i 1327– en què la continuïtat temporal de la documentació és gairebé total, la qual cosa ens dóna una base prou sòlida per enquadra-hi les notícies dels altres períodes, comparativament menys ben documentats. La realització d'un estudi en els termes que es presentaven més amunt, doncs, no només és possible, sinó que hi ha prou garanties per poder-lo dur a terme amb èxit.

1.3. Torroella de Montgrí: dels precedents remots al segle XIII

Les dades més reculades de la presència humana a la zona de Torroella de Montgrí ens les proporciona l'arqueologia. Sense que sigui necessari anar fins als temps prehistòrics, és ben sabut que a l'època romana la influència de la ciutat d'Empúries es manifestava en l'existència de vil·les com les del Camp de la Gruta o Santa Maria del Mar, i d'una activa economia resseguible pels forns del Montgrí o l'embarcador de les Medes. Com en altres zones de l'Empordà, els temps tardoantics, lligats a la decadència del nucli emporità, no ens resulten gaire ben coneguts. I, per tant, les referències altmedievals –concretament del segle IX– a un “terme de ‘villa’ de Torroella”, ara per ara ens resulten difícils d'entendre més enllà de la constatació de la persistència de població i de l'organització jurídica del territori, segurament al voltant d'una obra defensiva –la “torroella” o “torre petita”– que possiblement devia ser l'evolució d'una de les “vil·les” antigues.

La presència d'aquesta incerta obra defensiva, de fet, resultarà cabdal en la història de la població, atès que devia constituir l'embrió del “castell de Torroella” –que mai s'ha de confondre ni amb el castell del Montgrí, ni amb la torre de Rocamaura– des d'on al segle XI va emprendre's la feudalització del territori. Així, al segle XI –específicament quan, entre el 1051 i el 1078, es parla de *“ipsa forteza que est vel erit in Torrocella de Montgrinio vel in eius terminis”* –comencem a tenir alguns dels elements que definiran la història de la població als segles següents. Sabem que el castell estava en mans d'una nissaga –els Torroella, com era previsible, més endavant cognominats Santa Eugènia–, potser emparentats i sense cap mena de dubte vassalls dels comtes d'Empúries, i que estenia el seu domini –amb tota la violència que això podia implicar als inicis de la feudalització– sobre un “terme” o territori més immediat. Partint d'aquest punt, al llarg del segle XII i bona part del XIII la història de Torroella de Montgrí va començar a prendre cos. D'una banda, els Torroella participaven activament en les lluites endèmiques i mai finalitzades entre els grans senyors de la comarca com els bisbes de Girona o els comtes d'Empúries, que buscaven controlar el territori empordanès, la seva gent i els seus recursos –entre el 1078 i el 1128, per exemple, prometen diverses vegades no perjudicar els interessos del bisbe, senyor de la veïna localitat d'Ullà–, alhora que es documenten altres senyors a la zona com els abats d'Amer, al voltant de la capella de Santa Maria del Mar. D'altra banda, el mateix nucli torroellenc devia començar a desenvolupar-se tant al voltant del castell senyorial com del temple de Sant Genís –esmentat per primer cop el 1168, però indubtablement anterior–, que la documentació posterior havia d'anomenar la “cellera” o pinyol urbanístic primigeni de la futura vila. I, sobretot, la població i el territori varen començar a desvetllar-se econòmicament, malgrat les exaccions i arbitrietats dels feudals: el 1187 sabem que s'hi celebrava un mercat: un acord entre els Torroella i els bisbes de Girona del 1190 torna a evocar el mercat, però, a més, ja parla de l'explotació del medi natural –obtenció de glans, de grana o vermell, material usat com a tint, així com de corall– i, especialment, de la ramaderia i del comerç marítim; el 1248, és molt possible la presència al port de Marsella d'una barca torroellenca.

En el desenvolupament econòmic de Torroella de Montgrí –i en el creixement demogràfic i la diversificació social resultants– hi varen contribuir diversos factors. D’una banda, el mateix entorn geogràfic de la població. L’obertura a la Mediterrània que permetien les, com a mínim, dues grans boques per on el Ter desguassava al mar –el Graell al nord i el Grau, més meridional–, així com l’embarcador de la Morgonera de les illes Medes, avui desaparegut, possibilitava el contacte no només amb altres poblacions del litoral, sinó amb destinacions més llunyanes. I, a més, el massís del Montgrí –que tenia molt poc a veure amb la desolació actual– oferia uns paratges excel·lents per a la hivernada dels ramats d’ovelles que cada any –i, com a mínim, des del segle XIII– transhumaven entre el litoral empordanès i les pastures de les altes valls del Ripollès i del Conflent. D’altra banda, però, tampoc podem oblidar l’existència d’una activa política senyorial destinada a promocionar totes les dimensions del creixement torroellenc. Així, els Torroella, aviat Santa Eugènia –que ja protegien l’economia torroellenca amb l’acord del 1190 tot just esmentat i que varen acabar trencant la seva vella aliança amb els comtes d’Empúries per acostar-se de forma clara a la puixant casa d’Aragó–, varen protagonitzar als anys centrals del segle XIII unes passes essencials en aquest procés. Les més conegudes varen ser, és ben sabut, l’atorgament de les dues cartes de franqueses dels anys 1237 i 1265 per Bernat de Santa Eugènia que, en primer lloc, suprimien les tragines, les quèsties, les obres forçades, les requisites d’animals, les albergues gratuïtes i els lliuraments de llenya, fet que posava fi a l’arbitrarietat senyorial; en segon lloc, s’eximia els torroellencs dels lluïsmes que gravaven la circulació de béns immobles –un altre indicatiu de dinamisme de la vila–; i, finalment, s’afavoria l’expansió econòmica de la població reduint els drets de pastura, les lleudes sobre els cereals i millorant l’organització de la venda de gra i el forn local. Bernat de Santa Eugènia, a més, va aconseguir el 1257 la protecció de Jaume I –el seu nou i poderós aliat a la cort, qui sovint hi feia estada– per a totes les embarcacions torroellenques “tant en el mar, com en terra, com en l’estany com també en aigua dolça”.

Tot el desplegament econòmic de la població va manifestar-se en el creixement de la població i en l’expansió urbanística de la vila. Una expansió que va fer-se de manera controlada, sota l’autoritat dels Santa Eugènia, adoptant la forma clàssica de pla ortogonal, amb carrers rectes, perpendiculars els uns amb els altres i al voltant d’una plaça central. Això va definir la morfologia urbana de Torroella de Montgrí per a la resta dels segles medievals i, de fet, fins ben bé el segle XIX: una clara oposició entre la “cellera”, emmurallada i al voltant del temple parroquial i del castell senyorial, i la “vila nova”, també emmurallada i que pivotava al voltant de la plaça porticada on Bernat de Santa Eugènia ja concedia solars a mitjan segle XIII. I, fora del nucli urbà pròpiament dit, també és detectable, ja al segle XII, l’existència d’un hàbitat dispers o semidispers, fortament condicionat, això sí, per l’amenaça de les aigües d’un Ter que, amb cap control, llevat de les rescloses dels molins, fluïen lliurement per un pla, sempre al nivell del mar i curull d’estanys i aiguamolls –de què topònims com Estany, Llona, Butinyà en donaven testimoni– canviant sovint de curs, deixant espais de terra eixuta –els cèlebres “aiguadeixos”– i negant tot el que trobaven al seu pas. És per això que les cases aïllades i, especialment, els veïnats com sa Serra, el Mostinyà, el Gailà o el Llentisclar ja s’ubicaven als primers contraforts del Montgrí, de manera que creaven uns poblaments significativament diferents als d’altres zones del bisbat de Girona, on l’hàbitat dispers –sobretot els masos– era omnipresent.

1.4. La vila reial de Torroella de Montgrí

És en aquestes coordenades polítiques, socioeconòmiques i de poblament que l’any 1272, i després d’uns quants i breus canvis de mans, la vila de Torroella de Montgrí i el seu terme passaven a formar

part de la corona reial d'Aragó. El fet havia de resultar essencial en la història de la població, però, en realitat, no era ni de lluny un esdeveniment aïllat, sinó que s'emmarcava en una política conscient i coherent de la reialesa d'ampliar el seu pes en una zona com l'Empordà, dominada per grans senyories –els comtes d'Empúries, el bisbe de Girona o els vescomtes de Rocabertí–, no sempre aliades amb la casa d'Aragó. Així, la carta de llibertats i la construcció de la vila nova de Figueres el 1267 o la fundació i l'atorgament de franqueses a Palamós el 1279 formen part exactament del mateix procés. Esdevinguda, doncs, “vila reial”, i assentat el domini de la reialesa sobre la població –el 1314, per exemple, una sentència deixava ben clar que els límits del terme torroellenc s'estenien des del mar fins a Ullà i des de Fontanilles fins al nord del Montgrí–, la política de promoció dels Santa Eugènia va ser continuada pels monarques catalans: l'impuls a la construcció d'un pont sobre el Ter i la seva reforma, l'ampliació dels molins de la vila o les facilitats de venda de la sal procedents de les salines locals ja el 1279, la supressió del mal ús de l'eixorquia el 1304, l'atorgament d'una fira ramadera el 1305 o els privilegis a la draperia local el 1333 són alguns dels exemples més significatius.

Tot plegat va anar creant, de forma paral·lela, una institucionalització de la comunitat torroellenca que acabaria culminant amb la creació del consolat, embrió del règim municipal posterior. La necessitat senyorial de disposar d'uns representants veïnals amb els quals negociar ja és al darrere de la carta de poblament del 1265, on vuit veïns de la vila actuaven “per nosaltres i per tota la universitat del poble de Torroella, de qui tenim poders per aquest afer”. I a mesura que la població es va fer més gran i més complexa, va ser necessari emprendre algunes qüestions i gestionar institucions d'interès comú, per la qual cosa, des que la documentació permet de resseguir-ho, va passar a ser habitual que un grup reduït de veïns –entre set i tretze–, actuant “per tota la universitat”, prenguéssin decisions per a tota la col·lectivitat. Negociar rebaixes de les lleudes, mantenir el pont en bon estat o gestionar l'hospici –citats ja el 1298– i, sobretot, l'obra parroquial –institució encarregada de vetllar pel manteniment i, si esqueia, la millora del temple parroquial, esmentada per primer cop el 1304– són alguns d'aquests afers. A principis de la segona dècada del segle XIV ja és segura l'existència d'un govern municipal permanent: el 1310, els “representants de la universitat” triaven quatre veïns –dos d'ells, antics obrers–, que eren escollits per representar la universitat en tota causa i “governar la vila”; i el 1313, quatre homes rebien el nomenament d' “obers de dita església i cònsols i procuradors de tota la vila de Torroella, i procuradors de la caritat de dit lloc”. Als anys següents –i malgrat alguna vacil·lació en el lèxic pel que fa a emprar paraules com “jurats”, “procuradors” o “prohoms”–, la tendència va quedar clara: un grup reduït de menys d'una desena de consellers –representants teòrics de la “universitat” veïnal– i un parell o tres “cònsols” centralitzaven en les seves mans el poder veïnal a Torroella de Montgrí, sempre, és clar, sota el control dels oficials senyorials, que eren els que, al capdavant, acabaven prenent les últimes decisions en matèries importants com l'abastament o la defensa. El procés va acabar de perfeccionar-se durant les dècades de 1330 i 1340, quan les exigències fiscals de la monarquia varen obligar les viles reials –totes amb representació a les corts, i entre elles la mateixa Torroella de Montgrí– a satisfer de manera sostinguda importants quantitats de diner. I, per tal de recaptar-les, les corts de Montblanc autoritzaven les autoritats veïnals de les “viles on ha mercats” a crear impositcions, és a dir, impostos sobre el consum, que donarien la legitimitat definitiva en aquestes autoritats i que, en el cas torroellenc, ja es documenten a principis de la dècada de 1340.

En qualsevol cas, però, si alguna cosa caracteritza la “gran” història de Torroella de Montgrí al segon terç del segle XIV és la seva extraordinària vitalitat econòmica. Una vitalitat entesa, certament, en el

context més ampli de l'expansió catalana medieval, però també dotada d'una especificitat pròpia. Així, i paral·lelament als grans ramats transhumants, a Torroella de Montgrí arribaven negociants de Camprodon, Besalú, Girona i Castelló d'Empúries per mercadejar amb draps, llana i bestiar. Des dels embarcadors torroellencs partien llauts i barques que, sense problemes, anaven i venien des de Gènova fins a València, tot saltant amb la mateixa facilitat fins Mallorca, i sempre carregats amb vi, oli, fruita seca, sal i, sobretot, gra. Torroella de Montgrí tampoc s'estava d'esdevenir un actiu centre financer on acudien a deixar diners prestadors jueus –tant de la mateixa localitat com vinguts de Girona, Castelló d'Empúries o la Bisbal–, negociants gironins –però també barcelonins i guixolencs– que venien draps a crèdit o atorgaven els primers violaris, potentats locals –clergues i veïns mínimament benestants– que ja intuïen els avantatges dels primers censals, i, en definitiva, tothom que tenia uns sous o un grapat de gra per negociar-hi. I, encara, era a Torroella de Montgrí que es desenvolupava un ampli ventall d'oficis artesans i de comerç al menut on –molt més enllà de les ferreries rurals de les poblacions veïnes– s'hi trobaven mestres d'aixa, sastres, teixidors, vanovers, calafats, pellissers, pedrers, basters, fusters i barbers, tots al costat de carnisers i venedors i revenedors de pa, vi, peix o fruita; i on des dels anys 1320 i 1330 es va consolidar una draperia potent, que ja comptava amb la matèria primera –la llana– i que des de ben aviat va disposar dels seus propis molins drapers.

Tot plegat convertia Torroella de Montgrí en un centre econòmic amb una projecció territorial, com a mínim d'àmbit comarcal, ben clara. Així, si repassem els llibres on el draper torroellenc Ferrer Sabater enregistra les vendes a crèdit que atorgava, veiem que només l'any 1332 va realitzar operacions a favor de gent de Fontanilles (en onze ocasions), de Gualta (en deu ocasions), de Pals, de Sant Climent de Peralta i d'Ullastret (en set ocasions per a cadascuna localitat), de Llabià (en cinc ocasions), de Matajudaica, de Serra de Daró, d'Ullamort i de Vulpellac (en quatre ocasions a cadascuna localitat), de Palafrugell, de Regencós i d'Ullà (en tres ocasions a cadascuna localitat), de Begur, de Sant Feliu de Boada, de Torroella de Mont-ras i de Vall-Llobrega (en dues ocasions a cadascuna localitat), de Bellcaire d'Empordà, de Casavells, de Corçà, de Fitor, de Peratallada, de Rupià, de Sant Iscle d'Empordà i de Torrent (en una ocasió a cadascuna localitat), a més de trenta-cinc operacions atorgades a favor de veïns de la mateixa Torroella de Montgrí.¹ I, encara, alguns exemples puntuals resulten ben il·lustratius, com quan el 1341 veiem nou veïns d'Ullà acudir al mercat torroellenc a comprar l'ordi que els venien dos mercaders de la ciutat de Girona; vuit homes d'Empúries que hi compraven ordi a tres venedors de la mateixa Torroella de Montgrí, Guillem Arnau, Bartomeu de Bas i Pere Castelló; cinc habitants de la Tallada i quatre de Tor que adquirien ordi d'un home de Sant Jordi Desvalls; o, encara, set compradors de Montiró que rebien ordi dels tres torroellencs abans esmentats.²

1.5. Conclusions

És, per tant, tenint en compte tot aquest context històric de la vila de Torroella de Montgrí als segles centrals de l'edat mitjana que podem emprendre la passa proposada a principi d'aquest capítol: estudiar la història dels torroellencs. I malgrat que a simple cop d'ull podríem pensar que no hi ha res més senzill que descriure la quotidianitat d'una persona o d'una família, la realitat és més complexa. I és per

1 Xavier SOLDEVILA, "Torroella de Montgrí i la Plana del Baix Ter (1270-1348). Reflexions sobre el domini d'una vila en el seu territori immediat", dins Actes del XVII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó. El món urbà a la Corona d'Aragó del 1337 als decrets de Nova Planta. Barcelona, 2003. Volum III, pp. 937-943

2 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (14, 18, 20 i 21-IV-1341). I més exemples protagonitzats per gent de Fontanilles, d'Ullà o de Sobrestany amb els tres mateixos venedors de Torroella de Montgrí; o de Garrigoles; a ibidem (21 i 23 i 28-IV-1341)

això que els capítols que segueixen s'han intentat organitzar en grans blocs temàtics, tots ells, és clar, lligats els uns amb els altres. Així, el primer capítol va destinat a analitzar què significava el fet de viure en una societat feudal; els capítols segon i tercer són consagrats a analitzar quines eren les activitats amb què la gent de Torroella de Montgrí es guanyava la vida, distingint el treball de la terra –universal i majoritari– de totes les altres tasques, més limitades i amb menor aportació a la producció global; el capítol 4 ens remet a la demografia entesa no només com a referent genèric –natalitat, mortalitat i migracions–, sinó en l'àmbit domèstic, fent èmfasi en les estructures i dinàmiques familiars dels torroellencs; el capítol 5, per la seva banda, desenvolupa el concepte, ja apuntat més amunt, de societat completament oberta al mercat, on tot tenia un valor monetari i on tota mena de béns i drets podien ser intercanviats, i no només una vegada sinó moltes, amb tota la complexitat que això ens crea a l'hora d'intentar entendre aquesta societat; el capítol 6 resulta ja més clàssic, en la mesura que pretén descriure els grans eixos materials –habitatge, alimentació i vestit– que contextualitzaven el dia a dia dels veïns de la Torroella de fa set-cents anys; i, finalment, el capítol 7 acaba essent el més important de tots –i no en va és el més llarg–, en la mesura que es proposa relligar les aportacions de tots els anteriors i mostrar les diferents vies de com cada família, en la mesura de les seves possibilitats –atès que no tothom era igual–, aconseguia sobreviure en aquest entorn no exactament hostil, però sí complex, de la Torroella de Montgrí de les primeres dècades del segle XIV. Un entorn que aquest treball que ara s'inicia pretén fer, com a mínim, una mica més proper per a la gent d'un món que, d'una altra manera, també pot acabar essent-nos ben complex.

2. Una societat feudal

2.1. Introducció

Afirmar que la societat torroellenca d'ara fa set-cents anys es definia per les característiques del feudalisme és una obvietat. No cal fer altra cosa de llegir gairebé qualsevol document coetani per adonar-se que la distinció entre aquells que eren nobles i els que no ho eren, així com els drets que subordinaven els segons als primers, amaraven la pràctica totalitat de la vida de la gent de la Torroella de Montgrí d'aquells anys. I és pel seu paper essencial, que la millor manera d'iniciar el recorregut per la vida dels torroellencs del segle XIV és identificar quins eren els grans protagonistes de la feudalitat, i veure i com aquesta afectava l'existència de la gent.

2.2. El senyors feudals

La primera imatge de la feudalitat torroellenca que hem de retenir és que, de senyors, n'hi havia molts. Tots els capítols del treball són farcits de referències a tota mena de senyors que tenien drets a la vila de Torroella de Montgrí i al seu terme. I, encara, cal tenir present que molts torroellencs disposaven de possessions a les parròquies veïnes de Gualta, Fontanilles, Canet o Belcaire d'Empordà, fet que tot sovint ampliava la nòmina de senyors feudals a qui els protagonistes d'aquesta història estaven, d'una o altra manera, sotmesos.

2.3. La senyoria jurisdiccional del monarca: castell, tribunal i notaria

I, per damunt de tot, el rei d'Aragó, però no pas com a sobirà, sinó com a “senyor del Castell de Torroella”, és a dir, successor dels Torroella i dels Santa Eugènia, com a senyor major de la població. Ser senyor “del Castell” o senyor major volia dir, a la pràctica, ser el senyor jurisdiccional de tot el terme, el dipositari de l'antiga autoritat pública –d'arrels carolíngies– apropiada pels magnats en el moment de les violències de la feudalització. Eren, per tant, els oficials reials –el procurador i el jutge, sobretot– els qui nomenaven notaris, assumien al manteniment de l'ordre públic, feien i aplicaven les lleis i regulaven els aspectes bàsics de la vida econòmica. El 1325, per exemple, era el procurador del monarca, Pere de Llabià, qui absolia Bernat Llagostera per haver copejat i ferit el seu cunyat sis anys abans, previ cobrament d'una multa de 60 sous.³ N'hi ha prou, però, de repassar les crides que “per ordre del rei” –i només entre abril i desembre del 1344– eren pregonades a la plaça de la vila per fer-se una idea bastant exacta de l'abast d'aquests drets jurisdiccional: amenaça a qui molestés els jueus durant la Setmana Santa; convocatòria per al servei militar –als torroellencs, però també a la gent de Gualta, Fontanilles i Ullà– per anar a fer la guerra contra el rei de Mallorca al Rosselló; guiatge o seguretat per a tothom que volgués comerciar amb Monells o altres llocs del comtat d'Empúries; amenaça a qui perjudiqués gent del comtat emporità; segrest dels béns dels veïns de Gualta a instàncies de dos prestadors jueus; notificació d'haver-se firmat la pau amb el rei de Granada i de

3 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (25-IX-1325)

l'obligació de respectar-la; prohibició de remetre cap delictes sense el vistiplau del procurador reial.⁴ En alguna ocasió es documenta la presa de possessió d'aquests càrrecs, com quan el 1345 Guillem Vinyoles, jurisperit originari de Figueres, presentava al procurador reial el seu nomenament –signat pel mateix rei en un pergamí– i assumia la “judicatura de Torroella i Pals”, tot comproment-se a actuar d'acord “amb les Constitucions de Catalunya”.⁵ Per sota del procurador i el jutge, és clar, hi havia altres oficials com el batlle i els saigs o escriptes, el nomenament dels quals, en ocasions, és possible documentar. Així, a primers de gener del 1327, Joan de n'Uguet, saig de la vila, declarava que el batlle reial –anomenat Pere d'Uguet i, amb tota versemblança, parent seu– li havia atorgat que pogués escollir com a successor en la sagonia un dels seus fills, i, per tant, escollia el seu fill Bernat perquè el reemplaçés després de la seva mort.⁶

2.4. La servitud personal: remences, mals usos i serveis personals

És ben sabut que una de les conseqüències del sotmetiment de les classes populars rurals durant la feudalització va ser la imposició de la servitud personal a moltes persones que, així, esdevien “persones pròpies” d'un senyor. Aquest homes i dones “propis” estaven obligades a retre al seu senyor un seguit de prestacions que implicaven des de severes limitacions de la seva llibertat personal –els famosos “mals usos”, com la remença o l'eixorquia– a l'obligació de realitzar serveis en treball, passant pel lliurament de diversos pagaments en moneda o espècie. Al llarg del segle XIII, aquests drets personals –igual que la majoria dels altres drets feudals– havien quedat regulats i, en algun cas, limitats. Però per més que Torroella de Montgrí fos una vila –i les viles tenien fama de ser zones on la pressió feudal era menor–, l'existència de persones pròpies –i sotmeses a diferents senyors– era ben real. Així, es documenten remences –és a dir, alliberaments de servitud– atorgades per diferents senyors amb drets a la població al llarg de tot el període estudiat. El 1311, per exemple, el cavaller Guillem d'Aguiló redimia a canvi de 80 sous Pere Faió, la seva esposa Ermessenda i tota la seva descendència; el 1319, Francesc de Palafrugell alliberava Bernat Martí, també per 80 sous; i el 1333, Bernat Ug declarava deure 50 sous a l'abat de Sant Miquel de Fluvià per la redempció d'Ermessenda, la seva esposa.⁷ A banda d'aquests senyors, el monarca era sense cap mena de dubte el major senyor de persones pròpies de la població, tal i com ens fa pensar el capbreu –fragmentari– on el 1322 feia confessar els seus drets, ja que de seixanta-dos declarants, quaranta-tres –quasi el 70 %– estaven sotmesos a servitud. I això vol dir, és clar, que els procuradors reials atorgaven i cobraven remences amb tota normalitat: el 1325 Bernat Figuerola era redimit per 60 sous; i el 1326 Guillema, filla del difunt Guillem Pedrer, per l'acostumada quantitat de 2 sous i 8 diners, la qual, això sí, s'asservia pocs mesos després a favor de l'abat del monestir de Sant Miquel de Fluvià.⁸ Alliberar-se d'un senyor per asservir-se a favor d'un altre, sovint per casar-se amb una persona pròpia del segon senyor era un fet habitual. Així, el mateix dia d'agost del 1313 el procurador reial de la vila alliberava per 2 sous i 8 diners a Guillema, filla de Bernat Forçor i dona de Bartomeu Beuloví, la qual immediatament esdevien dona pròpia del cavaller Guillem de Güell.⁹

4 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (1, 10 i 17-IV, 9-V, 24-VI i 29-VII, 7-X, 19-XII-1344)

5 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (9-II-1345)

6 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (15-I-1327)

7 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (8-II-1311); vol. 714 (11-VI-1319) i ADG. Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (6-XII-1333)

8 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (13-IV-1325) i vol. 562 (17-XII-1326 i 22-I-1327). I més exemples a Xavier SOLDEVILA, “Masades i servituds a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1290-1340)”, dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís (eds.), *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999

9 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (9-VIII-1313)

I el monarca, lògicament, també rebia asserviments, com quan el 1341 Bernat Terradí, declarant-se alliberat i absolt per Guilabert de Cruïlles, senyor de Peratallada, s'asservia i es declarava home propi i soliu del Castell de Torroella de Montgrí, amb tota la seva descendència, en el més pur llenguatge de la servitud feudal.¹⁰

I tampoc manquen notícies sobre –unes poques– prestacions en treball que, lligades a la servitud personal, percebien alguns senyor locals, per bé que no el monarca. Era el cas de Bernat de Puig, qui, declarant-se “lliure i alliberat de tot senyor”, s'asservia a favor de Berenguer de Prat, a qui feia “home-natge de boca i de mans”, d'acord amb tots els formulismes del feudalisme, i a qui es comprometia a fer cada any dues joves –una en temps de sembrar i l'altra al juny o en ser-ne requerit–, un jornal de verema amb animal, un altre jornal a l'era en temps de batre i tres quarteres de blat, així com “les altres coses acostumades” degudes per la seva masada.¹¹

2.5. Els drets emfitèutic-feudals

Més enllà dels drets jurisdiccionals i del sotmetiment lligat a la servitud personal, un tercer bloc de drets feudals eren els que gravaven la possessió de béns immobles –terres i habitatges– i que s'engloba sota el concepte de drets emfitèutic-feudals. No és cap secret que la revolució feudal va significar, entre altres coses, la imposició d'un seguit de càrregues sobre una població que fins aleshores havia estat propietària plena –aloera– de les seves possessions. Passades les primeres dècades de simple bandolerisme senyorial –que, en ocasions, era encara perceptible al segle XII al mateix Empordà–,¹² la vella figura romana de l'emfiteusi –que dividia la propietat entre domini directe o eminent i domini útil– va resultar especialment útil per emmarcar jurídicament la nova situació. Una situació on el domini directe dels immobles o tinences estava en mans dels senyors –i d'aquí el concepte més precís d'emfiteusi feudal–, mentre que el domini útil restava per a aquells que treballaven les terres o feien estada als habitatges. Així les coses, és també sabut que els titulars del domini directe tenien dret a percebre censos i agrers –teòricament, parts proporcionals de les collites– sobre els immobles, així com una part del preu en cas d'alienació, els anomenats terços, lluïsmes o foriscapis. I, per la seva banda, qui tenia el domini útil gaudia, en un principi, de plena potestat per gestionar i transmetre el bé.

Aquest és, per tant, l'esquema que domina la pràctica totalitat dels drets feudals que pesaven sobre tota possessió immobiliària a la Torroella de Montgrí medieval, tant sobre els immobles urbans com sobre les diferents peces de terra escampades per tota la parròquia i terme. I, a més, és en la possessió d'aquests drets que el ventall de senyors es fa considerablement gran. Per agafar tan sols un exemple: entre el març i l'octubre del 1305 es documenten la venda d'un erm al Mostinyà, una terra al Gailà, una terra a la Torta, una terra al Forn de les Teules, una terra al Rec de Guimena, una terra a l'Agulla, una terra a la Serra, una altra terra a l'Agulla, dues terres a les Conilleres, una terra amb arbres al Puig Calvell, una altra terra a les Conilleres, una terra a la Ricola, una altra terra al Gailà, una terra a Sant Pere, tot tingut pel monarca;¹³ d'una vinya a les Roquetes, una terra a s'Estany, sota la senyoria de Berenguer de

10 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (14-V-1341)

11 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (25-XI-1298)

12 Vegeu, per exemple, el cas ben documentat de Figueres a Xavier SOLDEVILA, *Figueres, 1000-1350. Història d'una vila catalana medieval*. Figueres, 2014, concretament el capítol 2.

13 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (28, 29, 31-III, 8 i 28-IV, 3 i 28 i 29-V, 16 i 29-VIII, 13 i 21, 23, 25-IX-1305)

Prat;¹⁴ d'una vinya amb arbres al Puig Arnau, tinguda per Pere de Sant Feliu de la Garriga;¹⁵ d'un hort sota la senyoria de Ramon Andreu;¹⁶ d'una vinya amb arbres al Puig Calvell, un erm i una terra a Sant Pere, tinguts per l'abat d'Amer;¹⁷ d'una vinya al Llentisclar, sota el domini de Guillem sa Riera;¹⁸ d'una terra amb arbres en un lloc indefinit, però tinguda pel beneficiat de l'altar de Santa Maria de l'església parroquial;¹⁹ i, encara, d'una terra a Sant Pere sotmesa a Dalmau de Gualta.²⁰ I si pel mateix període resseguim les vendes de tinences urbanes, ens trobem amb dos albergs tinguts per la casa barcelonina de Santa Anna, de l'orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem;²¹ un alberg sota el domini de l'hereu del cavaller Berenguer d'Illa;²² un alberg tingut per la vídua del cavaller Bernat de Torroella de Mont-ras;²³ cinc albergs sota el domini del monarca;²⁴ un alberg tingut per Francesca de Begur;²⁵ a més de dues cambres i un pati, tot tingut pel rei.²⁶

Res no obstava, per descomptat, que una mateixa terra fos tinguda per més d'un senyor directe. Quan el 1322 Vidal Llopart i el seu gendre Guillem Pomas compraven a Pere Figuerola una terra a l'Estany, feien constar com estava sotmesa de manera indivisa a Pere de Llabià i Ramon de Begur, els quals es partien els drets que se'n pagaven, tant sobre els cereals com sobre el raïm que s'hi collís; i quan Guillem Rei venia a Pere Seguer de la Serra el 1325 una vinya al Puig Arnau, quedava clar que era tinguda pel senyor del Castell i Pere de Sant Feliu, i que mentre la part del monarca era alou fiscal –és a dir, estava exempta de tot cens–, la de Pere de Sant Feliu tributava tasca i braçatge, a més de pagar 1 diner per tornes a Joan Cubelles.²⁷

Els censos i agrers que es pagaven per aquestes tinences podien ser variats, des d'aquelles que tenien la consideració, acabada d'esmentar, "d'alou fiscal", i que no en pagaven cap, fins a algunes sotmeses a la quarta part del que s'hi collia. Amb tot, la tasca, és a dir, l'onzena part de la producció, era la més difosa. Així, i prenent novament la part del capbreu reial del 1322 que ha sobreviscut, ens adonem que de tres-centes seixanta-una terres identificades, cent trenta-tres (el 37 %) eren alodials, cent-trenta sis (el 38 %) pagaven la tasca, cinquanta-dos (14 %) eren sotmeses al delme, i tan sols vint-i-tres (el 6 %) al quart. La resta de pagaments corresponia a la setena somada de raïms per a les vinyes, o a altres drets marginals com la cavalcada.²⁸ I un altre bon testimoni ens l'ofereix el capbreu que els cavallers Domènec Granyena i Pere Calvet –senyors per indivís de la parròquia de Gualta– varen obligar a confessar a tots els torroellencs que disposessin tinences en aquesta localitat veïna. De quatre-centes vint-

14 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (23-IV-1305)

15 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (5-V-1305)

16 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (6-VIII-1305)

17 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (29-VIII i 1 i 27-IX-1305)

18 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (20-IX-1305)

19 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (16-X-1305)

20 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (29-X-1305)

21 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (8-VI i 6-VII-1305)

22 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (20-VI-1305)

23 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (30-VII-1305)

24 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (11, 28 i 30-VIII i 28-IX i 7-X-1305)

25 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (15-VIII-1305)

26 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (25-VII i 11 i 27-X-1305)

27 AHG, Notarial, Ullà, vol. 168 (9-III-1322) i Torroella de Montgrí, vol. 561 (3-V-1325)

28 Xavier SOLDEVILA, "El rei d'Aragó: Senyor feudal de Torroella de Montgrí. El Capbreu de 1321-22", dins *XV Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. Saragossa, 1994

i-set parcel·les, cent setanta-dos (40 %) eren declarades alodials –no sense les protestes dels senyors, tal i com s'exposa més avall–, cent quaranta-dos (33 %) es confessaven tascals, quaranta-sis (11 %) pagaven el quart, mentre que les restants estaven sotmeses a altres pagaments fixos o proporcionals.²⁹

I tampoc no hi ha el més mínim indici per dubtar que per als senyors, tan importants podien ser els censos i agrers, com els terços i lluïsmes atès que es documenta amb freqüència tant la seva percepció com la presència –i la firma– dels senyors o dels seus agents en l'atorgament de les alienacions de terres i habitatges. Així, el 1312 Dalmau de Gualta, noble local molt present a la documentació, reconeixia que Pere Capmany li havia pagat els 40 sous del terç del preu pel qual ell havia comprat una terra a s'Estany, tingut sota la senyoria del mateix Dalmau; el 1341 l'Infermer del monestir d'Ullà percebia de Guillem Beuloví, en nom del seu germà Bernat, 58 sous corresponents al “terç i foriscapi” una venda feta per aquest d'un camp al Bosc, tingut per l'esmentat canonge; i, poc després, era n'Alamanda, dona del cavaller Guillem de Güell, que rebia 20 sous de Bernat Rossinyol per raó del mig terç i del mig foriscapi per raó d'una terra que la germana de dit Bernat li havia cedit.³⁰

Els mecanismes que regulaven els drets emfitèutics en el context de les relacions feudals sobre els béns immobles estaven ben establerts. I en són testimoni els freqüents establiments atorgats pels senyors que recull la documentació. Tant li fa si eren grans senyors com membres de la noblesa més baixa. Així, al capdamunt de la jerarquia identifiquem els establiments emfitèutics atorgats pels procuradors del monarca que, sovint, cedien els “aiguadeixos” o terres eixutes que havia deixat el riu Ter –o algun dels seus brancals– quan deixava en canviar el seu curs. A finals de novembre del 1311, per exemple, Pere de Llabià, procurador reial, es declarava autoritzat –per una carta reial datada a Girona el primer dia d'octubre– a establir a Bernat Rufach “l'espai de terra que havia deixat el riu Ter, dit aiguadeix” a l'Agulla i, per això, n'hi cedia vuit quarterades a canvi de la prestació de la tasca, braçatge, correu i guàrdia.³¹ I, a l'altra extrem de la piràmide senyorial, el 1326 Pere Uguet, clergue tinent del benefici que Pere Parets havia creat a l'església parroquial de la vila, establia a Berenguer Casals un hort al lloc anomenat, ben significativament, Horta d'en Parets a canvi del cens anual d'una mitgera d'ordi al tinent del benefici.³² En un principi, els establiments emfitèutics eren a perpetuïtat però podia donar-se el cas que algun fos de durada limitada. Així, quan el 1341 el clergue beneficiat de la capella de Santa Maria del Mar establia a Castellona Trilla una terra amb arbres a la Comella a canvi del pagament del cens d'una mitgera de forment cada any, s'especificava molt clarament que si, per la raó que fos, l'establiment deixava d'ostentar el benefici, aleshores l'establiment perdria la seva validesa, i la dona hauria de retornar la terra.³³ Al llarg del període estudiat està perfectament clar un procés –de fet, ja manifest durant bona part del segle XIII– de parcel·lació i establiment per part dels senyors de les seves “reserves” o possessions explotades directament. Així, són ben il·lustratius els exemples de Pere d'Uguet i de Pere de Parets, petits nobles local, que entre 1298 i 1299, van emprendre sengles campanyes d'establiment de les seves possessions: el primer, va cedir quatre “horts aiminals” –gravats amb el cens d'una aimina d'ordi, és a

29 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b (1338)

30 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (13-VIII-1312) i vol. 567 (17-IX-1341 i 4-III-1342). I, és clar, hi ha més exemples: Joan de Prat i Bernat Marenyà –procurador i batlle respectivament de Guillem de Güell –cobraven 6 sous i 9 sous de Ramon Rufach per la permuta que aquest havia fet amb una terra de la qual dit Guillem de Güell n'era el senyor; a *Ibidem*, vol. 2 (9-X-1312)

31 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (24-XI-1311)

32 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (31-I-1326)

33 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (9-X-1341)

dir dues mitgeres– a canvi d’una entrada de 10 sous cadascun; mentre que el segon va establir tretze horts, també aiminals, a més d’una petita peciola, tots formant part de la seva antiga possessió, i pels quals va rebre un total de 157 sous en concepte d’entrada o acapte.³⁴

La història particular de cadascuna de les senyories que existien a la Torroella de Montgrí medieval acabava cristal·litzant en un autèntic trencaclosques de dominis feudals, especialment evident el dels drets emfiteùtico-feudals que pesaven sobre les tinences. Això vol dir que si bé és cert que alguns senyors concentraven la majoria dels seus drets en unes zones concretes –el monestir d’Amer a la zona de Santa Maria del Mar o el capellà de l’església a les hortes de la Llona– en general les terres sotmeses a diferents senyors es barrejaven les unes amb les altres en uns mateixos indrets. Així, quan la tardor del 1325 Esteve Bonfill decidia vendre’s un seguit de possessions –terres, vinyes i farraginars– a tocar dels murs de la població, enumerava en primer lloc, un farraginar amb arbres i una vinya tingudes per l’Infermer del monestir d’Ullà, que, a més, pagava una perna de porc per tornes a un altre Esteve Bonfill; en segon lloc, una terra amb arbres tinguda pel senyor del Castell però sotmesa a unes tornes de mitja gallina al mateix Esteve Bonfill d’abans; i, en tercer lloc, una altra terra sota la senyoria compartida del senyor del Castell en dues terceres parts i de Joan de Prat en la quarta part restant, els quals cobraven una gallina cadascú.³⁵ I, per tant, no és sorprenent que en ocasions calgués delimitar amb precisió els límits entre una i altra senyoria, tal i com feia el 1327 el capbreu de l’abat del monestir d’Amer quan declarava que unes possessions “es divideixen entre dit Castell i dit monestir de manera que, mirant en línia recta des davant de la torre dels molins fins les roques trencades pujant fins la capella de Santa Maria, al costat de les oliveres” el canto de migjorn corresponia al monarca i el de tramuntana al religiós.³⁶

Com era habitual –o ho havia estat– en moltes altres zones de la Catalunya Vella, els molts d’aquests drets feudals s’articulaven al voltant de patrimonis o “masades” que, incloent habitatge i terres de conreu, eren la base de percepció de censos –en diners i en espècies–, prestacions en treball i drets de servitud sobre aquelles famílies que en tenien la possessió o domini útil. Així, el 1313 Jaume Bordils reconeixia ser home propi i soliu de n’Alamanda, dona del cavaller Guillem de Güell, per raó del mas dit Reig “en el qual dita senyora té home i dones propis i solius que hi ha de fer la major residència”; el 1325 es venia per 2000 sous una masada, “amb el seu alberg i amb totes les seves cases, terres, vinyes, arbres i altres possessions, cultes i ermes que hi ha” tot salvant el dret de la mateixa Alamanda de la qual s’especificava que eren “els homes i les dones [...] atès que la dita senyora i els seus acostumaven a tenir homes i dones a dita masada”; i el 1326 Berenguer Camerdell, originari de Sobrestany però “habitant de Torroella”, declarant-se lliure de tot domini servitud, s’asservia a favor de Joan de Prat per raó del mas dit de ses Baus on ell va entrar en casar-se amb la seva dona Beatriu.³⁷ Aquesta realitat, però, va anar quedant superada, possiblement ja al segle XIII, quan els tinents varen començar a alienar parts de la masada o a comprar terres que no en formaven part. En ocasions, els senyors varen intentar frenar aquestes dinàmiques però rares vegades se’n varen sortir, i més tenint en compte que ells mateixos en treien un guany en forma de lluïsmes. En un principi, la disgregació de les masades portava aparellada la dels corresponents drets senyorials que gravaven

34 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (19-XI-1298) i (30-XII-1298 i 2, 5, 6 i 12-I-1299)

35 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-IX-1325)

36 ACA, Monacals, Amer, pergami 236 (12-III-1327). Confessió de Ramona, vídua de Bartomeu d’Illa

37 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (26-VIII-1313); vol. 561 (19-V-1325) i vol. 562 (15-XII-1326)

el conjunt del patrimoni. Així, quan el 1311 Joan Maurí comprava per 120 sous una feixa a la Madriguera, salvava el dret del monarca i, a més, acceptava pagar un cens de 12 diners a un cert Bernat Batlle, “per raó de la masada del difunt Mascaró Casal”.³⁸ Això no significa que no poguessin aparèixer conflictes com el que es va portar davant del jutge de la vila el 1325. El plet s’havia originat quan el batlle reial va demanar el pagament de la setena somada de raïms a Joan Rull per una terra que havia comprat al Puig Paradell, teòricament lliure de tot cens. En realitat, però, la terra havia format part de l’antiga masada de Bernat Belissèn de manera, que segons el batlle i el jutge, havia de pagar la part proporcional als censos que gravaven la masada per més que, individualment la peça gaudís de fiscalitat i, per tant, no estigués obligada a pagar res.³⁹

2.6. Procuradors i batlles senyorials

No podria entendre’s la feudalitat a Torroella de Montgrí sense fer referència a la figura d’aquells en qui els senyors delegaven el control dels seus sotmesos i la recepció dels seus drets. I no només perquè eren la peça fonamental en el control i la percepció dels drets feudals, sinó perquè, en la mesura que les procures i els batllius senyorials solien ser assumits per veïns de la població que no pertanyien a l’estament nobiliari, possibilitava que els guanys del sistema feudal fossin compartits per uns segments no-nobiliaris de la societat que, així, contribuïen al manteniment de l’ordre social.

Era molt freqüent que els batlles i similars tinguessin assignats les seves pròpies prestacions que, com a tals eren reconegudes a tota mena de documents, al costat de les obligacions degudes als senyors. Al ja vàries vegades esmentat capbreu reial del 1322, tres-centes seixanta-una peces confessades, cent- quaranta-tres (el 40 %) estaven sotmeses al braçatge, la típica renda que cobraven els batlles.⁴⁰ I el 1327 els tinents del mas Egida de la Sala no només eren persones pròpies i solives de l’abat d’Amer, sinó que declaraven ostentar el batlliu de totes les terres tingudes per l’esmentat religiós a tota la parròquia torroellenca la qual cosa els donava dret a quedar-se amb el braçatge, els correu i la guàrdia de totes les esmentades possessions on s’hi conreessin cereals. A canvi, això, sí l’abat rebia d’ells cada any “un parell de llagostes”.

Els drets de batllia, a més, podien estar dividits entre vàries persones, i no cal dir que els mateixos batlle encarregaven a altres persones que els ajudessin en la seva feina, tal i com el 1341 feia Jaume Torró, batlle reial, en nomenar el seu procurador a Ramon Torró amb l’encàrrec de recollir “tasques, agrers i altres drets que li pertoquen per la seva batllia”.⁴¹ I, fins i tot, els drets de batlliu podien subdividir-se en funció de la zona o els productes, que afectaven com quan el 1311 Saura, vídua del batlle Guillem Torró, i el seu fill Ramon cedien per cinc anys a Pere Cirés i Dalmau sa Mira la batllia de les vinyes de sa Vall, dins del terme torroellenc.⁴²

2.7. L’alienació dels de drets feudals: vendes, arrendaments i lluïcions

En una societat on, tal i com s’exposarà àmpliament al capítol 5, tot es comprava i tot es venia, els

38 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (7-XI-1311)

39 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (4-XI-1325). No sabem com va acabar el litigi però el que està clar és que encara va durar temps atès quasi dos anys després dos procuradors eren encarregats de reclamar a un altre veí, Berenguer Falset, un cens tot invocant el que devia la masada en el seu conjunt; a *Ibidem*, vol. 563 (12-IV-1327)

40 Xavier SOLDEVILA, “El rei d’Aragó...” op.cit

41 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (9-VI-1341)

42 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (12-X-1311)

drets feudals no eren cap excepció: el dret a rebre censos i agrers –no tant a cobrar els lluïsmes– podia passar d’unes mans a unes altres amb tota normalitat i, tal i com passava amb els càrrecs senyorials, obria la participació en la renda feudal a gent aliena a la noblesa. Així, era freqüent vendre’s el dret de percebre tota mena de prestacions feudals, encara que fos a carta de gràcia, és a dir, amb la possibilitat de recompra. El ja esmentat Dalmau de Gualta és tot un exemple d’aquestes pràctiques: ja el 1312 es venia a carta de gràcia i per 600 sous a Pere de Llabià vint mitgeres d’ordi i dues juntes de cabrits que li feien de cens quinze veïns de la població, uns censos, a més, que ell els tenia infeudats pel monarca, com a senyor del Castell; el 1319 –i junt a la seva esposa Sibila– es venia tot donant-se un termini de recompra de sis anys les tasques que cobrava sobre una terra a la Serra i sobre una vinya al Puig Molar, tot per 160 sous i reservant-se els foriscapis en cas de venda de les terres; i, encara, el 1325 atorgava una altra venda a carta de gràcia a favor de Guillem Guerau i per 300 sous de totes les tasques i drets que percebia sobre sis terres a Fontanilles.⁴³

I, és clar, també hi havia la possibilitat d’arrendar-los. L’arrendament dels drets feudals era una pràctica comuna entre molts dels nobles de la comarca. Ja el 1304 Guillema, la vídua del cavaller Bernat Torroella de Mont-ras, arrendava a canvi de 400 sous per un any Pere Belluga –veí prou benestant per casar-se amb la filla d’un barceloní, que li va aportar un dot de 2000 sous i un bagul d’argent valorat en 100 sous–⁴⁴ els drets que rebia durant un any sobre una collita sencera de “pa, vi, blat, carn, llana i lli, així com totes les parts que li corresponien al delme de la vila i parròquia de Torroella” per bé que –significativament– en salvava els terços i foriscapis.⁴⁵ I d’exemples n’hi ha més: el 1310 l’abat d’Amer lliurava per dos anys a Berenguer d’Illa tots els censos i agrers i la meitat dels foriscapis que rebia a la parròquia de Torroella de Montgrí; i el 1326 el cavaller Jaspert de Pals arrendava per 100 sous a Gerald Bou i Ramon Algameç els censos que comptava percebre durant un any a la vila de Torroella de Montgrí, i que xifrava en catorze mitgeres de forment, quaranta-dues mitgeres de vi, 30 sous en moneda i dotze parells de gallines.⁴⁶ I, novament, Dalmau de Gualta, aporta exemples sobre aquestes pràctiques, i, a més, permet situar-les en un context més ampli: el 1327 els seus batlles, Bernat Mir i Esteve Senan, manllevaven en nom seu 330 sous d’un jueu de la vila, i Dalmau de Gualta els arrendava els ingressos de dos anys de la meitat del delme de la població d’Ullà, a canvi de 600 sous que, és clar, servirien de garantia en cas de no poder retornar els diners al prestador jueu.⁴⁷

L’arrendament dels drets feudals era també la forma com, des que és possible documentar-ho, els reis d’Aragó gestionaven les seves prerrogatives a la població. Resseguir-ne els arrendaments ens informa tant de quins eren els seus drets com de la seva evolució i, sobretot, de la identitat dels arrendadors. Així, els rèdits dels molins reials s’arrendaven per un any el gener del 1305 a Bartomeu d’Illa per 4700; el 1309 a Bernat d’Ermedàs per 5950 sous; el 1314 i el 1325 a Guillem Bitxes i Bernat d’Illa, d’una banda,

43 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (19-V-1312); vol. 714 (20-VI-1319) i vol. 561 (21-VIII-1325)

44 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (27-VII-1304)

45 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (24-XII-1304). I als anys següents Dalmau Torroella –l’hereu de Guillema– repetia la mateixa operació a favor de Bernat Eimeric, clergue local, per bé que per tan sols 200 sous; i, encara, a favor de Bernat Arnau per 80 sous; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (14-XI-1311) i vol. 558 (16-I-1315)

46 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 556 (22-VI-1310) –arrendament de què se’n documenten els pagaments parcials, a l’ibidem vol. 2 (21-XII-1311)– i vol. 561 (5-III-1326). I, més exemples, els marmessors de la vídua del cavaller Bernat d’Illa, arrendaven per un any i per 230 sous a Ramon Algameç i Pere Sech el sisè del delme de la vila; a l’ibidem, vol. 2 (16-VI-1312); nou arrendament dels drets de l’abat d’Amer, ara per 250 sous i a favor de Bernat Calloç i Gerald Bou; a l’ibidem (12-VII-1314)

47 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 563 (23-VII-1327)

i a Guillem des Pont, d'altra banda, per 6100 sous en els dos casos; i que, finalment, el 1341 Guillem Millàs, Bernat Mir, Pere Arnau i Guillem Arnau els arrendaven per 8300 sous.⁴⁸ És també molt interessant veure com algunes d'aquestes operacions eren assumides per autèntiques societats, integrades per veïns que invertien en l'arrendament dels drets del monarca. Ja el 1305 Joan Cailoç, Pere Pic, Bernat Arnau i Ramon Agameç arrendaven per 6600 sous els censos emfitèutics i la meitat dels foriscapis que percebia el rei a la vila i terme de Torroella de Montgrí; i el 1311 Bartomeu d'Illa i Guillem Marquès s'acollien recíprocament a l'arrendament que havien atorgat dels molins i les salines reials respectivament.⁴⁹ I, encara, tampoc hi havia cap obstacle per tal que aquests arrendadors, al seu torn, sotsarrendessin una part dels drets del monarca com feien el 1326 Ramon Algameç, Gerard Bou, Bernat Arnau, Berenguer Bernat i Llobregat Arnau "compradors dels rèdits d'aquest any de Torroella" quan venien per 366 sous al saig local, Arnau de n'Uguet, "tot el cens de les gallines" que s'integrava en el conjunt dels rèdits reials.⁵⁰ I, sobretot, els més interessant de tot és adonar-se com membres de les famílies més benestants –per no nobles, cal repetir-ho, de la vila– prenien part sistemàticament en aquestes operacions fent-ne, és clar, una de les seves fonts d'ingressos. Resseguint només alguns dels noms acabats d'esmentar, és significatiu veure com Bernat d'Ermedàs el 1298 ja es casava amb la filla del batlle reial que li aportava un dot de 2000 sous; com Pere Arnau s'havia casat el 1333 amb una filla del ja esmentat Pere Belluga, rebent-ne un dot de 4000 sous; com el 1335 Guillem Millàs dotava la seva filla Francesca amb 3000 sous; o com Sança, filla de Berenguer Bernat, oferia 2500 sous de dot al seu espòs el 1338.⁵¹

Una de les operacions que, en aquest context, es documenta amb més normalitat a les fonts torroellenques és la venda de drets feudals a aquells que hi estaven sotmesos, fet que a la pràctica, equival a una lliuició o redempció dels mateixos drets. Era una pràctica molt difosa, i és tant testimoni de la necessitat de diners per parts dels senyors, com dels marges que oferia el sistema feudal per aconseguir millores puntuals per a aquells que, és clar, s'ho podien pagar. Ja el 1298 Pere de Parets redimia, a canvi de 60 sous, a Joan Cailoç i a Joan Dalba les tres quarteres de blat de cens que cadascun li pagava per un hort; i el 1322 Francesc de Palafrugell es venia per 200 sous, tot i que a carta de gràcia, a Pericó Pich el domini directe sobre una vinya que, sota el seu domini, tenia el mateix comprador al coll de Serra.⁵²

En molts altres casos els pagaments no se suprimien del tot però sí que es reduïen. El 1311 el comanador de la Casa de Santa Anna de Barcelona rebia 50 sous de Joan Rei i de la seva esposa Guillemma a canvi que el quart, braçatge, correu i guàrdia que devien per una terra a la Torta es reduís al pagament anual de 12 diners el dia de Nadal; el 1312 era l'abat d'Amer –fent estada personal a Torroella de Montgrí, concretament a l'alberg de Bartomeu d'Illa– acceptava, sembla que gratuïtament, que la terra que tenia sota el seu domini el mestre Guillem, físic –és a dir, una mena de cirurgià, dentista i barber– al Llentisclar deixaria de pagar cap agrer o delme per lliurar únicament dues gallines de cens per Nadal; i el 1325 el cavaller Dalmau de Gualta convertia la vintena part de les collites obtingudes a una terra al Mostinyà en una quartera d'ordi de cens a canvi de 60 sous que pagava el tinent de la terra, Pere Manyà, per bé que el cavaller deixava ben clar que seguia tenint dret als drets de mutació en cas que

48 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (9-I-1305) i Ullà, vol. 167 (4-I-1309); vol. 557 (22-I-1314); vol. 561 (30-XII-1325); i vol. 567 (30-XII-1341)

49 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (9-I-1305) i (21-II-1311). I més exemples: Joan Cailoç acollia Bernat d'Ermedàs i Berenguer Rufach en l'arrendament que havia fet de les salines reials; a *Ibidem* (21-IV-1313)

50 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (11-XII-1326)

51 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (10-VI-1298); vol. 566 (18-X-1333); (22-X-1335) i (11-VI-1338)

52 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (5-IV-1298), Ullà, vol. 169 (13-VI-1322)

la terra canviés de mans; i, pocs dies després, el mateix noble, i aleshores per 16 sous, reduïa la tasca que pagava Pere Peralta per una terra a les Boladeres a 2 diners de cens.⁵³ Alguns senyors atorgaven reduccions de prestacions invocant la necessitat de millorar la situació dels tinents, tal i com feia el també citat Dalmau Torroella, fill del difunt cavaller Bernat Torroella de Mont-ras el 1321 en convertir la cinquena somada de raïms deguda per Pere Amat per una vinya al Puig Calvell en tan sols la setena somada.⁵⁴ I en ocasions l'adquisició d'una terra anava aparellada amb la redempció dels pagaments que hi pesaven: el 1325 Joan de Gailà comprava per 120 sous una terra al Redonell de Gualta sota la senyoria de Dalmau de Gualta –menys a l'extrem sud de la terra que era tinguda per la Comanda Hospitalera d'Aiguaviva– i, acte seguit, aquest senyor i a canvi de 27 sous, reduïa tot el que hi cobrava, la tasca i la mitja calcatura, a la dotzena mesura.⁵⁵ Tampoc mancaven reduccions de censos fetes de forma graciosa, és a dir, sense indemnitzar al senyor. Així, el cavaller Pere de Sant Feliu reduïa a Pere Gironella la tasca i la mitja calcatura que li pagava per una terra al Llentisclar –on a més hi tenia el seu alberg– a uns censos fixos d'una aimina d'ordi i una gallina.⁵⁶ I, en darrer lloc, també de manera aparentment gratuïta documentem com el 1309 Joan de Prat reduïa a un cens de dues mitgeres d'ordi els serveis en treball que dos torroellencs –Ramon de na Uga i Pere sa Bauç– li devien respectivament per raó de les seves masades: tres jornals –de batre, femar i veremar–, una jova per sembrar i una tragina de llenya.⁵⁷

Els agents diferents agents senyorials, és clar, al seu torn podien reduir i redimir els drets que percebien ells mateixos. Esteve Bonfill, batlle dels drets de l'Infermer del monestir d'Ullà, n'ofereix alguns testimonis: el 1313 i a canvi de 10 sous liquidava els agrers –possiblement el braçatge– que li corresponia sobre una terra que Pere Pomas tenia a la Torta de Gualta; el 1325 Pere ses Baus li pagava 3 sous i suprimia els 2 diners de cens que li devia per una vinya a s'Estany, si bé quedava clar que el batlle mantenia els seus drets en cas d'alienació de la peça; i, uns mesos després, el mateix batlle redimia la seva quarta part en el braçatge que percebia sobre una terra als Orriols de Gualta per 14 sous.⁵⁸ I també era el cas de Jaume Torró, batlle reial, que a finals del 1341 venia a carta de gràcia per 30 sous a Guillem Ros totes les prestacions que aquest li pagava per dues vinyes al Coll de Serra i una terra al Puig Calvell, exceptuant-ne, però, els drets de mutació dels quals, a més s'especificava que serien de 2 diners per cada sou, “tal i com és de costum”.⁵⁹

La generalització de totes aquestes pràctiques –lligades al fet, estudiat més endavant, que els titulars del domini útil dels immobles també el traspassaven amb assiduitat– explica que els senyors incrementessin –o, si més no, ho intentessin– el seu control sobre la gent i les tinences a ells sotmesos. I en aquest sentit, no ens ha de sorprendre l'increment de capbreus senyorials que a la primera meitat del segle XIV es documenta no només a l'Empordà sinó a tot el bisbat de Girona. Torroella de Montgrí

53 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (22-XI-1311) i (2-X-1312) i vol. 561 (7 i 10-X-1325). I es troben més exemples: el mateix cavaller a canvi de 10 sous convertia el quart i el braçatge deguts per Guillem de Gailà per una terra a les Boladeres en dècima i mitja “mesura”; i per 60 sous reduïa del quart a un quart de dècima el que Guillem Albertí i la seva esposa li pagaven per un farraginar a la Serra; a *Ibidem*, Ullà, vol. 169 (29-III i 18-VI-1322)

54 AHG, Notaria, Ullà, vol. 168 (14-IX-1321)

55 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (14-VIII-1325)

56 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (19-V-1325)

57 AHG, Notaria, Ullà, vol. 169 (20-X-1309)

58 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (16-IX-1313) i vol. 561 (3-V i 13-IX-1325)

59 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (8-XII-1341). I, poques setmanes després, el mateix batlle es venia a Bernat Pich per 130 sous les tres mitgeres d'ordi que li pagava Pere Arnau per una terra al Gailà de la qual, això sí, se'n reservava el domini directe; a *Ibidem* (11-I-1342)

no era una excepció atès que en poc més de deu anys es varen fer redactar els capbreus del monarca –el 1322–, de l'abat d'Amer –el 1327– i del capellà de la parròquia, un càrrec honorari ostentat per un canonge de Girona, allunyat de la vida local –el 1334–. I això sense comptar amb els capbreus de parròquies veïnes on els torroellencs disposaven de tinences com els tres de Fontanilles –dels anys 1321, 1322 i 1334–, el d'Ullà –dels anys 1337 a 1339– el de Gualta –del 1338– o el de Belcaire d'Empordà –també del 1334– als quals, encara, caldria afegir les nombroses capbreuacions individuals que recullen els registres notariais. Com quan el maig del 1325 Francesc de Palafrugell feia reconèixer a Berenguer Colom que aquest li pagava un cens de deu mitgeres d'ordi per un cortal amb les seves terres que el difunt Pere d'Uguet, oncle de Francesc, li havia establert el gener del 1294 –és a dir, més de trenta anys abans!– alhora que Berenguer es comprometia a no alienar les peces que l'integraven.⁶⁰

2.8. L'acceptació dels drets feudals: consens o resistència

Tant important com identificar els drets feudals i qui n'eren els seus beneficiaris, és saber si les obligacions que implicaven eren satisfetes i, per tant, si l'ordre social feudal generava alguna forma de contestació, o bé si era acceptat de manera majoritària. I en aquest sentit, hi ha exemples que els pagaments feudals no sempre eren fàcils i immediats. El 1325 Berenguer Falset es veia incapaç de pagar el que devia als arrendadors dels drets reials per la seva masada, i havia de cedir el seu alberg a fi que se'n fes subhasta i es cancel·lessin les obligacions.⁶¹ I el 1333 Jaume Torró reconeixia deure 60 sous a Bernat Pich per raó d'un cens en ordi que, des de feia un any, estava pendent de pagament per un hort tingut per l'hereu d'Andreu de Corró d'Amunt –una nissaga senyorial vallesana que, sense que en sapiguem els motius, ostentaren drets a la població al primer terç del segle XIV– dels quals Bernat Pich n'havia arrendat la percepció.⁶² I el 1341 Francesc Ponç es comprometia a pagar sense cap dilació tot allò que el seu pare, Guillem Ponç, devia a l'abat d'Amer pel qual es veu que ja havia estat amonestat.⁶³ Les mateixes crides pregonades pels oficials reials ens remeten, no tant a la negativa de satisfer les obligacions feudals –fet que, implicaria un alt grau de tensió social, que, a més, difícilment escaparia a la documentació– com a pràctiques de menor càrrega contestatària però molt més resseguibles als textos com l'ocultació o el frau. El 1346, per posar tan sols un exemple, es cridava a la vila que cap pescador s'emportés el peix i que cap ramader tragués ramats de la muntanya sense pagar el preceptiu delme del peix i de la carn.⁶⁴

I molt il·lustratives, encara, són algunes de les confessions dels torroellencs al capbreu de Gualta del 1338 on les exigències senyorials posaven al descobert vells fraus o, directament, eren qüestionades pels declarants. Era, per exemple, el cas de Pere Manyà, hospitaler de la vila, que confessava tenir dues terres –una de cinc vessanes al Clarà i una altra de dues vessanes al Salomó– i que ell al·legava ser alodials –tot i no tenir-ne cap document acreditatiu– mentre que els senyors “afirmaven tenir-hi major dret”, l'hospitaler també capbreuava una tercera terra d'unes dos vessanes al Jonquer sotmesa al pagament

60 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (9-V-1325)

61 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (26-VI-1325)

62 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (2-IX-1333)

63 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (2-VI-1341). I, de fet, al capbreu amerenc del 1327 Guillem Ponç hi confessava una terra amb vinya al lloc dit Sant Pere per la qual pagava tasques i dècimes a l'abat i al seu batlle; a ACA, Monacals, Amer, pergami 237, confessió de Guillem Ponç (12-III-1327)

64 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (28-III i 8-V-1346). I, a més, sabem que no eren paraules buides perquè, poc després, Bartomeu Bonfill era obligat a pagar 100 sous precisament per no pagar el delme del bestiar; a *Ibidem* (31-V-1346)

de la tasca, i de la qual en tenia l'escriptura de compra, atorgada el 1308 a favor d'un antic hospitaler, per bé que els senyors també creien poder exigir-ne més. I el més interessant de tot, però, és que els senyors –o els seus agents– es varen limitar a anotar “*dubium*” [dubte] al costat de les declaracions i, aparentment, varen acabar cedint a les pretensions de l'hospitaler.⁶⁵ Menys tolerants, en canvi, es mostraven els senyors quan es tractava de reclamar lluïsmes impagats, tal i com varen poder veure Joan Camps o Bernat Beuloví que havien adquirit respectivament una terra als Orriolls de deu saions i una altra terra al Jonquer de cinc vessanes i mitja però sense redactar-ne el corresponent document ni, és clar, obtenir-ne la firma de senyoria que permetia cobrar els lluïsmes. En un i altre cas, els capbrevants varen acabar acceptant la seva obligació de pagar les taxes de mutació.⁶⁶ I les reclamacions senyorials podien recular àmpliament en el temps, ben bé fins el 1286 –més de cinquanta anys abans!– quan varen adonar-se que el document de compra d'una terra al costat del Rec del Rei presentada per Guillem Sentmir –atorgat efectivament el maig del 1286 i a favor del pare del confessant– estava mancat de la firma de qualsevol senyor i, per tant, reclamaven tenir-hi més drets dels que Guillem Sentmir al·legava.⁶⁷

Tot fa pensar, per tant, que al segle XIV les tensions al voltant dels drets feudals –que no sempre eren necessàriament tensions entre nobles i no-nobles, atesa la participació d'aquests darrers en la seva percepció– i més enllà, és clar, del simple frau o ocultació, passaven sobretot per la negociació o els arbitratges, sempre amb un pes important de la prova documental, que no pas per la confrontació directa. Sembla que els senyors tenien –o podien tenir– un cert grau de flexibilitat, cedint en les exigències de censos o agrers però mantenint-se fermes en la reclamació de terços, lluïsmes i foriscapis. Una actitud, al capdavant, coherent si tenim en compte que censos i agrers sovint eren alienats d'una o altra manera cosa que, en canvi, no passava amb les taxes de mutació que, atès el dinamisme del mercat immobiliari, havien de ser molt més llamineres. Una negociació amb els senyors que també podia tenir una dimensió col·lectiva, en la línia de l'atorgament de les franqueses del segle XIII. Així, ja el 1298 els “escollits de la universitat de Torroella” denunciaven davant del jutge local –i reial– la pretensió del batlle –del mateix monarca!– de cobrar-los 6 diners per cada sac de blat que era embarcat al litoral contra el privilegi –atorgat per Guerau de Cabrera, casat amb la filla de Bernat de Santa Eugènia, i confirmat per Dalmau de Rocabertí– de pagar tan sols 2 diners per sac. I, ben significativament, el jutge va acabar-los donant la raó.⁶⁸ Definitivament, durant la primera meitat del segle XIV els temps de la feudalització amb la seva violència i arbitrarietat nobiliàries havien quedat enrere, i l'etapa, també violenta, de les guerres pageses –dites remences– del segle XV encara estaven per arribar.

I és que, per acabar, cal repetir una vegada més el que ja s'ha anat apuntat més amunt: els drets feudals no eren uns conceptes abstractes, sinó una realitat que formava part d'una societat molt concreta. Això vol dir que si bé la distinció entre nobles i no nobles sembla clara, com a mínim als documents, la possessió de drets feudals no sempre tenia en compte aquesta diferència. L'ostentació de càrrecs al servei dels senyors i, especialment, la possibilitat de participar la renda feudal a través d'arrendaments o compres feia que entre els senyors i les moltes famílies que se les havien d'enginyar per satisfer –en ocasions amb retard– tota mena d'obligacions existís una zona intermèdia. La zona d'aquells que tenien

65 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Pere Manyà (27-VIII-1338)

66 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessions de Joan Camps i de Bernat Beuloví (10-IX-1338)

67 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Guillem Sentmir (27-VIII-1338)

68 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23-VI-1298)

prou recursos no només per reduir al màxim el que ells mateixos havien de pagar sinó, fins i tot, per convertir-se en receptors dels pagaments i serveis deguts pels seus veïns més desafavorits.

2.9. Forma de vida nobiliària

Per més que el cos central del present estudi estigui dedicat a resseguir la història de les famílies que, amb tots els matisos que es vulgui, formaven part de les classes populars torroellenques, no podríem passar per alt, ni que fos a tall de comparació, alguns aspectes de la realitat de la noblesa feudal. Si més no de la que podríem considerar genuïnament local, és a dir, aquella que o bé residia a Torroella de Montgrí, o hi feia una estada més o menys permanent.

Així, quan parlem dels nivells i formes de vida de la noblesa torroellenca medieval ens trobem, d'entrada, amb uns nivells de riquesa clarament diferenciats dels de la majoria de la resta de la població. La millor manera de fer-ho és resseguir els dots pactats als capítols matrimonials que permet identificar la documentació ja que no només identifiquen els membres de l'estament nobiliari sinó que permeten comparar-lo amb la resta del cos social. Així, al capítol 7 s'il·lustra com de prop de dos-cents cinquanta capítols matrimonials localitzats entre 1298 i 1342, la major part de casos (el 85 %) afectaven dots i herències inferiors als 2000 sous. En aquest context els pocs capítols atorgats per membres de la noblesa són del tot clarificadors: el 1299 Sibil·la, filla del cavaller Bernat de Llabià, rebia un dot de 4500 sous; el 1310 el ja citat Dalmau fill del cavaller Bernat Torroella de Mont-ras rebia un dot de 6000 sous de la seva dona, també filla d'un cavaller difunt; el 1337 Brunissenda, filla del cavaller Jaspert de Pals, rebia una herència de 8000 sous que ella cedia com a dot a Francesc de Bestracà, noble d'origens al comtat de Besalú però sembla que establert a Torroella de Montgrí; i, finalment, el 1341 era una filla del mateix Francesc de Bestracà –amb tota versemblança d'un matrimoni anterior– qui aportava 5000 sous de dot al seu espòs, el notari bisbalenc Francesc Ballester.⁶⁹

Algunes de les operacions atorgades pels membres d'aquesta noblesa local, a més, ens permeten intuir la seva benestança. Així, molt poques persones podien permetre's comprar –ni que fos a crèdit– un cavall per 1500 sous, tal i com feia el 1342 el donzell Francesc de Sant Feliu al seu germà, també donzell, Ramon de Sant Feliu.⁷⁰ I, molt menys encara, endeutar-se per valor de 10000 sous, tal i com el 1342 declarava haver fet Arnau Taberner d'Espolla, fills del difunt Arnau Taberner, a favor de la seva mare i tutora, Elisenda aleshores vídua en –suposem que en segones núpcies– del cavaller Pere de Llabià.⁷¹ Una de les iniciatives purament aristocràtiques tenia a veure amb la creació d'aniversaris a les esglésies locals amb la seva corresponent dotació econòmica. És el que feia el cavaller Ramon Torroella de Mont-ras quan el 1325 a fi que cada any en l'aniversari de la seva pròpia mort els clergues del temple parroquial de Sant Genís absolguessin el tumult de la seva família i oficiessin una missa en el seu honor. Això implicava pagar 6 diners per la missa però tot plegat es finançava amb les quatre mitgeres de forment de cens que cada any es pagarien als sacerdots de l'església i que procedirien dels censos que ell mateix cobrava sobre una condamina a Foixà. S'establí, a més, que l'encarregat d'aplegar el cens seria el sagristà torroellenc el qual rebria, en compensació, 12 diners a fi de proveir-se “de pa, de vi i de llum”. Que aquests compromisos, però, no sempre s'acomplien ens en donen testimoni els mateixos

69 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (25-I-1299); vol. 566 (5-VI-1310); vol. 566 (21-I-1337) i vol. 567 (20-VIII-1341)

70 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (12-III-1342)

71 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (19-III-1342)

personatges quan, el mateix dia, Ramon Torroella de Mont-ras reconeixia que encara devia 380 sous dels llegats fets per la seva mare Guillema i el seu germà Dalmau, un i altre difunts. I era per això que s'obligava a pagar-los al llarg dels propers cinc anys.⁷²

La imatge del senyor feudal, gran o petit, endeutat i obligat a desprendre's de part dels seus drets i del seu patrimoni és, tal i com ja s'ha anat apuntant, ben certa. Això no significa, però, que fos universal atès que també poden resseguir-se casos de nobles amb recursos i que, a més, sabien moure's en el món dels afers comercials i crediticis de la Torroella de Montgrí medieval. N'és un bon exemple el cavaller torroellenc Simó de Sales, resident a la vila però amb drets, com a mínim, a Ullastret, Montiró, Albons i Bellcaire,⁷³ i de la benestança del qual en són testimonis la sarraïna blanca anomenada Fàtima que comprava per 16 lliures i que, prèviament, havia estat d'un ferrer de Barcelona; o el sarraí bru dit Saïd que adquiria per 20 lliures al metge d'Ullà.⁷⁴ La seva presència als registres notariais, però, ens el descobreixen com un negociant actiu i emprenedor: el 1298 cedia 120 sous en comanda a dos veïns d'Ullà; comprava a carta de gràcia i per 400 sous tots els drets de Guillema, la vídua del cavaller Bernat Torroella de Mont-ras; prestava 300 sous a Bartomeu Beuloví i Guillem Belluga i 200 sous més al sagristà local; i venia draps a crèdit.⁷⁵

72 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-VII-1325)

73 A Montiró i Albons hi tenia persones pròpies; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (10-VI i 2-VII-1298) i (24-II-1299)

74 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-V i 9-XII-1298)

75 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (8 i 28-IV, 12-V i 25-VI, 10 i 22-VI-1298), entre molts d'altres. Sabem que el maig del 1305 Simó de Sales ja era mort; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (29-V-1305)

3. La terra: treball i paisatge

3.1. Introducció

L'essència del concepte de societat preindustrial –dins del qual s'hi inclou el món medieval en ple– implicava que les activitats econòmiques pivotaven al voltant de l'explotació del medi natural. Unes activitats que, amb molts poques excepcions, tenien el treball de la terra com la primera i màxima manifestació. No només el conreu de la terra proporcionava la major part dels ingressos a la societat en el seu conjunt sinó que tothom, en un grau o en un altre s'hi dedicava o s'hi havia dedicat. Conèixer l'economia i la societat torroellenques del 1300 ens obliga, per tant, a preguntar-nos sobre la terra i seu impacte en el paisatge i en l'economia.

3.2. Terra i paisatge

Parlar del paisatge medieval, de fet, és parlar d'un equilibri sempre inestable entre un medi natural més o menys explotat i l'espai agrícola, aquest darrer clapejat de nuclis de poblament, ja fossin cases aïllades o nuclis de poblament concentrat. En el cas de Torroella de Montgrí –i de tot el pla del Baix Ter– el medi natural corresponia, d'una banda, al massís del Montgrí i, d'altra banda, a les zones d'aiguamolls i boscos de ribera dels darrers trams del Ter. Un i altre àmbit, però, es trobaven no només intensament explotats per la ramaderia o l'explotació forestal, sinó que en els seus marges patien un procés lent però sistemàtic i antic de conversió en espais agrícoles. Una expansió agrària que tenia uns efectes econòmics i paisatgístics importants però que també creava problemes entre aquells qui pretenien disposar de drets feudals a les zones de conquesta agrària. Un cas emblemàtic ens els ofereixen els conflictes al voltant dels “novals”, és a dir, les terres que havien estat reduïdes a conreu en els darrers trenta anys. Ja el 1309 el monarca ordenava que els tinents d'aquestes terres havien de satisfer els delmes corresponents al clergat parroquial; i, passades vàries dècades, el 1341 el jurisperit local Joan des Prat encara reconeixia al capellà de l'església de Torroella de Montgrí –l'abat de Sant Feliu de Girona– i a dos sacerdots locals que disposava de dues terres al costat del Ter –una d'elles de quinze vessanes– que tenien la condició de “novals” i que estava disposat a pagar-ne els delmes que pertoquessin.⁷⁶ Les fonts en ocasions, fins i tot permeten entrellucar com aquest procés d'artigament anava transformant, de forma desordenada i caòtica, bona part del paisatge del Montgrí i de les ribes del Ter. A les zones capdavanteres de conquesta agrària, els espais boscosos i feréstecs es combinaven amb parcel·les ermes, ja artigades però encara no conreades, i amb peces –terres de cereals però, sobretot, vinyes– que ja estaven cultivades. El 1314, per exemple, es venia una vinya amb erm i bosc al puig Arnau que, per una part, afrontava amb altres vinyes però, per altra, directament amb la muntanya.⁷⁷ I les terres guanyades a l'erm, és clar, eren conreades. A partir del segle XII es van confirmant les imatges que l'escassa i irregular documentació dels segles anteriors només deixava entrellucar: la de la plana del Baix Ter és una agricultura basada en el con-

⁷⁶ ACA, Cancelleria, vol. 289 (17-VI-1309) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (3-IV-1341)

⁷⁷ AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (19-II-1314)

reu dels cereals, i complementada per l'aportació, en general modesta, de la viticultura i els conreus intensius. Això és el, si més no, ens diuen els capbreus senyorials que recullen desenes de tinences, ubicades a diferents llocs del terme torroellenc, i que sistematitza el Quadre 1.

Quadre 1

Capbreus senyorials de Torroella de Montgrí, 1322-1334

Distribució dels conreus

Any	Terra	Vinya	Hort	Farraginar	Erm	Altres
1322	239	82	23	3	8	6
1327	48	31			4	1
1334	15	1	14			

Al llarg de tot el període estudiat és també perceptible un cert procés de substitució dels cereals per les vinyes, normalment amb el vistiplau dels senyors que autoritzaven el corresponent canvi de censos. Així, el 1298 el procurador reial aprovava a Bernat Esperneu que plantés vinya i en pagués la setena somada a un camp al Comdal, que fins aleshores pagava el quart; exactament igual que feia el 1304 Berenguer de Prat amb una terra que Esteve Surell tenia al mateix Comdal.⁷⁸ I al capbreu de l'abat d'Amer del 1327 –on la presència de vinyes és significativa– són freqüents les referències a vinyes que, possiblement, havien estat camps: Maria, dona de Pere des Morer, per exemple, capbrevava una vinya a Sant Pere i en pagava la primícia però reconeixia que si alguna vegada esdevenia un camp de cereals, aleshores pagaria la tasca.⁷⁹ A les zones humides de la proximitat del Ter, també es documenten conreus de lli de cànem, mai de forma exclusiva sinó combinats amb els omnipresents cereals. Quan el 1341 Guillem, vídua de Nicolau Bernat, volia gratificar la seva filla per les atencions que n'havia rebut, li lliurava la collita d'ordi i de cànem que tenia en una terra a tocar del Portal del Ter.⁸⁰ La presència d'arbres a les peces de terra sovint es destacava de forma especial, senyal evident de la seva importància. Primer de tot les oliveres, com els “arbres i oliveres” de l'oliverar que Bernat de Puig venia a carta de gràcia el 1314 a l'Oliverar del Castell per 284 sous; o les dues que hi havia a una terra al Puig Arnau venuda el 1325.⁸¹ I és també significatiu que quan el setembre del 1314 Guillem, vídua d'Arnau Esteve, garantia els 75 sous que devia al seu gendre, Berenguer Ferrer, pel dot d'Astruga, filla i dona respectivament, ho fes sobre una vinya que tenia al Puig Molar de la qual, però, s'exceptuaven expressament les oliveres que hi havia.⁸² Però també s'esmentaven les figueres com les que es trobaven en un farraginar al costat de la muralla de la vila els fruits de les quals Pere Llombard venia durant un any per 10 sous a Pere d'Orriols el 1319.⁸³

78 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (29-VI-1298) i vol. 554 (29-XI-1304). I, més exemples, Guillem de Güell i Berenguer de Prat convertien en tascal una terra al Coll que fins aquell moment pagava el quart i on Bernat Esperneu es proposava de plantar-hi vinya; Joan de Gailà volia sembrar vinya a una terra quartal al Gailà, i aconseguia que el procurador reial li exigís tan sols la setena somada de raïm; a *Ibidem* (18 i 25-X-1305)

79 ACA, Monacals, Amer, pergami 237, confessió de Guillem, dona de Pere des Morer (12-III-1327) i el mateix feien els capbrevants següents

80 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-IV-1341)

81 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (9-III-1314); vol. 561 (18-VIII-1325)

82 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 558 (14-IX-1314). I, més exemples, Ramona, vídua de Bernat de Prat, donava a la seva neboda Ramona una vinya al Vilar però en feia reserva de les oliveres; i quan Berenguera, dona de Joan Jafre, cedia a la seva filla i al seu gendre una vinya amb arbres al Vilar, també n'excloïa les olives de les oliveres que hi havia; a *Ibidem* vol. 2 (28-III-1312) i vol. 558 (13-II-1315)

83 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 714 (13-IX-1319). I més exemples, com quan el 1344 el jutge va fer segrestar a Berenguer Aldiart “tot el raïm de les seves vinyes i totes les olives de les seves oliveres” pel deutes impagats que tenia pendents amb un jueu; i, mesos després i a instàncies del mateix creditor, es feia empara de tots els fruits, tant de blat, olives, figueres i raïms al mateix deutor; a *Ibidem*, vol. 569 (23-IX-1344 i 15-III-1345)

És ben sabut que els productes lliurats com a pagaments de drets i obligacions senyorials no sempre són indicatius de la producció agrària real en un moment i un lloc determinats. D'una banda, perquè poden respondre a realitats econòmiques passades, del moment en què els drets varen quedar fixats; i, d'altra banda, perquè al seu darrere potser hi ha més els productes que interessin als senyors que no pas aquells que en realitat són produïts. És per això que, i sempre amb precaucions, una de les poques notícies d'utilitat si volem identificar els conreus a la Torroella de Montgrí del segle XIV són les que ens donen els delmes. En la mesura que aquesta imposició feudal pretenia ser proporcional als productes obtinguts, conèixer quant rendia pot aportar unes primeres dades d'interès. En el cas torroellenc, el cert és que tampoc disposem de dades sobre la producció decimal però, en canvi, sí que sabem per quant i per quins productes Bartomeu Sabater, clergue beneficiat de l'església de Sant Genís, arrendava el 1341 la seva part del delme. Sabem, a més, –i per boca del mateix sacerdot– que trenta anys més tard aquest benefici percebia els delmes dels llocs dits Madriguera Novella, Mostinyà, Llentisclar “i alguns altres llocs de dita parròquia, tant en el pla com en la muntanya” i “de les collites de pa i de vi i d'altres del qual el delme és acostumat de donar”.⁸⁴ Així, Arnau Maçot, l'arrendador, havia d'entregar al clergue vuitanta mitgeres d'ordi, trenta mitgeres de forment, vint mitgeres de mill, deu mitgeres de mestall i una quartera de faves, així com vint-i-cinc somades de raïm i 8 lliures –160 sous– en moneda comptant. La referència, certament, segueix essent indirecta però no només és la única de què disposem, sinó que ens dona una besllum tant sobre els productes com sobre les proporcions. I, així, podem intuir entre els conreus torroellencs d'ara fa set-cents anys una presència massiva –i previsible– dels cereals, amb un predomini de l'ordi però també una presència significativa del forment –que acabarà essent el cereal majoritari als segles següents– i un pes petit però interessant del mill i de les faves.⁸⁵

Respecte a les tècniques de conreu, no en sabem gaire cosa. Està clar que les terres deixades en guaret s'alternaven amb les treballades. Així, quan el novembre del 1326 Pere Pich, clergue de la capella de Santa Maria del Mar, arrendava per quatre anys les possessions del temple, l'arrendatari, Berenguer Virgil, acceptava tenir les terres correctament “conreades i goretades”, és a dir, que llauraria i tindria cura de les terres en guaret.⁸⁶ En algun cas es documenta la pràctica de femar les terres. Com quan el 1304 Bernat d'Espolla arrendava per quatre anys a Guillem Canet la seva masada al veïnat de la Serra, amb totes les seves possessions, exigia a Guillem Canet que femés les terres sempre que calgués.⁸⁷ Està clar que al juny arribava el moment de segar, tal i com es dedueix d'alguns contractes d'aprenentatge com quan el 1311 Jaume Verneda lliurava el seu fill Pere a Arnau Guillem, sastre local, perquè n'aprenqués l'ofici durant un any però reservant-se el mes de Juny a fi que el noi tornés a la llar paterna per segar; o quan, pocs mesos després, un altre sastre de la vila, Ramon d'Invidí, atorgava la mateixa llicència a Bernat, fill de Bernat Geli, quan el contractava també per un any.⁸⁸ Algunes cessions, normalment temporals, de terres o collites també ens donen alguns indicis en aquest sentit. Quan el 1333 Ramon Pallola arrendava per tres anys i a canvi de 20 sous anuals les collites d'una vinya que tenia al Comdal, exigia al

84 Elvis MALLORQUÍ, *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371). El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*. Girona, 2011, pp.294 i 295

85 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-IV-1341)

86 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (2-XI-1326)

87 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (8-VIII-1304)

88 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (6-II i 21-XII-1311). I, encara, també ho feia Ponç Sabater amb Joan, fill de Pere Vaquer, a qui contractava per dos anys per ensenyar-li el seu ofici de sabater; a *Ibidem* (7-VIII-1312)

llogater que la treballés “amb totes les seves feines, és a dir, cavant, eixorbint i magencant”.⁸⁹ Pel que fa al conreu de cereals, després de segar-los, la batuda es feia amb animals, previsiblement equins. Així ho fa pensar la societat que el 1298 creaven Joan Cubelles i la seva mare Sibil·la amb Bernat Pelacaç i Joan de Gailà, i que implicava fer treballar els seus animals: una euga blanca, tres eugues de batre, una pollina i dues mules, destinades –sembla– a ser llogades per la batuda dels grans.⁹⁰ No caldria ni dir que el que sabem dels rendiments d’aquetes terres és res o quasi res. L’únic indicatiu interessant en aquest sentit és la constatació que el 1342 Arnau Juglar, originari de Fontanilles però establert a Torroella de Montgrí, havia sembrat, d’una banda, quatre vessanes de terra al Pinell –un lloc pla, al costat del Ter i, segurament, fèrtil– amb vuit mitgeres d’ordi; i, d’altra, un camp, també de quatre vessanes al lloc dit “de na Moffers” amb set mitgeres de mestall.⁹¹

3.3. Terra i societat

Parlar de la terra a la societat medieval no és parlar de qualsevol cosa. És parlar de l’activitat econòmica bàsica de la immensa majoria de les famílies. Això no vol dir, certament, que no hi haguessin altres formes de guanyar-se la vida, ni que els ingressos familiars tan sols provinguessin del treball agrari. Ni molt menys. El capítol següent, de fet, està consagrat a totes les altres activitats que definien l’economia i la societat de la Torroella de Montgrí medieval. Qualsevol activitat econòmica, però, era paral·lela en un o altre grau, al treball de la terra; o, dit d’una altra manera, tothom tenia –i, sobretot, treballava– un grapat més gran o més petit de terres. Unes terres que podien ser dedicades a un o altre conreu, que podien ser tingudes d’acord amb uns o altres drets de propietat i, especialment, que aportaven més o menys al pressupost que garantia la subsistència de les famílies. Unes terres, però, que al capdavant eren omnipresents. I és justament per això que cal intentar aclarir els diferents règim de possessió de les terres i, per damunt de tot, quantes terres podien tenir les famílies torroellenques a mitjans del tres-cents.

3.3.1. L’emfiteusi, un altre cop

Al capítol anterior ja s’ha exposat com una part essencial dels drets feudals la constituïen els drets sobre la terra i altres immobles, que es vehiculaven a través de l’emfiteusi feudal. Eren –també s’ha dit– uns drets que obligaven a qui tenia la terra a satisfer-ne un seguit de prestacions als titulars del domini directe. Aquests mateixos drets, però, garantien a qui disposava del domini útil d’una llibertat gairebé total per disposar i alienar dels béns immobles en qüestió. I aquesta és una qüestió essencial en la mesura que ens fa entendre la forma com eren gestionades la immensa majoria de les terres torroellenques: amb una quasi plena llibertat per part de qui en tenia el domini útil. Mentre es respectessin –i es satisfessin– els drets dels senyors directes, les terres podien posseir-se i alienar-se lliurement. Un bon testimoni ens els proporciona el capbreu que l’any 1338 varen fer redactar els senyors de Gualta –el barceloní Domènec Granyena i Pere Calvet– i que tan sols afectava els veïns de Torroella de Montgrí que tenien terres en el terme d’aquesta parròquia veïna. En ell, per exemple, s’hi recull que Ramona, la vídua de Bernat Seguer, disposava de quatre terres en aquesta parròquia, tres les va rebre el seu difunt marit com a herència del seu pare, i una quarta que el mateix marit va comprar dos anys abans.⁹²

89 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (10-VIII-1333)

90 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (20-V-1298)

91 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (7-I-1342). Es tractava, de fet del reconeixement de Bartomeu Maimó, que tenia el domini útil de les tinences i que les havia subestablert a Arnau Juglar, que aquest li havia sembrat les peces i que, per tant, d’allò que se’n collís caldria primer de tot restar-ne la llavor i, després, se’n farien dues parts iguals

92 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658, confessió de Ramona, vídua de Bernat Seguer (25-VIII-1338)

La transmissió de terres a través de les donacions –hereditàries o dotals, per exemple– i, sobretot, de les vendes es documenta amb tota normalitat al llarg del període treballat. Així, les vendes –perpètues o redimibles– de terres constitueixen el 8 % i el 9 % dels 484 i 873 contractes enregistrats als llibres notariais dels anys 1298-9 i 1325-6 respectivament. I quan l'anàlisi es fa seguint casos famílies o individus concrets, ens adonem que molta gent prenia part en el mercat de la terra. Si, per posar tan sols un exemple, agafem una llista de torroellencs absolutament a l'atzar –els vint-i-set que a finals del 1326 reclamaven al rei el pagament dels seus serveis en les campanyes d'Almeria i Sicília⁹³ i la comparem amb les dades que ens proporcionen els registres notariais, ens adonem que quinze d'ells –el 55 %– havien participat en el mercat de terres en els anys immediatament anteriors i posteriors.

Molts arranjaments familiars, d'altra banda, contemplaven la venda d'algun bé immoble. El 1299, per exemple, Adelaida, dona de Ponç de Puig, retornava a la seva mare Elisenda, vídua de Berenguer Bofill, tots els béns que aquesta li havia cedit com herència, alhora que la mare entregava la totalitat dels seus béns al seu fill Esteve. La mare, és clar, es reservava seguir usdefruitant els béns, així com 50 sous que serviren per costejar la pròpia sepultura –20 sous– i per pagar els sacerdots que oficiessin l'ofici funerari –els 30 sous restants–, sempre sota control del fill. La donació d'Elisenda, però, no era gratuïta atès que Esteve Bonfill es veia obligat a lliurar a Ponç de Puig el dot de la seva germana que estava integrat per 1.100 sous a més de dos llits i dos vestits. Com que, amb tota versemblança, Esteve no disposava dels diners en metàl·lic, havia de vendre's al seu mateix cunyat –teòricament per 300 sous– dues terres a la veïna parròquia d'Ullà, i, això sí, podia entregar-li 100 sous en efectiu, a més dels vestits i dels llits.⁹⁴ I en moltes altres ocasions terres i habitatges eren, simplement, cedits a parents més o menys propers. Quan el 1325, per exemple, Guillem des Camps heretava la seva germana Francesca amb els béns familiars que li corresponien, li feia donació de dues cambres dins la vila i d'una vinya al Puig Arnau, a més de 200 sous en efectiu.⁹⁵ O bé dividits entre hereus i successors. És el que feien el 1304 Maria, dona de Domènec Vidal, i Peregrina, dona de Domènec Capmany, amb els béns que, amb tota versemblança, havien heretat de Peregrina Brunyola, de manera que la primera retenia –a més de la meitat dels mobles– tres terres al Maçot, mentre que la segona es quedava amb l'alberg, amb la meitat dels mobles i, això sí, restant obligada a pagar 60 sous a Maria.⁹⁶ I no cal ni dir que tota mena de bé immoble a més, podia ser ofert com a garantia de deutes o obligacions familiars. Així, sabem que Saurina, vídua de Bernat Muntaner, havia assegurat el dot de la seva filla Maria, casada amb Bernat Corts, amb una vinya al Puig Oriol d'Ullà però com que el 1325 havia reeixit a satisfer 250 sous de l'esmentat dot, el seu gendre l'absolia de l'obligació de la terra.⁹⁷

En ocasions, a més, era possible disposar de béns immobles en general i de peces de terra en particular en règim d'indivisió, és a dir compartint-ne tots els drets i totes les obligacions. Significava, simplement, dividir-se'n el domini útil, i l'origen podia estar en una compra conjunta. Els capbreus sovint identifiquen aquestes tinences indivises: el 1328, per exemple, a Fontanilles i sota la senyoria dels cavallers Ramon de Xalabra i Ramon de Begur, Pere Guifre de sa Serra i Pere Guifre de Gailà tenien una feixa indivisa a

93 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (21-XI-1326)

94 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23-III-1299)

95 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (4-XI-1325)

96 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (27-X-1304)

97 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (15-VIII-1325)

la Riera, igual que Joan Rufach i Pere Manyà o Pere de Puig i Bernat Avinyó, entre altres.⁹⁸ Així, el 1298 Guillem Belluga reconeixia que Berenguer de Prat havia aportat la meitat del preu pel qual tres anys abans, el 1295, ell havia adquirit un camp a la Llona i una terra a la Comella, de manera que acceptava que les dues peces fossin tingudes per ells dos per indivís.⁹⁹ Fins i tot és possible documentar la creació d'aquest règim indivís com quan el 1333 Ermessenda Almalla, vídua de Dalmau Balser, lliurava a una altra vídua, Maria Tomassa, una terra a la Riera de Fontanilles que passaven a tenir en indivís.¹⁰⁰ Cada tinent indivís podia alienar lliurement la seva part de l'immoble com quan el 1319 Joan de n'Uguet es venia a Jaume Garraner la meitat de l'alberg dins la vila que tenia de forma indivisa per 260 sous.¹⁰¹ I també hi ha exemples de cancel·lació del règim d'indivisió com quan el 1309 Guillem sa Figuerola i Bernat Forçor es partien "amicalment" un camp tingut per indivís de manera que un se'n quedaria la part nord i l'altre la sud; o com quan el 1325 una dona de Gualta i Joan Rufach es partien una terra al Camí de Torroella, a la parròquia gualtenca, que fins aquells moment havien tingut de forma indivisa: ell en retindria la part de llevant i ella la de ponent.¹⁰²

3.3.2. L'alienació d'immobles: arrendaments i subestabliments

Una de les maneres d'alienar les terres o habitatges era cedir-los en subestabliment, pràctica àmpliament difosa. En aquests tractes el tinent del domini útil de la tinença feia cessió d'aquest a un tercer a canvi, de vegades, d'una entrada o "acapte", i d'un cens –o "tornes"– que, també en ocasions, s'especificava que era "en auxili" del cens que el tinent original pagava al senyor directe pel conjunt del patrimoni del quals formava part la terra –o habitatge– subestablerta, per bé que allò que es devia individualment per aquesta era assumit pel beneficiat del subestabliment. Ja el 1298 Berenguer Rufach lliurava a Berenguer Puig una vinya amb arbres a les Roquetes sota la senyoria de Berenguer de Prat i del cavaller Berenguer d'Illa als quals calia pagar la vuitena somada cada any, tot i que l'establiment es reservava cobrar un cens anual de 10 sous, i, això sí, es comprometia a no expulsar mai a l'establert de la terra; i, el mateix any, Guillem Ferrer establia a Joan Moner una terra al Vilar, sota la senyoria del Castell, i a canvi d'una quartera d'ordi de cens cada any a Guillem "en auxili al cens" que feia l'establiment pel seu "alberg", és a dir, el seu patrimoni.¹⁰³ El 1311 un cert Marquès establia a Guillem Garbí una vinya amb erm i arbres sota la senyoria del Castell i amb l'obligació de pagar a l'establiment un cens anual de 14 diners; el 1325 Ramon Algameç establia a canvi d'una entrada de 15 sous a Pere Fresch un hort a l'Horta d'Amunt que era tingut per l'Infermer del monestir d'Ullà però pel qual hauria de pagar un cens de dues mitgeres d'ordi a l'establiment; el 1333 Domènec Forçor cedia a Pere des Prat una terra al Puig de n'Oliver, salvant la senyoria de n'Alamanda, dona del cavaller Guillem de Güell, i a canvi de 3 sous d'entrada i de la prestació d'un cens de dues gallines; i, finalment, el 1341 era Bernat Arnau qui lliurava a Francesc Martorell una vinya a Sant Pere, sota la senyoria d'Arnau Taberner d'Espolla qui en rebia la setena somada, i amb l'obligació de pagar un cens –elevat– de 4 sous i 6 diners a l'establiment, així

98 AHG, Notarial, Resta del districte de la Bisbal, vol. 38, confessions de Pere Guifre de sa Serra i Pere Guifre de Gailà, Joan Rufach i Pere Manyà i Pere de Puig (3-V-1328)

99 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (30-VI-1298)

100 ADG, Arxius Incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (18-IV-1333)

101 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 714 (27-V-1319)

102 AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (10-VIII-1309) i Torroella de Montgrí, vol. 561 (13-VIII-1325)

103 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (19-IV i 28-XII-1298)

com d'una entrada de 12 diners.¹⁰⁴ Era freqüent que les peces subestablertes afrontessin amb altres d'aquell qui les cedia i, aleshores, calia pactar algun dret de pas, tal i com feien el 1341 Ramona, vídua de Guillem Marquès, i el seu fill Joan quan establien a Miquel Racó una terra al Coll d'Empúries que –sota la senyoria del monarca i lliurant a Ramona i al seu fill un cens anual de dues mitgeres d'ordi i una entrada de 3 sous –estava al costat d'una peça dels establiments que es reservaven poder seguir usant el camí que travessava totes les parcel·les.¹⁰⁵ I, d'acord amb els principis de l'emfiteusi, a qui li havien subestablert el domini útil d'una tinença podia, al seu torn, alienar-lo sense problemes. Així, sabem que el gener del 1331 un cert Guiu i la seva mare, de nom Francesca, varen establir a Joan Boter un erm a les Boladeres, sota la senyoria del Castell, i a canvi d'un cens de quatre mitgeres d'ordi que, el mateix any i pagant 100 sous, va redimir l'esmentat Joan; passat un temps, però, el febrer del 1332, Joan Boter va vendre tots els seus drets en l'establiment i el cens a Joan Botó per una quantitat de diners no especificada, i el novembre del 1341 –és a dir, nou anys després– Joan Botó efectuava una segona venda a favor de Berenguer Arnau per 90 sous.¹⁰⁶ En alguns casos, l'acapte podia a ser prou elevat, com eren els 20 sous que Pere Arnau pagava a Marimon Rufach quan aquest li establia una vinya a la Terralba sota la senyoria del Castell, i a canvi d'un cens de quatre mitgeres d'ordi a l'establiment.¹⁰⁷

En aquestes condicions, no és estrany trobar personatges que rebien un bon grapat de censos “en auxili” als pagaments que ells havien de fer als senyor. Un bon exemple ens el proporciona Ramon Dalmau –potentat local, gran ramader i arrendador dels drets reials– que el 1334 rebia un total de vint-i-quatre mitgeres d'ordi pels horts que havia subestablert a l'Horta de la vila, i que ell mateix tenia sota la senyoria directa del capellà del temple de Sant Genís.¹⁰⁸ Alguns subestabliments ens fan sospitar que l'ocupació del sòl havia arribat –o estava arribant– als seus límits, ocupant terres d'escàs valor. Així, quan el 1326 Ramon Rufach establia a Felip Martí i a la seva esposa Saura una vinya al Puig Calvell, tinguda sota la senyoria del monarca al qual calia pagar la setena somada del que s'hi collís, a més de pactar un cens de tres quarteres d'ordi i de fixar que la vinya hauria d'estar ben cavada, es concedia que la parella treballarien la terra durant quinze anys i que si després volien abandonar-la –indici possible de la seva marginalitat– aleshores ho podrien fer sense cap problema.¹⁰⁹

La pràctica d'arrendar possessions era igualment comuna. En aquest cas el titular del domini útil, simplement, el cedia durant un temps a canvi, d'un lloguer, sense la cessió de cap mena de potestat. Així, el 1298 Pere de Parets cedia per tres anys a Salvador Gerald el seu hort a l'Horta a canvi de 14 sous i amb el compromís de “conrear-lo, treballar-lo i espletar-lo”; i el 1333 Pere Pissà, ciutadà de València i, possiblement, originari de Torroella de Montgrí –on, de fet, seguia vinculat com a negociant de grans –arrendava per quatre anys i 83 sous a Pere Gironella una vinya al Puig Arnau, amb dret a collir-hi raïms i figues, i acordaven que si aquest darrer havia de pagar-ne els censos, aleshores podria retenir la terra

104 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (10-X-1311) i 561 (5-X-1325); ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (28-V-1341). I molts altres exemples: Pere Guifre de sa Serra establia una terra a Sant Pere sota la senyoria del monarca, amb una entrada de 2 sous i un cens de dues mitgeres d'ordi; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (6-VIII-1341)

105 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (5-XI-1341)

106 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (9-XI-1341)

107 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (28-VIII-1341)

108 ACG, Capellanies, Torroella de Montgrí, capbreu, confessió de Ramon Dalmau (1334)

109 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (17-II-1326)

fins que –amb els fruits– se n’hagués rescabalat.¹¹⁰ No hi havia cap problema per arrendar possessions tingudes en règim d’indivisió. Així a primers del 1312 Guillema Maimona afirmava tenir per indivís amb els seus nebots –fills del seu germà Pere Maimó, una vinya a sa Vall, i això no era cap impediment perquè dividís en dos la seva part i l’arrendés: una porció a la seva mateixa cunyada Matha –la vídua del seu germà–; i una altra porció a Pere Pedrer, ambdós per 9 sous i en els dos casos autoritzant-los a usar els estris de fer vi que tenia al seu alberg.¹¹¹ I, és clar, també podien arrendar-se explotacions senceres com era el cas del cortical, situat a la muntanya, amb totes les seves possessions que el 1341 Pere de Gailà arrendava per quatre anys a Arnau Camós i per 35 sous anuals.¹¹² La compra d’una terra subestablerta significava, està clar, assumir els censos que pagués. El 1298 Ponç Sabater, per exemple, comprava una vinya al Coll de Serra que, temps enrere, Guillem Surell havia segregat de la seva masada, i establert a una parella de la vila a canvi de 16 diners de cens, naturalment “en auxili” al que l’establiment pagava pel seu mas; així les coses, Ponç Sabater es comprometia a seguir pagant el cens cada dia de Nadal.¹¹³

3.3.3. Les dimensions dels patrimonis

I després d’haver repassat les diverses maneres com un bé immoble podia ser posseït, la gran pregunta que ens hem de fer és la de quines eren –o podien ser– les dimensions dels patrimonis dels torroellencs del segle XIV. La resposta, és clar, no és ni senzilla, ni única, ni concloent. Primer de tot, perquè els documents que específicament es proposen enumerar les peces de terra o habitatges de què disposava una família són comptats; en segon lloc, perquè –i això s’acaba de demostrar– el mercat de la terra, en qualsevol de les seves dimensions, era molt actiu i, per tant, la imatge d’aquests patrimonis de cap manera era immutable sinó tot el contrari; i, en tercer lloc, perquè és evident que no tots els veïns de Torroella de Montgrí compartien unes mateixes condicions d’existència –tal i com el darrer capítol d’aquest treball intenta il·lustrar– i, doncs, tampoc existia un patrimoni “mitjà” o “model” al qual referir-nos.

Amb totes aquestes prevencions, sí que és possible, d’entrada, avançar un parell d’idees més o menys segures. La primera d’elles és que –fossin quines fossin les seves mides– els patrimonis dels torroellencs no eren blocs compactes, ni molt menys. Si, per posar tan sols un exemple, agafem les primeres cinc primeres confessions del fragmentari capbreu reial del 1322 que contenen més d’un parell de tinences d’ús agrari ens adonem que el grau de dispersió oscil·la entre el 45 % i el 77 %. Una dispersió que és encara més gran si veiem que els torroellencs disposaven de terres a les parròquies veïnes com Gualta –els ja esmentats senyors Domènec Granyena i Pere Calvet el 1338 varen fer redactar un capbreu exclusivament amb els prop de dos-cents torroellencs amb terres en aquesta parròquia, Fontanilles, Ullà –on el 1339 i només sota la senyoria del bisbe de Girona un centenar de torroellencs tenien tinences– o Belcaire d’Empordà. Els exemples individuals són nombrosos: Gerald Pissà el 1322 es confessava home propi i soliu del monarca pel qual tenia –a més d’un alberg dins la vila– una possessió i una terra al Mostinyà, una terra al Gros, una vinya a la Terralba, dues terres a l’Agulla i una terra a la Devesa; a la parròquia de Gualta el 1338, però, disposava d’una terra –indivisa amb Pere Grasset– de sis vessanes

110 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (2-V-1298) i ADG, Arxius Incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (17-VII-1333)

111 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (31-III-1312)

112 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (10-IX-1341). Una venda, però, que no impedia Pere de Gailà seguir negociant amb el seu ramat de dos-cents caps; a *Ibidem* (16-IX-1341)

113 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (18-VIII-1298)

al Redonell, d'una altra terra de tres vessanes a ça Torta i, encara, als Orriols, una tercera terra –aquesta per indivís amb Guillem i Pere de Déu– de sis vessanes; i, finalment, un any després sabem que tenia una terra, en part plantada de vinya, d'unes cinc vessanes a Ullà.¹¹⁴ Un altre testimoni és de Guillem Canet, també home propi i soliu del rei, amb un alberg i un celler dins la vila, una feixa a la Serra, quatre terres a l'Agulla –que, en total sumaven onze quarterades d'extensió–, una terra al Gual dels Molins, una vinya al Puig Molar, una terra a la Madriguera, un hort a la Llona i una terra al Puig Calvell, tot a Torroella de Montgrí el 1322; un any després, però, sabem que disposava de dues terres a la Riera de Fontanilles; i, per acabar, el capbreu del 1338 li descobria una terra de dues vessanes al Clarà de Gualta.¹¹⁵ Quan els patrimonis eren menors, la dispersió era la mateixa. Així, el 1322 Joan Botó –que, potser significativament, no estava sotmès a la servitud– capbrevava un alberg dins la vila, una terra a les Roquetes, dues terres i una feixa la Madriguera i un quart de terra –i, encara, tingut per indivís– a les Corts; és clar que el 1338 a Gualta tenia una terra de deu vessanes al Bosc i una altra de vuit vessanes al Jonquer.¹¹⁶ També semblava ser menor el de Pere Jaume –aquest sí home propi i soliu del rei– que el 1322 confessava una alberg i un solar dins la població, una terra al Montpla, una altra al Pou d'Amont, una altra d'una quarterada a la Devesa d'Avall, una vinya al Puig Calvell i una feixa a la Madriguera; alhora que disposava d'una terra de dues vessanes als Orriols de Gualta.¹¹⁷ La raó d'aquesta dispersió semblaria estar, tant en la necessitat de diversificar mínimament els conreus –i, ja s'ha apuntat, aquests tendien a concentrar-se en unes partides concretes del terme: vinyes al Montgrí o hortes prop del riu, per exemple–, com en la pressió que podem suposar que hi havia sobre el mercat de la terra i que devia forçar molts compradors a adquirir terres allà on podia, incloent, és clar, a les parròquies veïnes.

I la segona impressió que de tot plegat es desprèn és que les dimensions podien variar considerablement d'un patrimoni a altre. Els exemples anteriors procedents dels capbreus ho il·lustren prou bé, i també ho fan algunes notícies procedents dels registres notariais. Quan 1299 Joan i Pere Martí es varen dividir els –magres– béns dels seus pares, a un li va correspondre un alberg i un hort, i a l'altre una vinya; i quan el 1315 Pere Grasset i Gassenda, dona de Guillem Ros, es varen partir els béns dels difunts esposos Bernat Grasset i Maria, el primer es va quedar amb dues terres i una peciola a la Parera, una terra a sa Roca, una al coll d'Ullà, la meitat indivisa d'una vinya amb erm al Peu del Montgrí i una terra a la Riera de Gualta; per la seva part a Gassenda li varen correspondre una altra vinya amb un erm a la Bruguera, l'altra meitat indivisa de la vinya abans esmentada, un hort a l'Horta d'en Ponç de Bas i, finalment, la meitat indivisa d'un alberg a tocar de les muralles de la vila.¹¹⁸ Si, a més, resseguim els casos de persones o grups en posició teòricament més vulnerable com les vídues o els immigrants –vinguts sobretot de les terres pirinenques o subpirinenques, com s'il·lustrarà més endavant– la migradesa d'alguns d'aquests patrimonis es confirma. Així, i tot i que no és possible afirmar-ho amb certitud absoluta, tot fa pensar que un alberg, una terra i un erm era l'únic patrimoni de què disposaven Guillem, la filla de Guillem Ros, i el seu marit, Jaume Ferrer, originari de Molló, el 1310.¹¹⁹ I al capbreu reial del

114 ACA, Batllia General, vol. 165, confessió de Gerald Pissà (26-III-1322); AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Gerald Pissà (10-IX-1338); Ibidem, vol. 230, confessió de Gerald Pissà (19-III-1339)

115 ACA, Batllia General, vol. 165, confessió de Guillem Canet (sense data, del 1322); Ibidem, Ordes Militars, Sant Joan de Jerusalem, 1129, 1, confessió de Guillem Canet (14-II-1323); i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Guillem Canet (12-IX-1338)

116 ACA, Batllia General, vol. 165, confessió de Joan Botó (21-III-1322) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Joan Botó (10-IX-1338)

117 ACA, Batllia General, vol. 165, confessió de Pere Jaume (10-III-1322) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 658b, confessió de Pere Jaume (18-IX-1338)

118 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (8-III-1299) i vol. 558 (23-II-1315)

119 AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (21-I-1310)

1322 trobem vídues com Ermessenda, esposa del difunt Berenguer Ferrer, que confessava tan sols un alberg i una vinya al Ramal; o d'Avinyeta, abans casada amb Pere Pedrer, la qual declarava tenir només un alberg, una terra a la Madriguera, una altra a Sant Boi i una vinya al coll d'Empúries.¹²⁰ Una qüestió, la de les dimensions, que encara es complica més si intentem transformar les “tinences” en unitat de superfície atès que amb poquíssimes excepcions –ja s’ha anat veient– tan sols els capbreus de Gualta del 1338 i d’Ullà del 1339 mesuren les parcel·les, normalment en vessanes i saions. Ignorem, doncs, la superfície de la majoria de terres ubicades a Torroella de Montgrí i tan sols podem suposar que, essent-hi la pressió demogràfica i comercial més gran, possiblement devien ser encara més petites que les capbreuades a Ullà o Gualta.

Què se’n pot treure de tot plegat? Amb certesa, ben poca cosa. Semblaria que entre les famílies establertes des de temps enrere a la població –en bona mesura identificades pel seu sotmetiment a la servitud– seria força habitual la possessió d’unes deu o dotze peces de terra, escampades per diferents llocs dins del terme torroellenc i de les parròquies veïnes i que –i amb totes les reserves possibles– potser equivaldria a unes vint o vint-i-cinc vessanes, rarament més de trenta. Per sota d’aquestes famílies, però, abundaven els casos de patrimonis menors i, encara, molt menors si comencem a resseguir vídues i persones soles o immigrants.

120 ACA, Batllia General, vol. 165, confessions d’Avinyeta, vídua de Pere Pedrer, i d’Ermessenda, vídua de Berenguer Ferrer (15 i 22-III-1322)

4. Guanyar-se la vida a la Torroella de Montgrí del 1300

4.1. Introducció

Si del que es tracta és de descriure les maneres com la gent de l'edat mitjana es guanyava la vida, aleshores tant important és deixar clara la importància del treball de la terra, com no perdre mai de vista que la dedicació agrària sempre es trobava acompanyada per la realització d'altres activitats econòmiques. El punt d'equilibri entre un i altre tipus d'activitat, però, podia variar enormement. Això significa que cada família podia disposar –o, més exactament, haver anat disposant al llarg dels anys– d'un seguit de feines complementàries, algunes de les quals de manera més o menys permanent o, si més no, regular; i altres de forma més excepcional. Unes feines, a més, desenvolupades per tots els membres de la família, des dels més grans fins als més petits, fossin homes o fossin dones. Unes feines que, com era de preveure, treien profit del dinamisme econòmic de la Torroella de Montgrí medieval, i que quasi sempre tenien a veure amb la comercialització, tant de béns de tota mena, com de la força de treball dels membres d'aquestes famílies. Unes feines, finalment, l'aportació de les quals als diguem-ne “presuposts familiars” de les classes populars podia variar d'un a un altre i d'una època a una altra però que, en qualsevol cas, de ben segur que era ben significativa. És per tot això que ens resultarà de gran utilitat resseguir quines podien ser aquestes altres activitats productives.

4.2. La ramaderia

Ja s'ha esmentat que no es pot entendre la història de la Torroella de Montgrí del segle XIV sense tenir en compte el seu paper com a espai d'hivernada de la ramaderia transhumant. Les oportunitats de desenvolupament econòmic de la zona i de promoció social per a les famílies que se'n varen aprofitar són ben conegudes. A més, però, existia una altra ramaderia integrada per petits ramats domèstics, d'ovelles però també d'altres espècies que es documenta fàcilment. De fet, les compres de tota mena d'animals s'identifiquen al llarg del període estudiat: ja el 1298 Ramon Ros venia al seu germà Joan tres cavalls i un pollí per 400 sous que, de fet, quedaven pendents de pagament; i el 1342 Bernat Corts adquiria per 70 sous les catorze ovelles i les cinc cabres que Joan Bonet tenia i de les quals es cuidava Pere Rohença, del Pinell.¹²¹ Les operacions amb bestiar no només eren normals sinó que algunes contemplaven el bescanvi d'animals de mena diferent, com quan Jaume Argemir es comprometia a lliurar a Ramon de Linyà els 120 sous, deguts per la compra d'una vaca i una vedella, en “marrans primals” que triarien dos homes designats per ells mateixos.¹²² O, de vegades, s'oferien animals com a garantia d'operacions de crèdit, com el bou de pèl vermell que el 1341 Domènec Dalba i la seva esposa presentaven a Berenguer Arnau, a tall de seguretat de l'ordi que li havien comprat i encara li devien.¹²³

121 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (12-IV-1298) i vol. 567 (12-I-1342)

122 ADG, Arxius Incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (3-V-1333)

123 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (7-V-1341)

En ocasions, trobem acords de cria entre parents. El 1325 Joan Ros i la seva muller Guillemma donaven a Gassenda, mare d'ella i vídua, dotze cabres i dotze ovelles, així com el vedell que havia de néixer de dues vaques que tenien, i el matrimoni es comprometia, a més, a tenir cura del bestiar. I tot plegat a canvi que rebre de la vídua la totalitat dels seus béns.¹²⁴ I el 1341 entre els béns amb què Pere Arnau assegurava les 17 lliures que devia al seu germà Guillem hi havia un ase i un porc.¹²⁵ De porcs se'n troben amb una regularitat entre els béns segrestats per la cort local als deutors morosos: un porc valorat en 20 sous i un altre en 6 sous eren emparats el 1345 a Jacoba, vídua de Vidal Colteller per un deute de 148 sous; i el 1346 un porc va ser penyorat tant a na Marquesa com a Uguet Mir.¹²⁶ En algun cas, els ramats domèstics no eren tan petits, com era el cas de Bernat Botó, qui el 1341 assegurava els 450 sous que devia al seu germà amb els tres bous, la vaca, la somera i el pollí que tenia a casa seva.¹²⁷ Pel que fa a l'aviram, la seva sola presència –com també la dels ous– entre els pagaments feudals ja ens dona un testimoni prou eloqüent de com devia ser d'habitual a les llars torroellenques.¹²⁸ Així, les vint-i-cinc gallines que reclamava a diversos veïns el noble Ramon de Senesterra, com a tutor de Ramon de Llabià, possiblement corresponien a censos impagats.

La cura de ramats aliens a través de contractes de comanda era una manera de participar en aquesta activitat per part d'aquells que no disposaven de ramats propis. Així, el 1325 Simó Benet, junt amb la seva mare Beatriu i la seva àvia Ramona, assumien la custòdia de quaranta-sis animals, entre ovelles i anyells, valorats en 350 sous, de manera que, passat un any, se'n repartirien els guanys; i el 1333 Arnau Frigola rebia en comanda d'Arnau Camós “un porc i una porca” valorats en 20 sous, els beneficis dels quals acordaven partir-se.¹²⁹ Val a dir, però, que en ocasions, les comandes de bestiar amagaven situacions d'endeutament, tal i com il·lustra molt bé el cas d'Ermessenda, vídua de Berenguer Ferrer, la qual primer venia per 30 sous una vaca a Bernat Pich i després la rebia en comanda, amb el compromís de tenir-ne cura i partir-se els beneficis que generés; o de Guillem Font, que havia venut per 200 sous una mula de pèl vermell a Pere Bonet, el qual la hi lliurava en comanda, amb el pacte de partir-se'n els guanys sempre que es descomptessin els 200 sous del preu que, és clar, Guillem Font no havia pagat, i acordant, això sí, que si l'animal moria de “mort pectoral” el tracte es desfaria.¹³⁰

La possessió d'animals en un entorn dominantment agrari creava els inevitables conflictes entre els ramaders i els agricultors, dels quals la documentació se'n fa ressò: ja el 1327 un total de cinquanta-tres veïns de la població nomenaven a Gerald Seguer i a Bartomeu Sirvent síndics, per tal que protestessin davant les autoritats i els defensessin contra els propietaris de ramats de moltons que pretenien fer pasturar els animals al pla de la vila; i el 1341 Joan Adrover, del Pinell, era obligat per la cort a satisfer 20 sous a Arnau Maçot per les destruccions causades pels animals del primer a les collites de mill del segon, aleshores feia un any.¹³¹ Tot fa pensar que devia arribar-se a alguna mena d'acord, atès que el

124 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-V-1325)

125 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (6-VII-1341)

126 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (2-IX-1345) i (23-II i 4-IX-1346)

127 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (14-VIII-1341)

128 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (22-VIII-1345)

129 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (4-X-1325) i ADG, Arxius Incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (7-VII-1333)

130 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (1 i 13-VIII-1341)

131 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 563, fulls solts del final (7-IV-1327) i vol. 567 (27-IV-1341)

novembre del 1345 es pregonava a la plaça de la vila que “no.y age negun ne neguna qui gos tener mes de XXV besties de lana sino en la montanye”, de manera que els ramats grossos –de més de vint-i-cinc caps– varen quedar exclosos de pasturar enlloc més que no fos al Montgrí.¹³²

4.3. El món dels oficis

També s’ha fet esment en la introducció d’aquest treball com les primeres dècades del segle XIV torroellenc varen veure una vigorosa floració de diferents oficis artesanals. I entre els oficis de la Torroella de Montgrí medieval en destaca –ja s’ha esmentat– el de la draperia. A mitjan dècada de 1320, semblava estar ja prou desenvolupat. El 1325, un teixidor de la Bisbal acordava amb un cert Miquel, paraire, que li lliuraria tots els “draps crus” que pogués a fi que els rasqués i els tenyís. La tarifa que pactaven és una bona mostra de les menes de drap que circulaven: 22 sous per cada cana de drap ample, vermell o blau, 11 diners pels draps estrets, 5 diners pels draps blancs i 1 diner per cada cana de drap bru.¹³³ Una nota coetània del mateix paraire ens permet aprofundir una mica més en les seves formes de treball, atès que rebia per espai d’un any d’un cert Bernat Joli, paraire de Castelló d’Empúries però instal·lat a Torroella de Montgrí, el seu “tirador” de draps, la seva perola de tenyir, les seves tisores –tot emmagatzemat al seu obrador– i, especialment, la seva part en el molí draper de la població. Acte seguit, Miquel, el paraire torroellenc, formava una “societat de paraïres” junt amb un home de Fortià i amb Pere Joli, fill del mateix Bernat Joli acabat de citar.¹³⁴

Els contractes d’aprenentatge ens donen una idea tant d’aquestes activitats artesanals com dels seus mecanismes interns de funcionament. Especialment, ens descobreixen la figura dels aprenents, nois joves que normalment convivia amb els seus mestres. El 1325, Maria Vidal assignava per cinc anys el seu fill Guillem al calafat local Guillem Beuloví a fi que l’ensinistrés en el seu ofici i amb la condició que el noi fos proveït d’habitatge, menjar i vestit, tant sa com malalt, i sense que hagués de ser retribuint de cap altra manera; i el mateix any, Berenguera, la vídua d’Esteve Brull, lliurava per tres anys el seu fill Bernat a un sastre local.¹³⁵ En altres casos, l’aprenentatge es feia a canvi simplement d’un salari, com eren els 12 sous que un altre sastre de la vila es comprometia a pagar el 1341 a Dolça, vídua de Guillem Mercader, per l’any que el seu fill Pere s’estaria amb ell com a aprenent; o els 20 sous que, per dos anys, cobraria Joan, fill del difunt Joan Tomàs, per adquirir durant dos anys l’ofici de baster.¹³⁶

No era estrany que els aprenents fossin nois vinguts dels llogarrets de la rodalia, com era el cas d’un jove de Parlavà el pare del qual el feia entrar el 1325 com a aprenent amb el teixidor Bernat Martí durant un any, a canvi d’un salari de 40 sous, i sense que l’artesà hagués d’abastar-lo de res; d’un aprenent de Jafre que entrava per tres anys com a aprenent de Berenguer Seguer, sabater, el 1341; o d’un noi de Belcaire que, sense més detall, esdevenia aprenent del sastre Bartomeu Cebrià.¹³⁷ O, fins i tot, de llocs ja més allunyats com Ollers, d’on era originària la vídua de Guillem Aulina, la qual

132 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (6-XI-1345)

133 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (10-VIII-1325)

134 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (2-XI-1325). Tot i que potser guarda relació amb aquesta, el cas és que a primer de febrer del 1326 es documenta la constitució d’una altra societat de paraïres, formada per Simó Julià i Bernat Camós, ambdós torroellencs, i el mateix home de Fortià de la societat anterior. Es pactava que Simó Julià hi aportaria 25 lliures, i 5 lliures més cadascun dels dos altres socis; a *Ibidem* (2-II-1326)

135 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (29-IV i 4-XII-1325)

136 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (26-IV i 9-XI-1341)

137 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (9-IX-1325); i vol. 567 (20-VIII i 20-XII-1341). O d’un altre noi del mateix Belcaire que entrava per dos anys com a aprenent de Jaume Seguer, sastre; a *Ibidem* (29-I-1342)

lliurava el seu nét Jaume per un any al sabater Bartomeu de Prat a canvi d'una soldada de 15 sous.¹³⁸ I també hi havia casos en què l'aprenent era de Torroella de Montgrí i el mestre d'una altra localitat, com era el cas de Guillem Casals, que es va comprometre a estar-se com a aprenent amb un fuster de Castelló d'Empúries que el va abandonar abans del termini acordat provocant, és clar, la queixa de l'artesà a principis del 1342.¹³⁹ En algun cas, el mestre assumia obligacions afegides. Així, el 1311 el fuster Bernat de Bianya acollia per un any un veí de Fontanilles –podria ja no tractar-se d'un noi jove, atès que no se n'especifica la filiació– com a aprenent, i es comprometia a proporcionar-li allotjament i alimentació, a donar-li la meitat del que produís i a tenir-ne cura vuit dies si emmalaltia.¹⁴⁰ Unes obligacions afegides que, és clar, també podien recaure en l'aprenent, i aquest era el cas d'un cert Pere Domingo Conill –originari de Reus!–, que el 1312 es llogava per tres anys amb Bernat de Colomer, pedrer. El mestre es comprometia a proveir-lo de menjar, beguda i vestit, i a no fer-lo treballar en tasques alienes a l'ofici, però s'especificava que l'aprenent, durant l'aprenentatge, no el deixaria “ni per prendre muller, ni per anar a la guerra, ni per cap altra raó”.¹⁴¹

Pel que fa a la durada d'aquests contractes d'aprenentatge, la majoria oscil·laven entre els dos i els tres anys, però se'n documenten que arribaven fins a cinc o sis, com era el cas de Bernat, fill del difunt Jaume Rei, de Gualta, que el 1312, per sis anys, esdevenia aprenent del sabater Guillem Sirvent que, “tant sa com malalt” l'hauria de proveir de casa, menjar, calçat i vestit; de Guillem, fill de Bartomeu Andreu, que el 1341 entrava per cinc anys al taller de Pere Veià, teixidor, que acceptava de proveir-lo de casa, menjar, vestit i calçat durant tot aquest temps; o d'un noi de Bellcaire que, també per cinc anys i al mateix moment, esdevenia aprenent de Pere Ferreries, sastre, a canvi només d'allotjament durant el primer any i d'allotjament, menjar i vestit els quatre següents.¹⁴² Com passava a la majoria d'acords, els contractes d'aprenentatge podien amagar altres acords. Així, quan el 1333 Bernat Garraner feia entrar per dos anys el seu fill Jaume com a aprenent de paraire amb Bernat Camós, qui no només acceptava allotjar el noi, pagar-li 15 sous anuals, i fer-li “filat, treballar i tenyir” la llana que proveiria el pare, sinó que reconeixia deure 800 sous a Bernat Garraner.¹⁴³

En algun cas concret, finalment, fins i tot s'identifiquen les eines de treball d'aquests artesans torroellencs, com quan el 1298 un noi de Sant Iscle d'Empordà entrava com a aprenent per tres anys amb Pere Bataller, mestre d'aixa, i aquest s'obligava a proporcionar-li menjar i vestit, així com una aixa i una serra; o com quan un ferrer adquiria a carta de gràcia el 1341 les “dues manxes útils per la seva feina de la farga, una amb canó i l'altra sense”.¹⁴⁴ Finalment, alguns artesans, i com no podia ser d'altra manera, complementaven els seus ingressos amb el conreu d'algunes peces de terra. N'hi ha prou resseguint algunes de les confessions recollides als capbreus esmentats al capítol anterior per adonar-se'n: el 1338 el teixidor Pere Grasset disposava de dues vessanes de terra als Orriols de Gualta; i el 1339 Guillem Roca, sabater, tenia una vinya d'una vessana a la Bruguera d'Ullà.

138 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (10-VII-1325). I en algun cas es documenten orígens ja un punt exòtics, com el d'Arnau de Font, de Vilafranca del Penedès, que per dos anys entrava d'aprenent amb Pere d'Om, pedrer, a canvi de menjar i allotjament, i de 100 sous de salari; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (29-X-1341)

139 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (3-I-1342). Poc després, però, dos fusters torroellencs –Nicolau de Puigfreser i Guillem Gotmar– arbitraven una compensació de 100 sous que l'aprenent fugitiu acceptava satisfer; a *Ibidem* (24-I-1342)

140 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (28-XI-1311)

141 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (27-VIII-1312)

142 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (6-III-1312); i vol. 567 (2-VIII i 4-XII-1341)

143 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (18-V-1333)

144 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (3-XI-1298) i vol. 567 (25-IV-1341)

4.4. Les feines de la mar

També a la introducció s'ha fet esment de la importància del mar per entendre la història de la Torroella de Montgrí medieval. La proximitat i l'accés a la Mediterrània no només obria la població al comerç, sinó que també oferia un ample ventall d'oportunitats per dedicar-se a oficis relacionats amb les activitats marineres, des de mestres d'aixa a mercaders, passant, és clar, per mariners, pescadors... i fins i tot algun corsari.¹⁴⁵ La documentació il·lustra com la possessió i venda de barques o de parts de barques –una manera de facilitar l'accés a les oportunitats del mar a gent que no podia adquirir una barca sencera–, era una operació habitual entre els veïns de la població. I les porcions d'embarcació podien arribar a ser petites de debò, com les cinc setzenes d'una barca que el 1305 venia a Pere Amat la dona de Castelló Mir per 281 sous.¹⁴⁶ No totes les barques, és clar, devien ser iguals, tal i com testimonien les diferències de preu, perquè el 1325, per exemple, Nicolau Foixà venia a Ponç Jofre una barca sencera “amb les seves caixes i xarxes” per 165 sous, molt per sota, per tant, de les porcions de l'exemple anterior.¹⁴⁷

La freqüència dels contractes de marineria és un bon indicatiu de com n'era d'important el mar per a l'economia i les vides del torroellencs dels segles XIII i XIV. Ja el 1299 Berenguer, fill del difunt Joan d'Armentera, es contractava per servir durant dos anys a la tarina de Gerald Bou a canvi que aquest el proveís de menjar i vestit, i li pagués 50 sous.¹⁴⁸ Alguns dels torroellencs que s'absentaven de les seves llars ja no hi tornaven, i això obligava a reclamar els seus béns, tal i com el 1325 feia Romia, vídua de Guillem Algarb, amb el llegat del seu germà, Jaume Esplugues, originari de Barcelona, que havia mort a “la nau d'en Bordell”.¹⁴⁹ I això sense comptar altres perills com ser capturat per barbarescos o altres enemics de la casa d'Aragó, amb totes les dificultats aparellades als rescats que, anant bé, podien pactar-se. Així, el 1341 sabem que Andreu Ferrer, aleshores captiu dels sarraïns, havia fet arribar, cal suposar que mentre era lliure, a través d'un procurador mallorquí 6 dobles d'or a la seva germana Guillema.¹⁵⁰ D'entre les feines marineres podem destacar, per la seva peculiaritat, la dels corallers, els quals, sovint associats amb gent d'altres localitats marineres, també pescaven a les aigües torroellenques. Era el cas de Guillem Joan, que el 1334, amb un soci palamosí, acordaven amb Guillem Clota corallar “al mar de Torroella i a altres llocs” i a lliurar-li 2 sous per cada lliura de corall obtinguda.¹⁵¹

4.5. El treball assalariat

Si en algun vessant de l'economia medieval hi ha una desproporció clara entre la seva importància i la seva presència en la documentació, aquest és sense cap dubte el treball assalariat. D'indicis de treball assalariat al segle XIV n'hi ha prou per intuir la seva existència –i més en un entorn econòmicament tan dinàmic com la vila de Torroella de Montgrí–, però, si més no per ara, és impossible avaluar-ne les seves dimensions, tant en general com en els seus efectes en les economies familiars. Un sol testimoni,

145 El 1326 el rei Jaume II manava a l'arquebisbe de Tarragona que alliberés el corsari torroellenc Berenguer Ferrer, empresonat juntament amb Andreu Cardona, de Mallorca, per haver intentat vendre en aquesta població les mercaderies i esclaus presos a Berberia, contra l'opinió de les autoritats, a ACA, Cancelleria, vol. 189 (8-VIII-1326)

146 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (21-IV-1304)

147 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (13-IX-1325)

148 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (6-III-1299)

149 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-V-1325). Possiblement es tractava de la coca del barceloní Esteve Bordell que el 1322 va ser capturada a Saona per pirates genovesos, i que es va convertir en tot un esdeveniment en aquell moment; a Josefina MUTGÉ, “Contribució a l'estudi del comerç mediterrani occidental en el segle XIV: l'atac pirata a la coca d'Esteve Bordell”, dins *AEM*, 24. Barcelona, 199

150 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (23-IV-1341)

151 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (2-I-1334)

encara que una mica tardà per als límits d'aquesta recerca, ens dona un indicatiu de la seva importància i de les seves dinàmiques. Així, el maig del 1380 el batlle reial va haver de reparar la resclosa dels molins reials de la vila, malmesa per una crescuda del Ter. Per fer-ho va contractar una setantena de veïns de Torroella de Montgrí, a més de unes quantes desenes més d'Ullà, Gualta i Fontanilles. Després d'un parell de dies de feina, però, no se li va presentar ningú i, aleshores l'oficial va consignar al seu llibre de comptes que *“Lo dimecres dessus dit a VII dies del mes de Maig per tal con los homens de Torroella ne dels altres lochs qui eren estats en la dita obra del Rech dels Molins no volien tornar a la dita obra, jo Jacme dez Puig batle dessus dit vas anadir [afegir] II diners a.cascun hom per cascun jorn. E aço per tal com los homens qui.s llogaven a les vinyes a majencar prenien II sous VI diners lo jorn per ço jo sabent la veritat que axi era, lus agui a.donar los II diners qui feren lo jorn a cascun II sols VI diners los quals comensaren de pendre lo dimecres dessus escrit e durà fins que la dita obra fon finida”*.¹⁵² Dit, doncs, d'una altra manera, no només hi havia desenes de persones disposades a llogar-se a jornal, sinó que en certs moments l'oferta era prou gran –gràcies a les tasques agràries, com magencar les vinyes– com perquè els treballadors poguessin triar on llogar-se i, per tant, els contractadors es veiessin obligats a millorar les seves ofertes laborals, tal com feia el mateix batlle reial de Torroella de Montgrí.

No tots els treballadors, però, eren iguals. Així, quan el 1326 s'arrendaven les possessions de la capella de Santa Maria del Mar, es diferenciava entre els servidors domèstics –o mossos o “missatges”–,¹⁵³ de la negligència dels quals l'arrendatari n'hauria de respondre, i els “jornals” –és a dir, la retribució diària pagadora a treballadors puntuals– que caldria pagar quan fos necessari.¹⁵⁴ I, per si aquestes notícies no fossin suficients, una proclama feta a la plaça de Torroella de Montgrí pel procurador reial el 1351, i destinada a moderar els salaris que s'estaven disparant després del daltabaix demogràfic de la pesta negra del 1348, s'adreçava, justament, a *“tots breçes e altres persones que sien acostumades de logar ab altres persones per negunes faenes, e totz terginers e amanturers, et totz sartres e tixadors de lin e de lana, ferrers e tots altres manestrals de qualque art que sien e filaneres de lana et de lin e altres fembres qui sien acostumades de logar per negunes faenes, e totz missatges e serventes qui stiguen ab senyors”*.¹⁵⁵ El text, a més, és particularment interessant en la mesura que no només evoca alguns dels treballs assalariats de la població com bracers, “missatges” –o servidors– o traginers, sinó que evidencia la importància del treball femení, ja sigui fent de minyones o filant llana o lli, possiblement a casa seva– dada que lliga amb els torns de filar i pintes de llana que els inventaris descobreixen a no poques llars empordaneses.¹⁵⁶ Unes dones, però, que també participaven de les feines agràries, com aquells “dones domiciliades a la vila de Torroella de Montgrí que segaven en una possessió situada dins la parròquia de Gualta”, a qui el 1345 era segrestat el mill que havien collit.¹⁵⁷ I, en alguna ocasió, fins s'identifiquen els seus lloguers, com els 86 sous que un home de Gualta reconeixia deure el 1342 a Guillem, dona de Pere sa Llosa.¹⁵⁸

152 ACA, Reial patrimoni, Mestre racional, Sèrie General, vol. 1623

153 De fet, el mot que sistemàticament empra la documentació és el “nuntium” llatí, que també podria entendre's simplement com a “servidor domèstic”. El context on aquest mot normalment és emprat –explotacions agràries o nuclis de població molt petits– fa pensar que les tasques que aquests servidors realitzaven devien ser majoritàriament relacionades amb les activitats agràries.

154 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562, full solt (2-XI-1326)

155 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 572 (27-XI-1351)

156 Dues pintes de pentinar llana i un torn de filar llana a un habitatge torroellenc, a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 574 (12-VIII-1350). L'existència d'aquestes “filaneres de lana et de lin” que cobraven, possiblement ens indica que els artesans desviaven una part de la seva feina cap aquest treball domèstic.

157 AHG, Notarial, vol. 569 (13-IX-1345)

158 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (20-III-1342)

En ocasions, els registres notariais evoquen els contractes que s'establien entre els treballadors i qui els llogaven, per bé que les notícies disponibles no aporten gaires dades. Així, l'agost del 1325 Ramon Genís cobrava de Pere Pich 80 sous pel "lloguer o salari" de l'any que acabava el primer mes d'abril, pactant tan sols que si el treballador moria, fugia o es feia mal, aleshores Pere Pich seria indemnitzat; i el 1333 Bernat Egida, segurament un noi, es llogava durant un any per servir a Bernat Camós, el qual estava obligat a proporcionar-li el companatge, mentre que el pa, el vi, els vestits i el calçat aniria a càrrec del mateix treballador.¹⁵⁹ En altres casos, pocs, sí que s'especifica la feina a realitzar. Era el cas de Ramon Canal, originari de Queralbs, que el 1334 es llogava a canvi de 200 sous per un any per proveir de llenya el molí draper de la vila, amb l'excepció, això sí, de poder-se'n absentar els mesos de juny i de juliol.¹⁶⁰ Igual que passava amb els aprenents dels artesans: era freqüent que els servidors domèstics fossin originaris de les poblacions que envoltaven la vila de Torroella de Montgrí; així, el 1333 Guillem, vídua de Joan Beuloví, i el seu fill Bernat declaraven deure 120 sous a un home, originari de Viladamat, "pel lloguer de dos anys que vares estar-te amb nosaltres com a servidor".¹⁶¹ I, encara, resulta interessant veure com aquests servidors domèstics podien traspasar-se d'un amo a altre mentre els durés el període del servei. Això quedava ben clar el 1312 quan Ramon Miquel lliurava a un ciutadà de Barcelona tots els seus drets sobre Bartomeu Maiol, el seu servent, durant tot el temps de servei que encara li mancava.¹⁶²

4.6. El mercadeig al menut

Totes les reflexions sobre la importància del treball assalariat en l'economia medieval i la dificultat de resseguir-lo documentalment són, fins a cert punt, aplicables també a un dels altres grans desconeguts d'aquest període: el del petit mercadeig. Que més enllà de les vendes de drap, bestiar o cereals que apareixen a la documentació –que normalment hi són perquè es feien a crèdit– existia un univers de petites vendes de tota mena de productes i atorgades per tota mena de persones que no deixaven gairebé cap rastre escrit és una evidència. Tot i que procedent de la veïna vila de Castelló d'Empúries, són en aquest sentit ben il·lustratius uns capítols sobre el comerç dels jueus atorgats el 1333, en què s'evocava la venda de forment, farina, llegums, arròs, vi, oli, ovelles, cabres, cabrits, formatge, llet, tòrtors, coloms, volateria d'estany, polls, gallines, llenya, carbó, fil de lli i de cànem, llana, lli, draps de llana, seda, or i argent, pells, sabates, roja i pastell –productes tintoris–, bestiar gros, vidre, peix fresc, salat i cuirs.¹⁶³ La importància d'aquest petit mercadeig s'evidencia quan es ressegueixen moltes de les crides i pregons amb què les autoritats pretenien regular-lo. El 1345, per exemple, s'ordenava que tothom "*qui pesch ho prena negun pex en la mar de Torraella, que aquel aport [...] per vendre en la plaça de Torraella e lo qual pex de la dita plaça trer [treure] no gos per portar vendre en alchun loch fins que sia pasada hora de terça*"; i l'any següent, es pregonava que "*tot hom e tota fembra qui tenga pes ni masuras, qu.els tenga leyls e justs; [...] que tot hom e tota fembra tenga los dits pes e mesuras senyatz de la cort; [...] que nagun gos vendre vin a manut entro [fins que] sia cridat; [...] que nagun carniser no.gos ausiure [matar] naguna carn si no dins la carnisarie; [...] que nagun gos vendre porc mesel per bon; [...]*

159 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-VIII-1325) i ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (15-XI-1333). Sovint, però, tan sols tenim notícia dels diners deguts al treballador, com els 115 sous de lloguer deguts per Bernat Català a Berenguer Viader; o els 200 sous deguts per Pere Salvó i Brunissenda, la seva esposa, a un home de Sant Sadurní; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (28-IV i 5-V-1341)

160 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (8-II-1334)

161 ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23-VIII-1333)

162 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (1-VIII-1312)

163 AHG, Notarial, Castelló d'Empúries, vol. 56 (11-I-1333)

*que nagun gos vendra una carn per altre; [...] que nagun gos teylar avoyla [ovella] ni cabre en taula n-
guna unsa tayl [on es talli] mouton”.*¹⁶⁴

Pel que fa a la venda de queviures, els carnisers sembla que tenien una rellevància especial, tant pel pes de la carn en l'alimentació medieval, com, sobretot, per la complexitat del seu ofici, que obligava les autoritats a controlar-ne la honestat i la salubritat. Així, a Torroella de Montgrí existia un macell –o carnisseria– ja a final del segle XIII, quan el procurador reial hi establí un espai a Guillem Manyà.¹⁶⁵ Els carnisers posseïen ramats que, abans de sacrificar, feien pasturar a les proximitats de la vila com feia el 1341 Guillem Mascaró quan arrendava per 30 sous i durant uns set mesos a na Romia, esposa del cavaller Simó de Castellarnau, les pastures de la Devesa d'Avall per les seves cent-vint ovelles.¹⁶⁶ També sabem que podia proveir-se de bestiar a les localitats veïnes, tal com feia un malaguanyat “jove carnisser de Torroella” quan, anant de la Tallada a Torroella de Montgrí amb dos vedells que havia comprat, va ser assassinat com a resultat de les bandositats entre els veïns de Peratallada i els d'Ullastret.¹⁶⁷ I, com passava en altres llocs, els carnisers sembla que eren personatges d'un cert pes en la comunitat local o, a més, es dedicaven a altres negocis. Ja el 1298 Perpinyà Pich i la seva esposa Beatriu heretaven la seva filla Sibil·la amb un alberg dins la vila i una taula al maceller (carnisser) local, tres vinyes –una al coll d'Empúries, una al Vilar i una altra al Puig Arnau–, un camp i una feixa tinguts per indivisos a Gualta, i una altra feixa en aquesta mateixa parròquia, a més de 800 sous, herència que Sibil·la oferia com a dot a un home originari de Peratallada.¹⁶⁸ Més clar, però, és l'exemple de Castelló Mascaró –evidentment, parent del ja esmentat Guillem Mascaró– que ja el 1298 entrava com a aprenent amb Domènec Cardó, carnisser local; i que el 1341 cedia diners en comanda; i que –amb altres socis– comprava draps a l'engròs a un draper gironí.¹⁶⁹

El petit mercadeig de tota mena de productes, però, no es limitava als diguem-ne professionals del comerç, sinó que sembla que tothom, en la mesura que s'ho podia permetre, no dubtava a fer arribar, a qui els volgués adquirir, productes dels seus horts i vinyes, del seu aviram, del que havia recollit al bosc o als aiguamolls o de qualsevol altra mena. Pel que fa als queviures, és interessant una ordre que feia arribar el rei Alfons el Benigne des de València el 1330 a les autoritats torroellenques, en el sentit que qui accedia a la població tan sols amb petites quantitats de blat, vi i altres vitualles no pogués invocar aquest fet per reclamar una moratòria als seus creditors jueus, tal i com, emparant-se en anteriors privilegis reials, sembla que feia més d'un deutor morós.¹⁷⁰

4.7. Del Rosselló a Grècia: la feina de soldat

La participació en les campanyes bèl·liques de la monarquia durant les primeres dècades del segle XIV, molt ben estudiades des d'un punt de vista militar, diplomàtic o financer, tenia una dimensió social en la mesura que obria un ventall de possibilitats per a qui volgués prendre-hi part com a combatent

164 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (24-II-1345) i (6-V-1346)

165 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (13-VIII-1298)

166 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (31-V-1341). De fet, el tracte era més complex perquè simultàniament la dona acceptava deure 100 sous al carnisser.

167 ACA, Cancelleria, vol. 242 (16-VIII-1315)

168 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (22-IV-1298)

169 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (22-X-1298) i vol. 567 (3 i 4-XII-1341)

170 ACA, Cancelleria, vol. 440 (10-XI-1330)

o servidor. I, de fet, ratlles més amunt ja s'ha esmentat un contracte d'aprenentatge del 1312 en què l'aprenent es comprometia, entre altres motius, a no deixar el mestre per anar-se'n a la guerra. És segurament aquesta dedicació a la milícia que explica la presència de torroellencs a llocs relativament remots o, si més no, allunyats dels circuits habituals d'emigració i de comerç, com Sardenya o Grècia. Era, possiblement, el cas de Bernat Amat, mort a l'illa de Sardenya, el marmessor del qual lliurava 44 sous a la seva vídua qui, al seu torn, en donava 33 sous a la mare del difunt, encara viva; de Bernat Oliver, la filla de qui el 1326 encarregava a un procurador que rebés els béns del seu pare, mort a la Romania; de Francesc Foixà, del Castell de Càller –a Sardenya, és clar–, que encarregava a Ramon des Llaner que li administrés els béns i els drets que tenia a Torroella de Montgrí; d'Arnau Ramon, la vídua del qual nomenava procurador al mateix Francesc Foixà i a dos homes d'Iglésies –a Sardenya– a fi que venguessin l'alberg que el seu difunt marit tenia en aquesta localitat sarda; o, encara, de Bernat Llopart, que va morir intestat “a la muntanya de Gibraltar” quan servia a l'armada del rei d'Aragó.¹⁷¹

Participar com a soldat o mariner en les guerres de la casa d'Aragó no significava, és clar, cobrar els serveis de forma puntual. Així, el 1326 no menys de vint-i-cinc torroellencs nomenaven Bernat de Tor, canonge de Barcelona però vinculat a la parròquia local, procurador per tal que reclamés els salaris per la seva participació en les expedicions d'Almeria –de l'any 1309!– i de Sicília, que encara els eren deguts; i el 1341 Bartomeu Gironella encarregava a una vídua de Barcelona que li gestionés el cobrament d'allò que li devien els comissionats per gestionar els deutes del rei Alfons el Benigne per la seva participació en el “viatge o armada a Sardenya” que, sense més especificacions, devia ser una de les realitzades entre 1323 i 1329.¹⁷² No cal ni dir que, tot i la incertesa en algunes dates, notícies com aquestes denoten una morositat considerable per part de la hisenda reial.

171 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (2-XII-1325). Als mateixos documents s'esmenta Jaume Amat, germà de Bernat, també mort i que a través del mateix marmessor feia llegats, entre altres, a la sagristia torroellenca, bé que no queda clar si va traspasar a Sardenya; i *Ibidem* (24-II-1326); i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (20-VIII i 3-X-1341)

172 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (21-XI-1326) i vol. 567 (13-VI-1341)

5. Les famílies dels torroellencs

5.1. Introducció

Ja s'ha anat exposant als capítols anteriors que les activitats que feien els torroellencs per guanyar-se la vida tenien una dimensió essencialment familiar. Tothom feia de tot, i si fins ara hem tractat el “tot”, ara toca resseguir el “tothom”, és a dir, veure com eren les famílies torroellenques, tant des de la seva dimensió estrictament domèstica, com des del vessant demogràfic. Abans de res, cal avançar que allò que sí resulta impossible de fer, pel que fa a anàlisi demogràfica, és calcular la població que podia existir a la Torroella de Montgrí de fa set-cents anys. És possible fer càlculs a partir dels noms que s'identifiquen als registres notariais o als capbreus, es poden comptabilitzar albergs i habitatges, però, al capdavant, res que sigui mereixedor de cap altra cosa que unes hipòtesis a peu de pàgina.¹⁷³

5.2. Composició i dimensions de les famílies

La primera qüestió que hem de tenir present a l'hora d'apropar-nos a la forma de les famílies torroellenques al segle XIV és la del predomini absolut de la família nuclear a la qual, és clar, s'hi podien afegir alguns ascendents, membres col·laterals cèlibes i, fins i tot, servei domèstic més o menys permanent.¹⁷⁴ En aquest context, la principal pregunta que cal fer-nos ens remet a la quantitat de fills –o, millor encara, de fills que arribaven a l'edat adulta– que podien tenir les famílies a la Torroella de Montgrí dels segles XIII i XIV. No cal dir que és aquesta una qüestió clau en la mesura que ens mena a temes essencials de l'anàlisi demogràfica com la nupcialitat i l'esperança de vida. Uns temes dels quals, malauradament, no en sabem res. És per això que, agafant-nos on podem i amb totes les precaucions possibles,¹⁷⁵ podem aventurar que les parelles torroellenques arribaven a veure sobreviure a la primera infantesa una mitjana de tres fills, fet que pressuposa

173 Així, un fogatge de la segona meitat del segle XIV –de 1358 segons Prósper de Bofarull i del 1378 segons Ignasi Iglésies– recull que Torroella de Montgrí tenia 178 focs, mentre que la veïna població d'Ullà comptava amb 43 llars. El fogatge del 1497, d'altra banda, dona per una i altra localitat les xifres de 233 i 55 focs respectivament. Tot plegat a Próspero de BOFARULL y MASCARÓ, Censo de Cataluña ordenado en tiempo del rey don Pedro el Ceremonioso custodiado en el Archivo General de la Corona de Aragón, dins Colección de documentos inéditos de la Corona de Aragón. Barcelona, 1856, Volum XII, i Josep IGLÉSIES i FORT, “Demografia històrica del Baix Empordà”, dins XX Assemblea Intercomarcal d'Estudiosos. Número 1, 1977. No és cap novetat que les xifres dels fogatges tenen un valor demogràfic relatiu, però és significatiu que en els dos casos la relació de grandària entre Torroella de Montgrí i Ullà siguin les mateixes: quatre vegades més gran. Si, a continuació, considerem que al completíssim capbreu de rendes que el bisbe de Girona va fer redactar als veïns d'Ullà entre els anys 1337 i 1339 s'hi compten un centenar d'habitatges, aleshores podríem concloure –i això, de fet, no és concloure sinó especular– que coetàniament a Torroella de Montgrí hi hauria d'haver com a mínim unes quatre-centes cases. Si –i aquí segueix l'especulació– considerem que a una llar medieval hi podrien viure una mitjana de tres a cinc persones, en aquest cas la població també mínima de Torroella de Montgrí vers el 1340 oscil·laria entre les 1.200 i les 2.000 persones. Les xifres –millor dit, el ventall– és purament hipotètic, però, a més de ser l'únic referent on podem agafar-nos, sembla que lligaria amb els dos-cents homes d'armes que Pere el Gran va reclamar a la vila el 1285; a ACA, Cancelleria, vol. 56 (17-IV-1285).

174 Això no significa, és clar, que no hi haguessin relacions que sortien del model familiar clàssic, tal i com il·lustren el cas de concubinatge que denunciaven les visites pastorals. El 1329, per exemple, un saig local tenia “públicament una concubina amb la qual té fills”; un servidor dels Llabià tenia una concubina “amb la qual jurà casar-se quan hagués mort la seva esposa”; i, uns anys després, Bernat Arnau tenia “a casa seva una muller com a concubina malgrat ser casat, amb tot, aquesta dona el va deixar, i comet adulteri, segons diuen, amb altres”; i, encara, Pere de Castellfolliet “altrament dit Pere Cros, habitant a dita vila, té a casa seva una dona que diuen que està casada i que diuen que és oriünda de Castellfolliet, parròquia de Montagut, de la qual té fills, i ell, segons diuen, té una esposa al dit lloc de Castellfolliet”; a ADG, Visites pastorals, volum IV (1329) i vol. VIII (9-VII-1346). Tampoc manquen casos que, vistos des d'avui, ens farien somriure, com el protagonitzat per Guillem Belluga, multat el 1309 amb 300 sous per contractar matrimoni simultàniament amb dues germanes, Maria i Guillema, filla del difunt Egida de Sala; a AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (17-V-1309).

175 Aquests càlculs s'han fet recollint les referències a la quantitat de fills vius que es troben a diferents tipus de documents. Els riscos que implica aquesta operació són dos. D'una banda, que en cap cas es tracta amb fonts demogràfiques i que, per tant, les notícies que se'n puguin obtenir són sempre indirectes. I d'altra banda, que les famílies sense fills –o sense fills que sobrevisquessin la infantesa– o amb un sol fill estan subrepresentades en tant que és impossible identificar-les com a tals.

una taxa de natalitat tan elevada com impossible de calcular, així com una nupcialitat previsiblement precoç, atesa si més no la freqüència amb què els progenitors eren presents als capítols matrimonials.

També es pot intuir una mortalitat –ara reduïda als adults– elevada, i ens ho fan pensar les freqüents reclamacions i retorn de dots a vidus i vídues que previsiblement eren joves, com Benvinguda, germana de Domènec Forçor, i vídua d'un home de Ruplà a qui el 1325 el germà del difunt marit retornava el que ella havia aportat al matrimoni; com Joan Adrover, a qui el 1326 el seu antic sogre, Vidal Loperd, i la seva antiga cunyada, Maria, li retornaven el dot de 1300 sous que ell havia aportat quan es va casar amb València, filla i germana respectivament, i que, a canvi, va retornar-los l'usdefruit de dues vinyes –una a les Comelles i l'altra al Comdal– que tenia com a garantia d'aquest dot.¹⁷⁶ I, finalment, de la rapidesa amb què la mort trencava les parelles ens en dóna testimoni, possiblement, el debitori de 61 sous que atorgava el 1341 Pere Manyà a favor d'un draper de Girona per raó “del vestit de dol de la meua filla, Sibil·la, vídua de Jaume Julià”.¹⁷⁷ I la mortalitat també és al darrere de la freqüència amb què es documenten les segones núpcies. Era el cas de Bartomeva, “antigament dona de Tomàs Aldiartz i ara de Bernat des Colomers” que el 1325, a canvi de 60 sous, lliurava a Pere, fill del seu primer matrimoni, els béns que el difunt Tomàs li havia deixat, especialment una vinya a la Parera; o d'Ermessenda, vídua d'un home de Sant Climent de Peralta i casada amb Bernat Seguer, que el 1334 cedia a un jueu torroellenc el dret de cobrar els 800 sous, els dos llits i els dos vestits que ella havia aportat al seu primer marit i que reclamava.¹⁷⁸ No cal ni dir que si és impossible mesurar la mortalitat, apropar-se a la malaltia –o a les ferides i accidents– ja és una tasca impossible. Tan sols algun besllum derivat de l'existència de metges i cirurgians com era mestre Bernat Esteve, cirurgià, que el 1312 cobrava 30 sous de Domènec Sabater per la cura feta al seu fill Jaume.¹⁷⁹

5.3. Els tractes familiars: capítols i heretaments

Bona part dels coneixements que tenim sobre les famílies torroellenques medievals és gràcies als pactes i arranjaments familiars, des de testaments i heretaments, fins a capítols matrimonials i composicions i concòrdies entre germans. El moment d'arranjar els afers hereditaris era l'ocasió de formalitzar un seguit de pactes entre tots els membres d'una família. Uns pactes que podien anar més enllà de la simple transmissió de béns i drets, i que sovint implicaven redempcions o asserviments, així com el manteniment dels ascendents, crèdits o alienacions de patrimoni. Uns pactes, per tant, que ens poden donar, per tant, una visió global de la realitat familiar de la Torroella de Montgrí d'ara fa set-cents anys. El 1312, per exemple, Dolça, filla de Joan Moner i Ermessenda, rebia dels seus pares una herència de 900 sous, dos llits i dos vestits, que ella oferia per dot a Uguet de Corts, i, simultàniament, Adelaida, vídua d'Uguet Bonet i mare de l'esmentat Uguet de Corts, li entregava a aquest un alberg a Torroella de Montgrí, una feixa a Ullà i un camp i mig a Gualta. Sembla clar que el matrimoni jove i la mare d'ell conviurién al citat alberg, atès que la vídua es reservava seguir essent usdefruitària de tot plegat, quedar-se amb la meitat dels béns en cas de discòrdia i, a més, retenir en exclusivitat mentre fos viva un hort a la Condamina del Lli.¹⁸⁰ La primavera del 1325, un altre cas: Ermessenda, vídua de Bernat Figuerola, mort intestat, cedia tots els seus béns al seu fill Pere, tot exceptuant-ne 150 sous amb què poder fer les seves darreres voluntats, una vinya a la partida de

176 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (21-IV-1325) i (23-II-1326)

177 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (20-XII-1341)

178 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (16-XII-1325) i ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (8-II-1334)

179 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (7-IX-1312)

180 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (17-VIII-1312)

Miradones i, especialment, que el fill la proveís d'ordi i forment suficient la resta dels seus dies. Els pactes, però, també implicaven que Pere deixava 300 sous al seu germà Bernat, amb els quals aquest es redimia de la servitud deguda al monarca tot lliurant 60 sous al seu procurador. Bernat Figuerola també havia de renunciar a qualsevol dret sobre els béns familiars, tant a favor de la mare vídua com favor dels seus altres tres germans: Ramon, Bartomeu i Arnau.¹⁸¹ La documentació no ho explicita –i és normal que no ho faci–, però la necessitat sobtada de diners de Pere Figuerola està segurament al darrere de les vendes de censos que efectuava a favor de Joan Gailà: primer dues mitgeres i una quartera d'ordi per 62 sous i 6 diners; i, uns mesos després, dues mitgeres d'ordi i dues gallines per 70 sous.¹⁸² Tal i com era previsible, alguns acords familiars implicaven la cessió de determinats espais domèstics. Així, el 1333 Jaume Torró satisfia a Francesca, “darrera dona” del seu mig germà Jaume, tot el que ella reclamava sobre els béns del difunt, i ho feia cedint-li l'ús d'una cambra i del celler del seu alberg, així com entregant-li els 1.150 sous que ella havia aportat com a dot.¹⁸³ La ja esmentada alta mortalitat entre les parelles joves explica que la família del cònjuge difunt, en ocasions, hagués de conviure i fer-se càrrec del membre supervivent de la parella. Un acord del 1315, per exemple, ens situa davant Guillema, filla de Ramon Surell, ja mort, que reconeixia deure a Sança, vídua del seu germà Berenguer Surell, no només 600 sous dels 700 sous que ella va aportar al seu difunt marit, sinó 5 sous i dotze mitgeres de forment degudes a Sança per l'any de dol”, durant el qual devia haver existit entre elles alguna mena de convivència.¹⁸⁴

5.4. Vellesa i dependència

Un apartat que, en ocasions, es manifestava en aquests acords familiars es referia a les mesures adoptades per afrontar la vellesa dels membres més grans de la família, fet que, potser, ens hauria de fer dubtar que a les societats preindustrials –o medievals, com és el cas– les generacions joves es fessin càrrec de les velles d'una manera inevitable i mai qüestionada. Una forma de garantir-se el manteniment per part dels fills era la cessió de béns a canvi d'alguna forma de pensió vitalícia. Així, el 1325 Bernat Canet donava al seu fill, també anomenat Bernat, i a la seva jove una vinya amb arbres al Puig Calvell a canvi que el pare i la seva dona fossin proveïts durant la resta de la seva vida amb una mitgera d'ordi anual.¹⁸⁵ Un altre cas coetani és el de Berenguera, vídua de Pere Berenguer, que, segurament sense fills, lliurava una terra al seu nebot Guillem Rei a canvi que cada any la proveís de menjar durant sis mesos i de roba valorada en 12 sous cada cana, i que, a més, pagués els 300 sous que ella devia a un home d'Ullà. Guillem Rei no només acceptava els termes del tracte, sinó que el deute de 300 sous va ser assumit col·lectivament juntament amb la seva mare Guillema, la seva tia materna Berenguera Belissenda i la seva germana Sibil·la.¹⁸⁶ En ocasions, es documenten tractes semblants fins i tot entre gent que no semblen tenir cap relació de parentiu, com quan el 1326 Guillem Matas i Maria, la seva muller, cedien

181 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (13-IV-1325). No cal dubtar que si el pare hagués mort amb el testament atorgat, tots aquests tractes no haguessin estat necessaris.

182 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (19-IV i 6-XII-1325)

183 De fet, qui acabava pagant els 1.150 sous era Castelló Pere, cunyat de Jaume, per raó del dot d'Agneta, dona de Jaume i germana de Castelló; a ADG, Arxius Incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (27-IX-1333)

184 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 558 (19-III-1315)

185 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-XI-1325)

186 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (3-XII-1325). I, de fet, pocs dies després Guillem Rei, la seva mare i la seva germana manllevaven 100 sous de Pere Bosch, el qual rebia permís per conrear durant tres collites de blat gros una terra al Redonell de Gualta, anant a mitges en la llavor i els fruits. I, també coetàniament, Guillem Rei, junt amb la seva mare i la seva esposa, les dues de nom Guillema, manllevaven 170 sous d'un jueu local, diners que garantien, alhora, amb el dot de 1.300 sous promès l'octubre del 1324 a la seva muller, més uns béns mobles. Unes operacions que, segurament, lliguen amb els compromisos anteriors i que, a més, sembla que reïxiren, atès que a primers de febrer del 1326 els 300 sous varen ser pagats a l'home d'Ullà; a *Ibidem* (17-XII-1325, 29-I i 1-II-1326)

tots els seus béns a Guillem Mascaró i Pere Padern a canvi que els proveïssin de “casa, menjar i vestit” la resta de la seva vida.¹⁸⁷ La cessió dels béns a canvi del manteniment, de vegades, es podia fer amb certes condicions, com quan el 1333 Guillem Canet cedia tots els seus béns al seu fill Francesc a canvi que no només el proveís de “menjar, vestit i calçat”, sinó també del seu compromís de no “vendre, alienar, permutar o establir” els béns mentre el pare fos viu.¹⁸⁸

No tots els acords de manteniment s’atorgaven entre pares i filles, així, el 1312 Maria, dona de Jaume Figueres, originari de Figueres, afirmava que el seu marit, per la seva “severitat i vellesa” ja no la podia sostenir i li reclamava una pensió anuals de 200 sous per aliments i 50 sous per un vestit i “altres coses a ella necessàries”. Com que sembla que l’home era incapaç de procurar-los-hi, ella cedia tots els seus béns al seu germà, Bartomeu Beuloví, a canvi que ell la mantingués.¹⁸⁹ En algun cas és fins i tot possible identificar què hi havia al darrere d’expressions genèriques com “menjar, vestit i calçat”, tal com il·lustra el reconeixement atorgat el novembre del 1341 per Adelaida, vídua de Bernat Beuloví, a favor del seu nét, que li lliurava el que li devia per a l’any que havia de començar: 80 sous en metàl·lic, dues canes de drap de lli, setze mitgeres d’ordi i dotze mitgeres de forment.¹⁹⁰ I també és cert que algun progenitor no ho devia veure del tot clar, com era el cas de Perpinyà Pich, que el 1312 cedia a la seva filla Sibil·la i al seu marit, Pere de Tàrrega, tots els seus béns –amb l’excepció de 100 sous– a canvi de ser sustentat, tant sa com malalt, fins a la seva mort amb “menjar, beguda, vestit i calçat”, però que especificava que si ells no ho fessin, ell podria vendre’s les possessions.¹⁹¹

La ja esmentada omnipresent mortalitat explica que no fos estrany trobar acords de manteniment de gent gran a càrrec dels seus propis néts, atesa la manca de la generació intermèdia. Així, el 1335 Ramon de Gailà cedia al seu nét Joan de Gailà, fill del difunt Ramon de Gailà, tots els seus béns a canvi que el proveís cada any de dotze mitgeres de forment, 30 sous –en tres pagaments cada tres mesos–, dotze mitgeres de vi primer –és a dir, de la primera premsada–, dues mitgeres de vi “*d.ayguas*” –aigualit o de pitjor qualitat–, dos parells de sabates, així com de “camises i calces” en quantitat suficient; i el març del 1342 era Adelaida, vídua de Bernat Beuloví, del Llentiscar, que rebia del seu nét Bernat els 59 sous i 10 diners que li havia d’haver pagat l’estiu anterior.¹⁹²

I una altra opció, és clar, era retirar-se a l’hospici local. El 1298, per exemple, Ermessenda, vídua de Pere Buera, cedia a l’hospici tots els seus béns –llevat de 20 sous que es reservava per les seves darreres voluntats– i a canvi els hospitalers –Bernat Tomàs i la seva esposa Dolça– l’acollien compromentent-se a allotjar-la i mantenir-la amb pa i aigua “segons les necessitats de l’hospici”, amb el benentès que Ermessenda demanaria almoina per a la institució; el 1333 Pere Manyà, l’hospitaler, cedia per tres anys a Pere Morer el dret d’allotjar-se a un “estatge o habitació de l’alberg de l’hospital” a canvi de 20 sous anuals.¹⁹³

187 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-II-1326)

188 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (6-VIII-1333)

189 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (20-VII-1312)

190 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (13-XI-1341)

191 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (4-V-1312)

192 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (27-IV-1335) i vol. 567 (5-III-1342)

193 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (10-VIII-1298) i ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (13-VI-1333). El 1312 Dolça i fra Bernat acordaven amb Joan des Cros, de Figueres, que aquest aplegaria durant dos anys les “almoines, devocions i vots” que els “fidels de Crist” fessin a favor de l’hospici i dels pobres que s’hi mantenien, i, a canvi, ell mateix podria vestir-se i calçar-se del que recollís. Més que un acord de manteniment, per tant, aquesta notícia sembla referir-se, senzillament, a la contractació d’un almoier; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (24-VII-1312)

5.5. Els moviments migratoris

De tot el que s'ha dit fins ara respecte de la demografia torroellenca, res ha estat més que un seguit d'impressions, més o menys homologable amb el que sabem d'altres llocs de la Catalunya medieval, però impossible de quantificar de manera sistemàtica. I, pel que fa a la qüestió dels moviments migratoris, la situació és semblant. Amb una diferència, això sí, perquè si alguna cosa queda clara pel que fa a la demografia de la Torroella de Montgrí medieval és la importància que hi tenien els moviments migratoris, tant de la gent que en marxava com d'aquells que s'hi establien. Tal i com era de suposar, és impossible fer-ne una valoració quantitativa més o menys precisa però, en canvi, resulta ben senzill d'identificar els grans eixos d'aquests desplaçaments. D'entrada, identifiquem gent establerta a Torroella de Montgrí procedents de les localitats de l'Empordà o del proper pla de Girona com Millars, Púbol, Ultramort, Llers.¹⁹⁴ Tal com és previsible, els lligams matrimonials dels torroellencs –malgrat establir-se de manera preferent entre veïns de la mateixa Torroella de Montgrí– expliquen intercanvis de població –això sí, en un sentit i en un altre– amb localitats com Corçà, la Bisbal, Verges, Empúries o Gualta.¹⁹⁵

Parlar dels moviments migratoris a la societat torroellenca medieval, però, ens obliga a ampliar notablement el marc de referència geogràfica. Així, està clar l'establiment entre la població de gent vinguda de les comarques pirinenques i subpirinenques en el que, evidentment, constitueix una de les conseqüències dels moviments transhumants ja descrits. La presència de núvies vingudes de Setcases com Guillemma, casada amb Guillem de Pont; possessors de bestiar del Vilar d'Abella com Pere Ferrer, “ara habitant a Torroella”; de gent originària d'Olot com la vídua de Pere Canet, que encarregava al seu fill Ramon que vengués una casa i una terra a la parròquia de Sant Esteve d'Olot; de Creixenturri com Arnau Quintana; de Batet de la Garrotxa com Andreu s'Alou, que nomenava un procurador per anar a cobrar deu quarteres de sègol que li devien al seu lloc d'origen; de Camprodon com Elisenda, filla d'un ferrer, que encarregava un parent arranjat els problemes amb unes possessions que hi havia comprat el seu pare; de Queralbs com Berenguera Canal, que encarregava vendre un alberg en aquest parròquia de muntanya, així com un camp “al costat de l'església de Santa Maria de Núria”; de Fustanyà com Pere, fill de Pere Guilbert, que el 1333 entrava per quatre anys com a aprenent de Bernat Martí, teixidor local; d'Oix com Pere Castelló, que es venia una cambra amb pati del seu alberg el 1341; de la vall d'en Bas, com Bernat Benet que el 1341 cedia 29 sous en comanda a Bartomeu Maimó; de Begudà, com Elisenda, vídua de Guillem Pere, que encarregava a un procurador per tal que reclamés tot el que li devien al seu lloc d'origen; de Pi, “del bisbat d'Elna, ara habitant a Torroella”, que cedia un ase al seu nebot, resident encara al Conflent; o de la vall de Bianya, com Bernat de Bianya, que el 1312 cedia al seu germà, de la parròquia de Sant Salvador de Bianya, tots els seus drets en els béns dels pares, ja difunts.¹⁹⁶ Sovint, la relació d'aquests nous estadants d'origen muntanyenc amb la ramaderia és més que evident. Així, Joan Vidal “que vaig ser de Fustanyà i ara habitant de Torroella” i la seva esposa, Ermessenda, declaraven el 1334 deure 470 sous a Jaspert Almar per les ovelles que li havien comprat; i el 1341 Guillem Piquer, “de Salses i ara habitant a Torroella”, cobrava els 200 sous pels quals havia venut bes-

194 Guillemma, dona de Pere Vermell, de Millars, era originària de Púbol però sembla que residia a Torroella de Montgrí; Guillem de Puig o Jaume Simó, de Torroella de Montgrí però originari d'Ultramort; Bartomeu sa Mata, de Llers i establert a la vila del Montgrí; a ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (4-V-1333); i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (28-IV i 27-VIII-1341) i (18-II-1342)

195 Peregrina, neboda de Gerald Bou, es casava a Corçà; Gerald, dona de Gerald Camós, era originària de la Bisbal; Margarida, filla de Guillem Negre, estava casada a Verges; Guillemma, dona de Guillem Rei i procedent del veïnat de Vilanera, a la parròquia d'Empúries; Maria, filla del difunt Ramon Salomó, de Gualta, estava casada a Torroella de Montgrí amb Guillem Garrigoles, que potser era originari de la Sala; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (22 i 24-XII-1325 i 9-I-1326) i vol. 567 (10-IX i 9-X-1341)

196 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (29-III, 5-V, 3-VII, 3-IX-1325); ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23 i 25-IV, 23-V i 28-VI-1333); AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (25-III, 25-IV i 12-V i 8-VI-1341) i vol. 2 (3-II-1312)

tiar de llana a un home de Bellcaire, segons un document atorgat a la notaria d'Empúries.¹⁹⁷ L'establiment a Torroella de Montgrí de gent vinguda de l'interior no es feia sense sotmetre's a les condicions que imposava la servitud personal dels desplaçats o dels seus parents. Així, el 1298 Bernat de Gironella, "oriünd de Sant Martí Vell i habitant de Torroella" i la seva esposa, Ermessenda, acceptaven ser persones pròpies d'un prevere del monestir de Sant Daniel de Girona al qual tributaven una oca de cens anual; i el desembre del 1325 Joan Bellsolà, ja definit com a torroellenc, acordava amb Ramon de Vinyals, de Sant Joan de les Abadesses, el seu senyor natural, que abans de Sant Joan redimiria la seva esposa i la faria asservir a al seu favor, tot reconeixent-lo com a senyor.¹⁹⁸

Hi ha, és clar, casos curiosos que combinen les migracions a curta de distància amb els desplaçaments més llargs en què tot fa pensar que Torroella de Montgrí era, simplement, la porta per accedir a destins més llunyans. Era el cas dels germans Pere i Jaume Muntaner, originaris de Galliners però residents a Torroella de Montgrí, que encarregaven a un cert Guillem Muntaner, també de Galliners i segurament parent seu, que reclamés els seus drets als marmessors del difunt Bernat Muntaner, tercer germà i resident a Mallorca.¹⁹⁹

I és que, i encara que sembli paradoxal, també és clarament perceptible un moviment emigratori cap a les illes Balears i cap al regne de València.²⁰⁰ Ja el 1298, Bernat Caramany, veí de València, reclamava els 300 sous que el difunt Guillem Seguer, el seu sogre, havia deixat a Astruga, filla d'un i dona de l'altre; el 1311 Pere Dalba nomenava procurador Pere de Déu, ciutadà de València, per tal que reclamés els béns del seu germà Bernat, que hi va morir intestat; i el 1319 Bartomeu Miquel, ciutadà de València, encarregava a un torroellenc que reclamés els 500 sous que li devia la seva sogra Maria, vídua de Pere de Rec, per l'aixovar de la seva dona Brunissenda.²⁰¹ En alguns casos es pot resseguir el procés de liquidació de béns dels torroellencs que ja s'havien establert al regne de València. Així, el juliol del 1312 Pere Joan, veí de València, es venia una terra a l'Agulla i una vinya amb arbres al Ramal, que una i altra havien estat del seu avi, un alberg dins la vila –tot per un total de 755 sous– i, encara, donava un hort a la Llona. El cas, però, és que Pere Joan també actuava com a procurador de Joan Barceló, establert a la vila valenciana de Pego, en nom del qual cobrava els diners perquè s'havien venut totes les seves possessions.²⁰² El manteniment, si més no durant un temps, de relacions familiars entre els que restaven a Torroella de Montgrí i els que n'havien marxat explica el moviment d'herències i llegats, normalment a càrrec de procuradors, com el que el 1325 feia arribar a Elisenda Juliana els 58 sous i 6 diners que li corresponien sobre els béns del seu fill Joan Julià, mort intestat a València.²⁰³ Que l'establiment a les noves terres per a molts era definitiu ens ho deixen intuir altres documents. Així, sabem que Ermessenda, la mare dels esmentats Bernat Ricolf i Bonanada, havia enviadat de Pere Ricolf però s'havia casat, ja el 1324, amb un veí de València alhora que cedia als seus dos fills els 610 sous que els

197 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (31-II-1334) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (24-IV-1341)

198 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (12-II-1325)

199 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (31-VIII-1341)

200 I això deixant de banda un moviment, potser quasi inevitable, cap a ciutat de Barcelona, de dimensions limitades. El 1342, per exemple, s'identifica Pere Capmany "oriünd de Torroella però habitant de la ciutat de Barcelona" que cobrava el preu d'una terra que havia venut a Ullà; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (10-III-1342)

201 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (25-VIII-1298); vol. 2 (8-XI-1311) i vol. 714 (5-IV-1319). I, més exemples: Bernat Jusseu, d'Albal, al regne de València, cobrava del seu procurador torroellenc tots els deutes que tenia pendents; i el mateix any un cert Pere Martí, veí de València i procurador de la seva esposa Bonanada i del seu cunyat Bernat Ricolf, a fi d'alienar els seus béns al terme de Torroella de Montgrí, venia per 120 sous una terra al Camp Rodó de Gualta, un hort a la Llona per 20 sous, un erm a la Ricola per 40 sous i terra a la Madriguera per 50 sous; a *Ibidem*, vol. 561 (2, 24, 27-VII i 1-VIII-1325)

202 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (6 i 7-XII-1312)

203 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (29-VIII-1325)

corresponien com a herència materna.²⁰⁴ La presència a la ciutat de València de diverses famílies originàries de Torroella de Montgrí explica que els procuradors que en gestionaven els afers poguessin rebre més d'un encàrrec. Així, el mateix personatge, de nom Esteve Seguer, que gestionava els afers ja esmentats dels Ricolf, rebia simultàniament l'encàrrec d'Ermessenda, filla del difunt Joan Albertó, de cobrar del seu germà Berenguer, també mort però establert a València, els 800 sous del seu dot.²⁰⁵

Els lligams amb Mallorca són també freqüentment documentats. El 1312 Guillem Oliver, ciutadà de Mallorca, ja encarregava a Guillem d'Eroles que es vengués tots els béns que pogués tenir a Torroella de Montgrí; i el 1326 Berenguer Berrola encarregava al seu fill Jaume, ciutadà de Mallorca, que reclamés els béns d'un altre fill, anomenat Ramon, que era mort.²⁰⁶ I, igual que passava amb els emigrants a València, de vegades és possible localitzar la liquidació dels béns torroellencs, ni que fos a favor de parents com feia el 1322 Bernat Guillem, "de Torroella, habitant a Mallorca", que venia al seu germà Joan els seus béns. Uns béns, això sí, que ens fan sospitar que els emigrants torroellencs no formaven necessàriament part dels sectors més desfavorits de la població: una vinya al Puig Molar i una terra a sa Llona per 400 sous, tres mitgeres d'ordi de cens que pagava Ramon Ferrer per un hort al Torrent d'Ullà per 100 sous.²⁰⁷ En comptades ocasions la documentació esmenta els oficis d'aquests emigrants torroellencs com era el cas de Berenguer Ricolf, "calafat de la ciutat de Mallorca", que feia pagar 6 lliures a la seva germana Guillema, que seguia a Torroella de Montgrí, pel preu d'una terra d'ella i per la seva herència.²⁰⁸ I en algun cas, és fins i tot possible identificar famílies torroellenques disperses tant a Mallorca com a València. És el cas dels Ricolf, de qui sabem que "l'avi" Berenguer Ricolf havia tingut dos fills, un, anomenat Guillem, que el 1333 vivia a València, i un segon, de nom Pere, que aleshores ja era mort però que tenia un fill, que també es deia Berenguer i igualment difunt, que era ciutadà de Mallorca. I no cal dir que Guillem Ricolf reclamava tenir dret en els béns de tots plegats.²⁰⁹

Una manera ben il·lustrativa d'acabar aquest repàs pels moviments migratoris que es produïen en el si de la societat torroellenca d'ara fa set-cents anys és repassar l'origen dels cònjuges no torroellencs que apareixen en els quasi dos-cents cinquanta capítols matrimonials treballats. Així, sabem que en vuitanta-set casos, un dels membres de la parella declarava no ser de Torroella de Montgrí. D'aquests, la immensa majoria –una setantena– eren originaris de l'Empordà, amb un lògic predomini de localitats més properes com Ullà, Gualta o Bellcaire d'Empordà, però amb gent de llocs ja més allunyats de Palamós, Tarabaus o la Bisbal d'Empordà. A banda dels empordanesos, hi havia una minoria significativa –una desena, més del 10 % per tant– que provenien de llocs com Tegurà, Setcases o Banyoles, és a dir, de localitats de l'altre cap dels grans eixos de la transhumància o del llarg dels seus camins. I, finalment, en set casos, la parella provenia de llocs ja més llunyans com Girona, Barcelona o València que, malgrat tot, no eren en cap cas localitats deslligades dels destins de la Torroella de Montgrí del tres-cents.

204 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (11-IX-1325)

205 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (16-IX-1325). El dot s'havia reconegut a València –i en reials valencians– de manera que, potser, Ermessenda vivia en aquesta ciutat i, després de la mort del germà, hauria tornat a l'Empordà. I molts més exemples de Bernat Joer, ciutadà de València, qui cobrava el preu d'una vinya a Torroella de Montgrí que li havien venut; a ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (21-IV-1333)

206 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (10-IX-1312) i vol. 561 (18-II-1326). I hi ha altres exemples que, tot i no expressar-ho directament, fan pensar en l'establiment de torroellencs a Mallorca, com quan Pere sa Serra, clergue local, encarregava al seu nebot, el barquer Pere Grasset, que reclamés els 50 sous que li devia una certa Ermessenda, vídua d'un home de Mallorca; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (6-IX-1312)

207 AHG, Notarial, Ullà, vol. 168 (8-I-1322)

208 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (2-III-1334)

209 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (11-X-1333)

6. El món del crèdit en un món on tot era crèdit

6.1. Introducció

De la difusió de la comercialització –i de la conseqüent monetarització– a la vila de Torroella de Montgrí –i, de fet, a tot l'Empordà– als segles XIII i XIV ja se n'ha parlat i la mateixa documentació és testimoni de la seva omnipresència. Als capítol primer i segon, de fet, ja s'ha exposat com els drets feudals i la terra –dos elements clau per entendre aquell món –eren alienats amb tota normalitat mitjançant un ventall prou ampli de contractes i, sobretot, amb total indiferència de qui n'eren els compradors. Aquesta, però, és tan sols una cara de la realitat, l'altra és que el manteniment d'aquest activíssim univers d'intercanvis es feia en molt bona mesura sobre el crèdit. El manlleu de diners estava al darrere de moltes de les operacions ressenyades i, a més, molts dels tractes que implicaven alguna forma de pagament –compres, és clar, però també satisfaccions d'obligacions familiars o de drets feudals– es feien posposant-ne el lliurament dels diners, és a dir, també a crèdit.

6.2. Formes i manifestacions del crèdit

Si del pes de la comercialització en la societat torroellenca no n'hi ha cap dubte, tampoc n'hi ha de la necessitat que tenien moltes famílies d'endeutar-se en un moment o altre de les seves existències per atendre –en bona mesura a través de l'accés al mercat– les seves necessitats. Només de llegir superficialment la documentació ja se n'obté aquesta impressió. Però no és una qüestió d'impressions sinó d'estadística! Si comparem els llibres notariais de Torroella de Montgrí corresponents al període comprès entre 1309 i 1326 amb els seixanta-dos veïns de la vila que figuren en el capbreu del 1322, es constata que trenta-un d'ells –la meitat exacta– havien atorgat algun tipus de contracte creditici com a deutors. Una proporció, a més, que de ben segur seria més alta si fos possible disposar de tota la sèrie de llibres notariais d'aquests anys, no només de la notaria de Torroella de Montgrí, sinó de les notaries de poblacions més o menys properes –Ullà, Castelló d'Empúries o la Bisbal d'Empordà–, on tenim la seguretat que els torroellencs també hi anaven a negociar. Al capítol 7 s'intenta aclarir quina era la realitat que hi havia darrere aquestes operacions creditícies. Ara, però, l'objectiu és identificar les diferents formes que podia prendre l'accés al crèdit. Això és, justament, el que fa el Quadre 1 que, partint de tres anys centrals en el període estudiat, quantifica les diferents operacions creditícies esmentades a la documentació.

Quadre 1

Registres notarials de Torroella de Montgrí, 1311-1312, 1321-1322 i 1325-1326

Operacions creditícies

Operació	1311-1312	1321-1322	1325-1326
Debitoris a favor de jueus	57	130	175
Debitoris a favor de cristians	51	55	44
Comandes	17	19	3
Vendes a carta de gràcia d'immobles	28	32	21
Censals	1	3	64
Vendes a crèdit de drap	4	16	58
Vendes a crèdit de gra	15	15	8
Vendes a crèdit de bestiar	7	32	11
Altres operacions creditícies	13	9	29
TOTAL	193	311	414

L'observació d'aquestes dades –més enllà del seu volum creixent, atribuïble a la mateixa expansió de la vila– ens situa davant d'un ventall considerable de tractes que podien vehicular situacions d'endeutament. La més normal era el manlleu directe de diners el qual, però, podia formalitzar-se de dues maneres, no del tot excloents entre si. Un era el debitori autenticat per un notari, i l'altre, la inscripció de l'obligació del deutor de pagar el deute als registres de la cúria o cort local de justícia, sovint en els llibres expressament anomenats “llibres d'obligacions”. En un i altre document hi constaven els noms i l'origen dels contractants, la quantitat debuda i el termini. Sempre que n'hi havia –o que, a més d'haver-n'hi, se'n reconeixia l'existència–, també hi figuraven l'interès, les penyores entregades al creditor, els béns obligats com a garantia, els fiadors, les renunciacions a drets o privilegis que poguessin entorpir la devolució dels diners, així com el procediment que caldria seguir i les penes que se'n derivarien en cas d'impagament. Els deutors, està clar, garantien el retorn dels diners manlevats amb una obligació genèrica dels seus béns però, en ocasions, n'especificaven algun que –com a penyora– el creditor podria fer subhastar en cas d'impagament. Així, el 1341 Tarascó oferia a Nicolau Foixà set canes i mitja de drap clar pels 50 sous que li devia, tot especificant que, si no pagava els diners, podria fer-la vendre a l'encant per rescabalar-se els diners.²¹⁰ En algun cas, els deutors podien incloure clàusules molt particulars com quan el 1325 els 400 sous que Guillem Ponç i la seva esposa manlevaven al jueu local Jucef Benvenist podien anar-se pagant amb el lloguer de 36 sous que el prestador els pagaria per un alberg que, a més, afrontava amb el seu propi habitatge.²¹¹ Una de les garanties que oferien certs deutors a qui els deixava diners era el dret a conrear alguna de les seves possessions. En aquests tractes, normalment, deutor i creditor es partien tant la llavor com els fruits i –quasi sempre– quedava meridianament clar que allò que se n'obtingués no serviria per anar rescabalanant el deute. Ja el 1298 Berenguera, la dona de Bernat Belissèn, devia 30 sous a Pere Camerdell i, mentre el deute no es cancel·lés, li permetia –en les condicions anteriors– treballar una feixa a l'Aragall –que ella mateixa

210 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (2-VI-1341)

211 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (26-IV-1325)

tenia com a garantia del seu dot– i un camp a s’Estany.²¹² Només en algun cas puntual els fruits de la terra servien per anar pagant la quantitat deguda. Així, el 1327, quan Pere Pellicer lliurava a Jaspert Almar una terra al Redonell de Fontanilles perquè, partint-se la llavor i els fruits, la treballés, es feia la salvetat d’un sac de forment anual que podria retenir Jaspert fins que hagués recuperat el deute.²¹³ Era freqüent que alguns deutors s’acordessin en gra però es retornessin en diners, fet que obligava a tenir en compte les oscil·lacions dels preus dels cereals, propis de les societats medievals. Així, quan el 1326 Pere Corçà rebia deu mitgeres i una quartera d’ordi, s’acordava que les pagaria per Sant Pere i Feliu “al millor i més car preu” de tot l’any, amb l’excepció dels dos preus més elevats.²¹⁴

Molts d’aquests deutors comptaven amb la garantia d’avaladors, els quals, alhora, acostumaven a rebre alguna seguretat per part dels deutors. Quan el 1334 Joan Gach, per exemple, es comprometia a tornar a Bartomeu Botó cinc mitgeres d’ordi i una mitgera de forment, ho feia amb Pere Manyà com a fiador. És clar que el mateix Pere Manyà veia com el deutor li oferia, en cas que hagués d’assumir ell el pagament, tota la collita que tenia sembrada en una terra al lloc dit Sant Pau.²¹⁵

La comanda de diners era una altra forma habitual de crèdit. El seu mecanisme era senzill: una persona cedia a una altra una quantitat de diners que el segon es comprometia a tornar en un termini determinat. Originalment la comanda era una forma d’inversió –qui rebia els diners els havia d’invertir en un negoci i els beneficis s’havien de partir–,²¹⁶ però ben aviat va esdevenir una forma d’evadir les restriccions eclesiàstiques del crèdit entre cristians. La majoria de les comandes, doncs, no eren altra cosa que préstecs. Tot i no ser, tal i com il·lustra el quadre anterior, una tipologia gaire emprada, no era estrany identificar membres de la baixa noblesa i, especialment, del clergat local, que atorgava aquests contractes. Entre finals del 1313 i principis del 1314, per exemple, Bernat d’Ermedàs rebia una comanda de 200 sous per part d’un clergue de Girona, i una altra de 100 sous de mans d’un cert Ros, clergue originari de Brunyola.²¹⁷ I, pel que fa a la noblesa menor, al capítol 2 ja s’han resseguit algunes de les comandes del cavaller Simó de Sales abans del 1300; i encara pot afegir-s’hi el cas del cavaller Ramon de Serra, que el 1326 passava comptes amb Pere Julià, a qui el difunt pare del cavaller ja li havia encomanat diners.²¹⁸

Ja s’ha exposat al capítol 3 com la venda d’immobles –terres de conreu, però també habitatges– era una realitat habitual i omnipresent en la documentació. Dins de les vendes d’immobles, una part important ho eren “a carta de gràcia”. La dimensió creditícia d’aquestes operacions– en què el bé temporalment alienat vindria a ser el rèdit i el preu a retornar, el capital– és posada de manifest per una notícia, una mica tardana, de l’any 1367. La dada –que barreja llatí i català, i procedeix de les visites pastorals– explica com un home de Torroella de Montgrí va dir a dos altres: “*Yo se que vosaltres havets mester*

212 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (28-VII-1298). La tipologia d’aquests contractes variava poc d’un a l’altre: el mateix 1298 Guillem Mata cedia a Pere Pedrer un camp a la Mata per 25 sous que li devia, acordant anar a mitges en la llavor i els fruits però reservant la palla per a Pere, menys una somada que seria lliurada a Guillem; a l’ibidem (21-X-1298); i quan el 1327 Maria, vídua de Bonanat Jordà, lliurava a Joan Guillem un camp al Cabanyil mentre no li tornés els 25 sous que ella li devia, s’avenien a partir-se llavor i collites però Guillem acceptava que el transport de les garbes fins l’era anirien a compte d’ell; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 563 (1-VI-1327)

213 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 563 (26-III-1327)

214 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (26-I-1326)

215 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (18-I-1334)

216 Aquesta forma original de comanda també era practicada. El 1326, per exemple, un home de Castelló d’Empúries va rebre 60 lliures d’un altre per invertir-les en el viatge que volia fer per negociar amb draps; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (7-I-1326)

217 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 557 (21-XII-1313) i (12-II-1314)

218 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (15-XII-1326)

diners. Yo.ls vos prestare si.m fets venda de.la terra e de.la vinya pres ses basses d.en Torron e yo fer. vos.ne carta de gracia. Et iste responderunt: gracia.ns farets a V anys. Et ipse respondit: no fare mas a III anys".²¹⁹ Val a dir que el termini de les cartes de gràcia sovint eren objecte de pròrroques reiterades i, a més, no gaire estrictes. Així, quan el 1325 Pere Bonfill i la seva esposa Bartomeva es venien la meitat indivisa d'una terra a la Madriguera, pactaven un termini d'un any. La terra no es va recuperar, però el comprador tampoc va renunciar a la possibilitat de recuperar els diners perquè, passats sis anys, el 1331, va atorgar una pròrroga de dos anys més: i el 1336 –més d'una dècada després de la venda original– el termini s'allargava, encara, un altre any.²²⁰ No era infreqüent que a les vendes a carta de gràcia existís una diferència entre el preu pactat i el pagat en el moment de l'operació. En aquests casos s'acordava que si la venda es redimia, caldria tornar tan sols l'efectivament lliurat i, si no es recuperava, aleshores el comprador hauria d'acabar completant el preu. Així, el 1312 Bernat de Puig venia a carta de gràcia a Pere Gironella un hort al costat de l'oliverar del venedor per 400 sous, però pactant que al moment tan sols es lliurarien 262 sous, i que només si, passat el termini de tres anys, la venda no es redimia, caldria pagar els 262 sous restants.²²¹

Semblant formalment a les vendes de terra a carta de gràcia, durant la segona dècada del segle XIV es va desenvolupar ràpidament una altra forma de crèdit, destinada a dominar durant els següents dos-cents anys no només el crèdit privat sinó també el públic: el censal. En aquest contracte un home –el deutor– venia a un altre –el creditor– una pensió anual –en moneda o en gra–, normalment garantida sobre una terra, i el venedor tenia dret durant un temps a tornar els diners i, per tant, a rescatar la pensió. En els primers censals empordanesos aquest temps era d'un o dos anys, tot i que normalment es prorrogava.²²² I, precisament, és ben sabut que l'èxit del censal estava en l'absència d'un termini breu de devolució, de manera que el deutor podia consolidar el seu deute. Tampoc mancaven censals pactats en diner metàl·lic, com quan el 1325 Pere Mascaró des Coll venia a Berenguer Rufach per 60 sous una pensió de 12 sous, 7 sous dels quals es garantien sobre una feixa a la Riera de Fontanilles i 5 sous més, sobre un alberg dins la vila, a tocar del corredor de la muralla.²²³ Entre els compradors de censals hi havia drapers i gent acostumada a negociar. Ferrer Sabater, draper local que proporcionava draps a gent de tota la plana del Baix Ter, n'era un comprador habitual: entre 1332 i 1334 va adquirir trenta censals. I per posar tan sols un exemple, el 1333 comprava per 75 sous a Pere Seguer tres mitgeres d'ordi de cens, una sobre una vinya i dues sobre dues terres, totes a Fontanilles.²²⁴ Els senyors que s'ho podien permetre també varen participar des de ben aviat en el mercat censalista adquirint pensions, fins i tot a uns preus superiors a la mitjana. Així, el 1342 el cavaller Bernat Torroella comprava a carta de gràcia per 300 sous una renda de 25 sous que creava Joan Rufach sobre dues possessions a la Parera.²²⁵ Igual

219 in ADG, Visites pastorals, vol. 12 (4-II-1367)

220 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (19-V-1325). I el mateix 1325 la venda a carta de gràcia de dues terres –una a Sant Pere i una altra al Puig Arnau– es feia donant un any de gràcia, però el 1330 el termini es tornava a allargar; a l'ibidem (18-VIII-1325)

221 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (15-VIII-1312). I més exemples: un alberg amb porxada venut a carta de gràcia per 150 sous amb un termini de dos anys, però fent-se efectius tan sols 130 sous; un alberg venut per 400 sous de què al moment se'n lliuren tan sols 200; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (9 i 19-IV-1325)

222 El 1342, per exemple, un habitant de Torroella de Montgrí va vendre a una vídua una pensió de quatre mitgeres d'ordi, garantida sobre una terra i acceptant un termini d'un any perquè pogués tornar els diners, però la dona va prorrogar aquest termini dues vegades en els següents dos anys; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (14-I-1342)

223 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (21-VIII-1325)

224 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (3-VIII-1333)

225 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (6-II-1342)

que passava amb les vendes a carta de gràcia d'immobles, els terminis per recomprar els censals podien prorrogar-se de manera bastant flexible. A primers del 1326, Berenguer Barral venia per 100 sous a Maria Perramona un cens de quatre mitgeres d'ordi amb un termini de gràcia de quatre anys, però el 1328, conclòs el termini, s'allargava un any més, i el 1330 –amb la nova pròrroga més que superada– encara es donava un nou any de coll.²²⁶ La mateixa impressió que ens dona el Quadre 1 pel que fa a l'èxit dels censals, la trobem quan resseguim alguna família individualment atès que, en ocasions, sembla com si qui, per la raó que fos, pogués disposar d'una certa quantitat de diners en efectiu, s'afanyés a invertir-los en la compra de pensions censals. Aquest, si més no seria el cas de Jacoba, dona de Joan Bou, que el gener del 1342 cobrava de mans de la seva germana Elisenda els 750 sous que restaven de l'herència paterna, i, tot just passats quinze dies, comprava –junt amb Joan Botó i Guillem Pomas– la considerable quantitat de quaranta mitgeres d'ordi de cens d'un home de Gualta per la també respectable xifra de 1.000 sous.²²⁷

I, seguint el mateix Quadre 1, es fa evident que adquirir béns mobles de qualsevol natura i postposar-ne el pagament era també una pràctica comuna. El ventall de vendes a crèdit és tan gran com la mateixa realitat material de la gent que vivia a Torroella de Montgrí ara fa set-cents anys. En trobem de tota mena de productes: el 1298, un home de Romanyà devia 20 sous a Pere Julià per vint quartons d'oli; el 1333, Bartomeu Sirvent comprava a un veí de la Bisbal trenta quintars de cendra; poc després, Bernat Català comprava a diversos homes de les Gavarres trenta quintars de cera “bona i mercadera”; el 1341, Antoni Verder comprava fusta a Pere Feliu per valor de 31 sous; el mateix any, Arnau de n'Uguet quedava a deure 7 sous i 3 diners a un ullanenc per uns grans de lli i de faves; Bartomeu Creu comprava a un ballester de Girona una ballesta per 6 sous; i Bernat Vidal, clergue de la vila, feia el mateix però per 7 sous; Bernat Cailoç adquiria cotó per 11 sous; Bernat Camós comprava pastell –planta tintòria àmpliament usada durant els segles medievals– a un home de Besalú; i el 1342 Pere Surell comprava a Bernat Beuloví garrofes per valor de 78 sous, que quedaven pendents de pagament.²²⁸ Les vendes a crèdit de gra podien combinar diferents cereals, com quan Pere Figuerola comprava el 1333 mill a un home de Foixà, a qui quedava a deure'n 90 sous del preu, i es comprometia a pagar-lo en ordi, segons quin fos el preu d'aquest cereal per Sant Pere i Feliu.²²⁹ Pel que fa als draps –un altre dels productes adquirits normalment a crèdit–, a la Torroella de Montgrí medieval eren de llana, però, en ocasions, se n'esmentaven d'altres materials com el lli o el fustany. Així, els 16 sous que Joan Gach devia a Guillem Minyà el 1333 eren “per raó d'un fustany”.²³⁰ O també en podem saber l'origen o la tipologia, com les dues canes de sarga de Cadins –tela gironina– que, valorades en 36 sous, un home de la Tallada havia comprat a dos drapers de Girona en una operació on el clergue Antoni Major havia fet de fiador; o com el drap doble de llana pel qual el mateix any Berenguer Serrat devia la considerable quantitat de 7 lliures a un home de Camprodon.²³¹

226 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (14-I-1325)

227 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (14 i 28-I-1342). El censal es venia amb un termini de recompra d'un any, tot i que els diners no eren retornats fins el 1350, quan Francesca, filla de Jacoba, va cancel·lar el tracte.

228 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (10-X-1298); ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (7-VII-1333 i 13-II-1334); i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (4 i 14-V, 3 i 4-VI i 1-VIII-1341 i 5-III-1342)

229 ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (4-V-1333)

230 ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (16-IV-1333)

231 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (7 i 23-V-1341)

I, en darrer lloc, el ventall d'operacions creditícies que descobreix la documentació torroellenca es clou amb la que, per a molts moralistes coetanis, era la més usurària i condemnable de totes: la venda de futures collites. Segons aquest contracte, aquell que necessitava els diners venia –i cobrava– uns cereals que encara eren al camp. D'aquesta manera el venedor no podia disposar dels cereals per, per exemple, emmagatzemar-los i vendre'ls quan els preus fossin més alts, sinó que, atenallat per la necessitat de diners, es veia obligat a acceptar els preus del comprador. És en aquest sentit ben significatiu que de vendes d'aquesta mena se'n documenten tan sols en moments de carestia com, emblemàticament, a l'hivern de 1333 a 1334, quan unes inundacions catastròfiques havien dificultat tant la producció com l'abastament de grans. Així, el gener del 1334 Ramon Jaspert i la seva esposa Ermessenda venien –i cobraven– sis mitgeres de forment a Torroella, dona de Bernat d'Ermedàs; i, pocs dies després, era Ramon Ferran que venia tres mitgeres de forment a Pere Reial el qual, està clar, ja li avançava els diners del preu.²³² Aquestes operacions, a més, no es documenten només amb els cereals panificables, sinó amb altres conreus, com quan el 1341 Bartomeu Maimó i la seva muller Ermessenda venien per 200 sous a Maria, vídua de Pere Ripoll, la collita de lli que tenien sembrada en un camp al Pinell.²³³ Acte seguit, però, es feia evident que si els Maimó varen atorgar aquest tracte va ser per necessitat, atès que el mateix dia declaraven deure “des de fa molt temps” a un cert Salvador Maimó –possiblement parent del marit– dinou mitgeres d'ordi corresponents a un cens de catorze mitgeres que li devien. Era per això que el matrimoni venia, ara al mateix Salvador, la collita dels raïms de dues vinyes que tenien a la Terralba per un preu de 60 sous, dels quals, però, 40 els retindria Salvador Maimó per rescabalar-se del deute.²³⁴

6.3. Pagament i morositat

Conèixer quines formes de crèdit hi havia és certament molt important, però també ho és saber si aquest crèdit era satisfet i en quines condicions. Als mateixos llibres notariais és possible trobar-hi les èpoques o definicions que s'atorgaven quan el creditor rebia allò que li era degut, tal i com de manera esquemàtica mostra el Quadre 2. Hi ha exemples –només faltaria!– de satisfacció de tota mena d'operacions de crèdit. El 1341 Ponç Jaufred tornava a Berenguer Bernat els 180 sous pels quals temps enrere el primer havia comprat a carta de gràcia una vinya a les Boladeres, tot especificant que la devolució es feia dins del termini acordat; i el 1350 Joan Rufach tornava al cavaller Bernat Torroella els 300 sous de la venda d'un censal de 25 sous, més amunt esmentat.²³⁵ Amb tot, si tal i com fa el Quadre 3 contrastem aquestes dades amb les que esmenten una o altra forma de crèdit, la primera impressió que se n'obté és la d'un elevat nivell d'insolvència. Amb tot, la millor font per mesurar l'impagament i la morositat són els llibres d'obligacions de cort, perquè en ells no només s'hi enregistren els préstecs, sinó també les condicions de les seves cancel·lacions. Així, els llibres d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí de l'any 1341 –sistematitzat al Quadre 3– confirma clarament la importància dels retards en els pagaments i de la insolvència.

232 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (4 i 8-II-1334). I més exemples: Guillem Cases i la seva esposa, Sibila, venien a Pere Pestell, originari de Foixà però establert a Torroella de Montgrí, vuit mitgeres de forment i en rebien ja el preu; a l'ibidem (23-II-1334)

233 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (26-VII-1341)

234 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (26-VII-1341)

235 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (29-XII-1341 i 6-II-1342). I més exemples, com una terra al Cabanyil venuda a carta de gràcia per tres anys per 250 sous per Pere de Pals a Pere Julià, i recuperada, “ja que el diner es retornà dins del termini”; o com una vinya al Pou d'Amont comprada per Bonhom Jucef i el seu fill Bonjudà, jueus de la vila, per 20 lliures a Tarascó i a la seva muller Guillema, amb un termini de gràcia de tres anys, i que va cancel·lar-se el desembre del 1344 quan els diners varen ser retornats; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-I i 23-I-1342)

Quadre 2

Llibres notariais de Torroella de Montgrí, 1298-1334

Contractes relacionats amb el manlleu i el retorn de diners

1298-1299	1311-1312	1313-1315	1321-1322	1325-1326	1333-1344	
Préstecs	92	169	291	295	219	310
Àpoques i definicions	76	127	152	128	149	105

Quadre 3

Llibre d'obligacions de la cort de Torroella de Montgrí, 1341

Crèdit jueu: cancel·lació de deutes i morositat

Deutes	Quantitat
Deutes enregistrats	175
Deutes no cancel·lats	76
Deutes cancel·lats dins del termini	17
Deutes cancel·lats abans d'hora	14
Deutes cancel·lats amb un retard inferior a un any	38
Deutes cancel·lats amb un retard superior a un any	30

La satisfacció dels deutes podia fer-se amb retard importants. En ocasions, ja eren cobrats pels hereus dels creditors, com quan el juliol del 1325 la vídua de Pere Guifre cobrava els 140 sous que Bernat ses Eres devia al seu marit des de l'agost del 1320.²³⁶ El fet d'haver manllevat quantitats importants –i, per tant, de disposar d'una certa solvència– no estalviava a ningú el risc de caure en la morositat. Així, el 1341 la dona de Bernat Jaspert reconeixia que el seu marit havia venut a un ciutadà de Girona un cens –elevat– de 100 sous anuals per 700 sous, que, en aquell moment, era incapaç de satisfer i, per això, la dona es comprometia a assumir-ne el pagament, junt amb les despeses de transport dels diners fins la ciutat de Girona.²³⁷

Moltes operacions creditícies, per tant, no eren satisfetes quan tocava. Aleshores els creditors recorrien a la justícia. El funcionament dels mecanismes judicials contra els deutors és conegut. Després de la queixa del prestador, el jutge de la cort local, unes vegades, assignava un termini per satisfer el crèdit abans de procedir al segrest de béns del morós; i, unes altres vegades, efectuava directament al segrest. Un veí de Torroella de Montgrí va denunciar el 1344 una dona de Girona que havia rebut d'ell 120 sous en comanda, i el jutge li va donar tres dies per tornar els diners; i, el mateix any, una dona d'aquesta vila es queixava d'un veí insolvent, i el jutge, constatant que no tenia diners en efectiu, li va segrestar un camp que tenia a Ullà per fer-lo subhastar.²³⁸ Quan el deutor havia lliurat penyores, el jutge feia pregonar la voluntat del creditor de fer-les subhastar si no li eren satisfets els deutes: a la plaça de Torroella de Montgrí es proclamava el 1346 “*que tothom et tota fembre qui aga meses penyores a la dita*

²³⁶ AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (30-VII-1325)

²³⁷ AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (27-X-1341)

²³⁸ AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (21-IX-1344) i (14-III-1344)

*Preçosa –una jueva de la vila– [...] que dins X dies [...] aga rehemudes, en altre manera passats los X dies la dita Preçosa fara vendre les dites penyores”.*²³⁹ Si els deutors perseveraven en la insolvència, però, els béns segrestats o les penyores eren subhastats i dels diners obtinguts, una part servia per satisfer el creditor i una altra per pagar els funcionaris de la cort i els impostos. El 1345, la cort de Torroella de Montgrí va vendre una capa d’una dona d’Albons a instàncies d’un prestador jueu, i dels 28 sous pels quals va ser venuda, 26 sous varen entregar-se al creditor, i la resta va dividir-se entre salaris i taxes.²⁴⁰ Alguns casos, a més, són ben significatius. El 1304, per exemple, la cort forçava Maria, vídua de Pere Riera, a vendre una terra a l’Agulla i els 190 sous de la venda es lliuraven a Beatriu, filla del mateix Pere i de la difunta Ermessenda, la seva anterior esposa, pel llegat fet per aquesta Ermessenda a l’esmentada Beatriu que el pare no havia complert.²⁴¹ En alguns casos, és fins i tot possible identificar la llista de deutes que es cancel·laven després de la subhasta dels béns dels mal pagadors –o dels seus hereus o fiadors– en cas que haguessin d’assumir els compromisos dels principals. Un bon exemple és el dels cinc fills dels difunts Bernat Moner i Guillema, el tutor dels quals –Ramon de na Uga, veí dels difunts– feia subhastar el 1309 un alberg pel qual s’obtenien 243 sous. Els diners, però, i sempre amb el vistiplau de les autoritats, es destinaven a pagar un ampli, variat i interessat ventall de deutes, possiblement indicatiu dels que podien atenallar molts patrimonis torroellencs: 12 sous a Guillem Ponç per la civada que els va vendre, 3 diners a Berenguera Cailoça, 10 sous a Ramon Dalmau, 102 sous al jueu Jucef Bonjudà, 5 sous a Joan Cailoç, 20 diners a Jacoba Avinyona, 50 sous a Ermessenda Mascarona, 6 sous a Maria Agüera, 5 sous a Castelló Peralta, 20 diners a Arnau Batet, 2 sous i 6 diners a Guillem Gerard, 20 diners a Bernat d’Ullà, 16 diners a Domènec Capmany, 12 sous a una certa Palona, 6 diners a Anna Milleta, 10 diners a Guillem Manyà, 3 sous i 8 diners a Bernat d’Ermedàs, així com 10 sous al jutge, 15 diners a l’escrivent, 14 diners al –possiblement– saig, 15 diners al mateix tutor, tots per la seva feina, i, en darrer lloc, 12 sous al rector de l’església per despeses de sepultura.²⁴²

6.4. Una nebulosa de pagaments, censos i rendes

Algunes de les operacions que s’han anat exposant fins ara, i que omplen fulls i més fulls dels registres notariais, ens comencen a dibuixar una societat –la torroellenca del segle XIV– marcada per una considerable complexitat. Les pràctiques de comprar drets feudals, de subestablir immobles o arrendar-los, de crear censos –redimibles o no– sobre tota mena de possessions, i, finalment, d’endeutar-se durant períodes sovint prou llargs de temps, establia entre tota mena i categoria de persones una complexa xarxa de pagaments, l’origen de les quals no sempre quedava clar a la documentació. Si, a més, tenim en compte que aquests drets, pensions i deutes eren alienats amb tota normalitat, creant-se, per tant, el que en diríem un “mercat secundari” d’obligacions –que en cas dels deutes convencionals es tracta amb més detall al capítol 7–, aleshores el panorama esdevé d’un envitricollament oceànic.

La lectura dels registres notariais torroellencs ens situa davant d’un anar i venir constant i vertiginós de tota mena de pagaments. Moltes en espècie: ja el 1298 Ramon Llombard es venia per 110 sous a Bernat d’Ermedàs les sis mitgeres d’ordi de cens que cada any li pagaven cinc veïns pels seus horts, situats a l’Horta de la vila; el 1311 eren Bernat Joan i Brunissenda, la seva esposa, que venien per 200

239 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (31-I-1346)

240 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (17-X-1345)

241 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (29-IX-1304)

242 AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (5-XII-1309)

sous a Ramon Dalmau deu mitgeres d'ordi de cens que set vilatans els pagaven per uns horts al costat del Ter; el 1325 Ramona, la dona de Berenguer Narbonès, venia a carta de gràcia i per 50 sous a Bernat Guifre dues mitgeres d'ordi de cens que a ella mateixa li feien na Pellicera i Bernat Roença –cadascun una– per dos horts a la Llona; el 1333 Pere d'Ullà venia a Arnau Seguer per 28 sous una de les dues mitgeres d'ordi de cens anuals que li pagava Ramon Mallol per un hort a la Llona, sota la senyoria del capellà de Torroella de Montgrí; i el 1341 Pere Figuera venia per 85 sous a Pere de Gailà les dues mitgeres d'ordi i les dues gallines que ell percebia de Ponç de Bas per un alberg dins la vila.²⁴³ I el dret a percebre aquests pagaments, a més, podia fer-se a una escala més gran, és a dir, afectant multitud de pagadors. Ja el 1312 Maria, la vídua de Pere Pissà, venia a Pere de Llabià, petit noble local, deu mitgeres d'ordi de cens que eren pagades per set veïns de la vila per diferents tinences, unes tingudes per Joan de Prat i unes altres pel senyor del Castell; i l'any 1341 sembla que també es documenta el cas més extrem, aquell en què Marimon Rufach venia, també a carta de gràcia, a Floris, vídua de Ramon Tort, de Figueres –i per una qüestió d'herències difícil d'aclarir–, un total de trenta-una mitgeres d'ordi que el mateix Marimon rebia de quinze veïns de la població per diferents parcel·les, per un total de 1.400 sous.²⁴⁴ I també podia passar –a l'altre extrem– que una pensió es vengués a parts, com quan el 1342 Ramon Dalmau venia –a carta de gràcia i per dos anys– a Sibila, filla de Ramon Mallol, per 100 sous, quatre de les sis mitgeres d'ordi de cens pagades sobre una terra a s'Estany per Bartomeu Sirvent, mentre que, simultàniament, venia les dues restants –també a carta de gràcia i pel mateix termini– al clergue Joan Mallol.²⁴⁵ Amb les pensions en diner passava, és clar, exactament el mateix: el 1333 Bernat de Besers venia per 20 sous els 21 diners de cens que la dona de Bernat Cebrià li pagava cada any per una vinya a la Comella, així com els 21 diners que li feia Francesc Morer per una vinya annexa, una i altra, sota la senyoria del Castell.²⁴⁶ En alguns casos, fins i tot sabem quan es va crear la pensió alienada: era el cas del cens d'una mitgera d'ordi sobre una vinya al Gailà, venuda l'octubre del 1331 per Berenguer Aldiartz a favor d'un home de Gualta que, dos anys més tard, es revenia a Bartomeu Sirvent.²⁴⁷ No cal dir que l'existència d'aquest “mercat secundari” de censos podia acabar desorientant a qui, al capdavant, els havia de pagar, i segurament per això quan el 1341 Bernat d'Ermedàs venia per 30 sous al cavaller Bernat Torroella la mitgera d'ordi que li pagava cada any Jaume Torró sobre un hort situat al Gual d'en Torró i sota la senyoria de n'Alamanda de Güell, el venedor es comprometia a comunicar a Jaume Torró que des d'aleshores havia de pagar la pensió a una altra persona.²⁴⁸

Aquesta universalitat dels censos explica la normalitat amb què es documenten lluïcions o reduccions de censos atorgats per persones que, ni de lluny, semblen tenir cap relació amb la noblesa. Era, per exemple, el cas de Dolça, vídua de Guillem Narbonès, que el 1325, i per 14 sous, venia a Arnau Seguer la gallina de

243 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-VI-1298); vol. 2 (16-XI-1311); vol. 561 (16-VII-1325); ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (20-IV-1333) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (10-V-1341). I d'exemples, tant com se'n busquin: Bernat Ug venia a carta de gràcia i per 60 sous a Caterina, dona de Joan Vaquer, el cens de tres quarteres d'ordi i d'una gallina i mitja que li feia cada any Ermessenda Amada per un alberg sota la senyoria de Joan de Prat; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (29-IX-1341), entre altres.

244 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (2-V-1312) i vol. 567 (2-XI-1341). A la venda, encara, s'hi afegien vint-i-tres mitgeres més que el mateix Marimon Rufach s'avenia a pagar, sobre una vinya a les Basses. I, encara, és molt possible que bona part del preu formés part dels 2.100 sous que, poc després, Floris cedia en comanda a Pere Bru; a *Ibidem* (5-XI-1341).

245 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (15-I-1342). Els terminis segur que varen prorrogar-se perquè els diners varen ser tornats el març del 1346 i l'abril del 1348 respectivament, i les pensions, és clar, retornades a Ramon Dalmau.

246 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (30-V-1333).

247 ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23-IV-1333).

248 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (29-V-1341).

cens que aquest li pagava.²⁴⁹ O de Ponç de Bas que el 1341, i cobrant 30 sous, reduïa de tres a una les quarteres d'ordi que Marc d'Estanyet li pagava per un hort a l'Horta d'Amont. És interessant, a més, veure la reducció es feia en forma de venda a carta de gràcia, de manera que si, passat el termini que era d'un any, Ponç tornava els diners, aleshores Marc hauria de tornar a pagar les tres quarteres d'ordi.²⁵⁰

En aquestes condicions, per tant i ja per acabar, no ens ha de sorprendre que les pensions –fos quin fos el seu origen– es comptabilitzessin amb tota normalitat com a actius dels patrimonis del veïns de la vila quan, per una o altra raó, eren enumerats. Era el cas de Joan Ros, bandejat junt al seu germà Ramon de la població per uns incerts “crims”, els béns del qual eren incautats i venuts pels oficials reials. Així, al costat d'un alberg dins la vila, una possessió a la Pedrera d'Ullà, una terra al Bosc de Gualta, dues vinyes amb arbres –una a la Terralba i una altra a Miradones–, i una altra terra i un aiguadeix en punts indeterminats, el patrimoni de Joan Ros també incloïa diversos censos en ordi: un de tres mitgeres que li pagava el seu mateix germà per un hort, un altre de quatre mitgeres degut per Rubén Bonet per una vinya al Puig Molar, un de tres quarteres pagat per Peric Vernadella per un altre hort, un de quatre mitgeres per una vinya al Vilar que li pagava Peric Pedrer, un de tres quarteres que devia Maria Cunillera per una terra al Puig Arnau i, en darrer lloc, una aimina deguda per Pere Sirvent per un hort.²⁵¹

249 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (18-VIII-1325)

250 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (1-IX-1341). I val a dir, encara, que el comprador va prorrogar el termini el 1342 i el 1343, sempre un any més.

251 AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (14-X-1309). I, a més, és interessant veure com els tres darrers censos eren comprats justament pels mateixos que els havien de pagar que, així, els redimien.

7. La realitat domèstica: habitatge, vestit i menjar

7.1. Introducció

El que, en la mesura que s'ha pogut, s'ha anat exposant als capítols anteriors resulta de gran utilitat per contextualitzar la vila de Torroella de Montgrí en el seu entorn geogràfic, polític, econòmic i social. Això no obstant, encara cal fer una passa més si el que volem és acostar-nos a l'existència de la gent que hi va viure ara fa set-cents anys. Una passa que ens hauria de portar, en la mesura del possible, a la mateixa intimitat de les llars torroellenques, a descobrir els seus aspectes més immediats i materials. Una intimitat que passa per saber com eren els seus habitatges, quins mobles hi havia, com es vestien i, molt especialment, què menjaven.

7.2. Els habitatges a la Torroella de Montgrí a l'edat mitjana

La documentació coetània sempre deixa ben clar que l'alberg –*hospitium* en llatí– constituïa la unitat d'habitatge bàsic a la Torroella de Montgrí de fa set-cents anys. Amb freqüència, la documentació emprava també la paraula “casa” –la *domus* llatina–, però més que un habitatge, moltes vegades el que sembla indicar aquest mot és una cambra o, a tot estirar, una part d'un alberg. No tenim massa dades sobre les formes i materials físics d'aquests habitatges per bé que, en ocasions, els contractes els esmenten, ni que sigui de manera protocolària, com “els sòls, parets, sostres, teules i canonades” d'una casa venuda el 1325.²⁵² D'alguns albergs sabem que estaven dotats d'un portal rodó de pedra, tal i com Pere i Guillem Salom, germans, es comprometien el 1333 a construir en dos mesos a Pere de Gailà, tot especificant que ells portarien les pedres i que seria “amb rereespatllera, de forma i mides com el portal rodó del teu germà Bernat de Gailà”.²⁵³ I, per descomptat, no s'ha d'excloure que disposar d'aquestes entrades no constituís un signe de distinció social, atesa la benestança de la nissaga dels Gailà, capaç de dotar les seves filles amb 3.000 sous.²⁵⁴

Els albergs podien també disposar d'una porxada sobre els carrers, com els que venia a carta de gràcia el 1325 Arnau Seguer a Bernat Pich per 150 sous.²⁵⁵ Potser un bon indicatiu sobre les formes i dimensions dels porxos ens el dona la venda el 1288 d'un solar a Palamós –també una vila fundada i planificada sota l'autoritat dels monarques–, on es feia constar l'obligació d'edificar una arcada de deu pams d'ample, i prou alta perquè s'hi pogués passar per sota cavalcant.²⁵⁶ El celler era una de les poques cambres individualment identificades: el 1334 Pere d'Ullà i la seva esposa Berenguera venien a carta de gràcia a Dalmau de Palol un alberg dins la vila amb un termini de recompra de sis anys i per 1.000 sous, encara que del

252 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (4-IV-1325)

253 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (18-IX-1333)

254 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (24-V-1335)

255 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (9-IV-1325)

256 AHG, Notarial, Palamós, vol. 695 (28-VIII-1288)

preu tan sols se'n pagava la meitat i, per compensar els 500 sous restants, la parella rebia permís per seguir usant el celler de l'alberg sense pagar cap lloguer.²⁵⁷ Els habitatges acostumaven a disposar de patis o solars que, arribat el cas, també podien edificar-se. Era el cas, per exemple, de Guillem Mancosa, que el 1311 autoritzava el seu fill Pere a edificar una cambra al pati de l'alberg familiar, amb el benentès que hi havia d'obrir una porta per accedir al carrer i amb l'obligació de pagar un lloguer de 5 sous per any.²⁵⁸ I, és clar, era important disposar d'aigües i per això algunes vendes hi feien referència com era el cas de l'alberg que Maria, vídua de Francesc Discla, i el seu fill Francesc, habitants a Mallorca, venien per 200 sous a Pere Bonet, al qual garantien poder usar tota l'aigua procedent dels immobles veïns, també possessions dels venedors.²⁵⁹ Algun dels habitatges tenien horts i farraginars annexos, fet que accentuava el caràcter rural de les poblacions de l'edat mitjana, com l'alberg amb farraginar que el 1326 es venien Maria Ullana i el seu fill Francesc, "de Torroella i ara habitants a Mallorca" per 270 sous.²⁶⁰ I quan el 1334 Avinyeta, dona de Pere Reial, cedia a Joan Pedrer, fill d'ella i del seu primer marit, l'usdefruit dels béns paterns que ella retenia, a canvi, el fill l'autoritzava a quedar-se en una cambra del seu alberg que, a més, es comprometia a no tancar de manera que sempre tingués accés al pati i cortal de l'habitatge.²⁶¹

Pel que fa als materials, podem suposar que les parets eren de tàpia, els portals –de qui s'ho podia permetre, tal i com s'acaba d'exposar–, de pedra i les teulades, cobertes amb teules. Unes teules que, a més, devien fer-se a la mateixa població, si més no quan el 1334 dos homes originaris de Castelló d'Empúries arrendaven per set anys una vessana a s'Estany on volien construir un forn de coure teules i tot a canvi del lliurament de sis-centes teules cada any.²⁶² Les obres i reformes als habitatges eren freqüents, especialment quan es tractava de separar immobles annexos. El 1333, per exemple, Francesc Ponç de Torroella es comprometia amb Jucef Benvenist, jueu local i veí seu, a fer un tancament a l'espai existent entre els albergs d'un i altre, concretament a aixecar "dos tapiats de terra bons i fermes, del gruix d'una tàpia i fins la teulada d'alçada", sempre que el jueu li lliurés 120 sous –cal suposar que descomptant els 60 sous que Pere li devia– i que es partissin la terra que caldria cavar entre les trilles d'un i altre, i que es faria servir a la mateixa obra.²⁶³

Era freqüent –i ja s'ha exposat parlant dels arranjaments familiars– que parts d'aquests albergs passessin a mans –temporalment o no– d'altres persones, la qual cosa no només implicava que els espais domèstics s'empetitien encara més, sinó que converteix la trama de possessors d'immobles en un veritable trenca-closques. Així, sembla que era habitual que les vídues arrendessin parts dels seus albergs: Francesca, vídua d'en Guiu, per exemple, arrendava, per 25 sous i tan sols durant un any, una cambra amb terrat que ella tenia sobre l'obrador del seu alberg, cambra, a més, que fins aquell moment havia estat en mans d'un tercer veí; i el mateix any Auseta, vídua de Pere Rubí, llogava per dos anys a una altra dona una cambra, també amb terrat, al seu alberg per 21 sous anuals.²⁶⁴

257 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (14-I-1334). El celler de Jaspert Almar esmentat com afrontació; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (23-IV-1325)

258 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (11-XI-1311)

259 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-II-1326)

260 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (25-II-1326)

261 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (16-I-1334)

262 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (29-I-1334)

263 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (7-V-1333)

264 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-IV i 23-VIII-1341)

7.3. A l'interior dels habitatges: un magre mobiliari

Sempre que ens és possible introduir-nos a l'interior dels habitatges de la gent de l'Empordà a l'edat mitjana se'ns fan evidents unes condicions d'existència no miserables, però sí d'una gran senzillesa. De fet, bàsicament s'hi troben tres grups de mobles: els relacionats amb el menjar –taules, bancs i arquibancs–, amb el dormir –llits– i amb l'emmagatzematge i processament dels aliments –caixes, recipients per al vi i pasteres– i, encara, s'hi podrien afegir els baguls, destinats a guardar-hi roba, tovalles o parament de llit. Els segrestos de béns dels deutors morosos que empenia la cort local són ben il·lustratius: el 1344, i a instàncies d'un jueu local, eren penyorats a Pere Geli i a Ramon Capellà una tina, dues bótes, una pastera i una taula; i el mateix dia, per la requesta d'un altre prestador jueu, el saig que reclamava un deute del 1339 emparava a Pere d'Ullà una tina, dues bótes, dues taules, dues caixes i una pastera que tenia al seu alberg.²⁶⁵ De la importància dels recipients de guardar vi en donen fe els múltiples documents que s'hi refereixen de manera explícita, com quan el 1298 Bernat Vaquer i la seva esposa Guillemma cedien un alberg a Bartomeu paraire com a penyora dels 40 sous que li devien, però en feien excepció d'una vaixella i d'una premsa –una torre– per fer-hi vi; i el 1333 Guillem Rei renunciava a favor de la seva mare Guillemma i dels seus germans Sibil·la, Francesca i Bernat a tots els seus béns hereditaris, exceptuant-ne –a banda de dos camps i d'un deute de 60 sous degut al seu difunt pare– “tot recipient que vosaltres teniu al vostre alberg”; i, poc després, quan Ermessenda rebia del seu oncle, Pere Matenyà, els béns deguts tant pel seu pare com pel seu avi, enumerava –a més d'una terra, la meitat d'un camp, dues cases, una a la cellera, i 450 sous del seu dot– una tina, una tinarda i dues bótes.²⁶⁶

7.4. El vestit

Esbrinar el vestit que empraven els torroellencs ara fa set-cents anys presenta els mateixos problemes que qualsevol recerca sobre la indumentària medieval. Sabem que tant els homes com les dones usaven un vestit amb mànigues, més llarg per a les dones que per als homes i anomenat de formes varies –cota, túnica o gonella–, per sobre d'una camisa i, si calia, cobert amb una capa. A les cames, especialment els homes hi duïen calces; uns i altres, calçaven sabates o espardenyes; i, finalment, tot fa pensar que les dones es cobrien el cap, potser parcialment i potser no totes, amb un vel. Per descomptat que devia haver-hi diferències segons l'edat i, evidentment, segons les possibilitats econòmiques de cada família.²⁶⁷ Un indicatiu claríssim d'aquesta diversitat és el preu de la cana de teixit que s'usava per confeccionar els vestits. Així, als capítols matrimonials acostumava a detallar-se quant valdria cada cana dels vestits que oferien les núvies per dot. Així, el 1335 els dos vestits que Astruga, originària de Gualta, oferia per dot a Francesc Geli eren de diferent valor, cada cana del teixit del primer valia 25 sous, mentre que cada cana del vestit del segon tan sols es valorava en 16 sous.²⁶⁸

Alguns lloguers de servidors o d'aprenents recollien la roba que aquells qui els contractaven els haurien de lliurar. Així, quan el 1298 Berenguer Ferrer entrava al servei de Berenguer Albertí, veí de València, per un any i mig, aquest es comprometia a proporcionar-li –a més del menjar i 30 sous de salari– una cota, una

265 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (22-IX-1344)

266 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (16-IX-1298) i ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (11-V i 27-IX-1333). I altres exemples referits als recipients de vi que són testimoni, tant de l'escàs mobiliari de les llars torroellenques, com de la centralitat del vi en l'alimentació de l'època: el marmessor testamentari de Berenguera, vídua del cavaller Bernat d'Illa, venia a Pere Pedrer els esplets d'una vinya al Gailà tot indicant els vaixells de la mateixa vídua on es podrien guardar el raïm i el vi; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (17-IX-1312)

267 Isidra MARANGES i PRAT, *La indumentària civil catalana. Segles XIII-XV*. Barcelona, 1991

268 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (31-VIII-1335)

túnica de drap gros, unes sabates i unes espadenyes; quan el 1313 Berenguer, fill de Joan de Navata, es llogava per tres anys com a servicial a l'embarcació d'un ciutadà de Barcelona, aquest reconeixia haver-li de lliurar cada any –a més del menjar i del beure i de 50 sous– una gonella, una camisa, unes mitges, un parell de calces, una sobretúnica i unes sabates; o quan el 1326 Pere Cebrià acollia com a aprenent un noi originari de Sant Miquel de Fluvià per ensinistrar-lo en el seu ofici de teixidor de llana i de lli, prometia proveir-lo d'una túnica cada cana de la qual valdria 6 sous, unes sabates i unes espadenyes.²⁶⁹ Un dels primers contractes d'aprenentatge documentats ens proporciona una bona llista no exactament de les peces de vestir, però sí de les matèries i colors d'aquestes. Es tracta del compromís que el 1298 assumia un teixidor, vingut de Puigcerdà, d'ensenyar a Berenguer Paraire l'ofici de tenyir “draps de llana i de lli”. Les peces de llana, de color vermell, morat, escarlata, groc, negre, violat i verd; i les de lli, de color vermell i groc.²⁷⁰ Un altre bon exemple de les peces de roba que vestien els torroellencs d'ara fa set-cents anys ens els proporcionen aquells deutors en què el deutor lliurava o obligava alguns dels seus béns com a garantia. Així, el 1333, pels 27 sous que Guillem Colom es comprometia a tornar a Bonjudà Mercadell, jueu de la vila, li oferia com a penyora una capa de drap de llana llistada –és a dir, ratllada– de color verd, una cota de color clar, una túnica i una sobretoga clara.²⁷¹ I, encara, en altres casos els documents simplement esmenten tipus i colors de peces de roba, com les dues peces de drap de llana, una de color clar i l'altra de color verd, que el 1341 Bartomeu Bonfill rebia de Jaume Garraner en nom d'un ciutadà de Barcelona; el drap doble de llana de color blau que per 8 lliures, 1 sou i 6 diners comprava el 1342 Pasqual Muntaner a Guillem Garraner.²⁷² I pel que fa, finalment, al procés de confecció del vestit dels torroellencs medievals, està clar que si les peces de vestir es compraven era quan ja estaven usades, a les vendes a l'encant de béns segrestats, per exemple. Com quan el 1345 el saig venia per 28 sous la “capa vermella folrada amb pells de conills” que s'havia penyorat prèviament a una deutora morosa.²⁷³ Les peces noves eren confeccionades pels diferents sastres que identifica la documentació –i dels quals ja s'ha fet esment– o, potser també, confeigides a casa amb les drapades que constituïen un dels productes més universalment comprats –a crèdit o pagant al comptat– en la societat torroellenca medieval.

7.5. El menjar

Ens resta en darrer lloc, tot i no ser poca cosa, saber què menjaven els habitants de Torroella de Montgrí a l'edat mitjana i, és clar, com obtenien aquest aliments. No és cap descobriment afirmar que els eixos bàsics del model alimentari medieval pivotaven al voltant de tres components: el pa, el vi i un “companatge” o acompanyament que, habitualment, era un bullit de llegums, hortalisses i la carn de què es disposés. I Torroella de Montgrí, és clar, no n'era cap excepció. Quan el 1333 un noi de Verges entrava per dos anys com a aprenent de Berenguer sa Pinya, sabater, el pare es comprometia a proporcionar el pa, mentre que el vi i el companatge –a més del calçat– aniria a càrrec del mestre en concepte de salari; i, poc després, en el contracte d'aprenentatge d'un noi d'Empúries es pactava que durant un any el mestre, el paraire Pere Ripoll, li donaria 20 sous pel companatge però que, en canvi, no li hauria de proporcionar ni el pa ni el vi.²⁷⁴

269 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (21-IV-1298); vol. 557 (3-IX-1313) i vol. 563 (maig del 1326)

270 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (31-VIII-1298). No es tracta, això sí, d'un contracte d'aprenentatge gaire especial perquè es pacta que l'aprenent porti 100 sous per adquirir tints i eines i que, passat el termini d'uns vuit mesos, es partiren els beneficis i Gerald cobraria un lloguer de 30 sous.

271 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-XII-1333)

272 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (23-X-1341) i (23-II-1342)

273 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (17-X-1345)

274 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (22 i 28-IX-1333)

A partir de les dades disponibles, el procés d'elaboració del pa és fàcil d'imaginar. Els cereals eren duts a moldre als complexos de molins que existien aigües avall del riu Ter, ampliat a finals del segle XIII. La farina obtinguda era pastada a les pasteres, que semblaven ser omnipresents a les llars. I, finalment, el pa era dut a coure als forns de la vila: el Forn Vell i, des del 1332, el Forn Nou. És per això que resulta important saber quins eren els cereals amb què s'elaborava el pa que consumien els torroellencs des de principis del segle XIV, i en aquest sentit sembla que eren, sobretot, el forment i l'ordi. Així, quan el 1333 Guillem Pelacalç, possiblement un vailet, es llogava per dos anys amb Simó Julià, paraire local, per aprendre'n l'ofici, aquest es comprometia a lliurar-li un any vint mitgeres d'ordi i l'any següent, vint-i-una; i la pensió alimentària que lliurava el pare de Castelló Noguer, noi que entrava com a aprenent del teixidor Pere Cebrià, era de setze mitgeres d'ordi i dues de forment per tres anys.²⁷⁵ Els estris de cuina –olles, paelles o asts de ferro– que eren objecte de segrest i subhasta evoquen també les maneres com els aliments eren cuits: el 1344 a Jaume Ferrer li eren emparades una perola i una paella; el 1345 a Bernat Sech, una olla de coure; i a Saura, dona de Pere Bru, una perola i uns trespeus el 1346.²⁷⁶ I, finalment, cal no oblidar els morters amb les corresponents mans –com el que Pere Grasset havia ofert com a garantia a un jueu el 1345– per fer les picades amb què es condimentaven les menges, així com petites reserves de sal i d'oli per amanir-les.²⁷⁷

I si els components bàsics del sistema alimentari torroellenc medieval són possibles de resseguir, també ho és el seu origen. A l'hora de proveir-se d'aliments, les famílies s'abastien fins allà on era possible de la mateixa producció domèstica, és a dir, de les terres que conreaven i del bestiar que criaven. I allò que no provenia de l'autoconsum s'obtenia al mercat de la vila, on ja s'ha apuntat repetides vegades que el comerç de queviures al menut, i pagant al comptat o quedant a deure, era una realitat omnipresent al llarg de tot el període estudiat. El gran dubte és, està clar, en quina proporció l'autoabastament i el recurs al mercat s'equilibraven al si de cada família. La resposta, lògicament, és impossible de determinar amb precisió, però, com tantes altres coses, devia anar variant amb el temps en funció de factors diguem-ne interns, com els recursos i les dimensions que les famílies tenien en cada moment, i en funció de condicionants externs com la climatologia. És, en qualsevol cas, ben significatiu que molts dels inventaris identificats en els anys immediatament posteriors al 1350 no identifiquin cap tipus d'aliment emmagatzemat a les cases, cosa que fa suposar, per tant, que l'abastament quotidià depenia totalment de l'accés diari al mercat. Aquest era el cas de catorze inventaris de la setantena estudiats. I en molts d'ells, a més, les reserves d'aliments eren o bé molt petites o no suficientment variades com per esquivar l'accés al mercat.²⁷⁸

275 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (9-XII-1333) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (30-VII-1341)

276 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (7-V-1344, 8-XII-1345 i 23-II-1346)

277 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 569 (10-II-1345)

278 Era, per exemple, el cas de la vídua d'un sabater que tan sols disposava de dues quarteres de carn salada i de mig sagí; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 574 (1356)

8. Qui dia passa, any empeny: sobre-viure en el segle XIV

8.1. Introducció

Després de repassar tots els aspectes que podien condicionar l'existència dels torroellencs a mitjan segle XIV –des de l'entorn jurídic i polític que definia el feudalisme, fins a la interioritat domèstica de les seves llars, la seva roba i la seva alimentació, passant, és clar, per les activitats que feien per guanyar-se la vida o les dimensions de les seves famílies–, ara ens cal analitzar, o si més no intentar-ho, les formes de vida –o, si es vol, les estratègies de subsistència que implicaven tots aquests condicionants. La tasca, està clar, no té res de senzilla. En primer lloc, perquè implica una aproximació detalladíssima a la realitat quotidiana d'aquella gent, una realitat que, exactament com passa ara, en moltes ocasions no devia deixar cap rastre escrit. En segon lloc, perquè la documentació disponible no deixa de ser fragmentària i incompleta, per més que, comparada amb la que s'ha conservat d'altres viles empordaneses, ens pugui semblar un autèntic tresor. I en tercer lloc i sobretot, perquè la trajectòria de persones i famílies al segle XIV –també exactament com avui en dia– podia passar per una gran quantitat d'etapes i oscil·lacions, totes elles provocades per un ventall molt ample –i no sempre clar– de factors que feia que la situació d'un individu o de la seva família en un moment concret tingués poc a veure amb la seva realitat tan sols una desena d'anys després.

8.2. No tothom era igual

Tot amb tot, cal intentar-ho, i la millor manera d'encetar la tasca és partint d'una constatació evident: a la Torroella de Montgrí del segle XIV no tothom era igual. Si obviem els membres de la noblesa –que ja s'han treballat al capítol 1–, ens trobem amb considerables diferències entre distints membres o famílies d'això que podem anomenar sense caure en cap anacronisme ni cap error de mètode “classes populars”. Evidentment que la documentació aporta indicis variats d'aquestes diferències, però la disponibilitat d'uns dos-cents cinquanta capítols matrimonials –on constava, entre altres coses, els béns que el nuvi o la núvia aportaven, o es comprometien a aportar, a la nova llar– ens permet, d'una banda, avaluar la potencialitat de cada família; i, d'altra banda, comparar ni que sigui de manera aproximada els diferents patrimonis. El Quadre 1 classifica la informació disponible, tot diferenciant el volum dels dots –o herències– emparaulats, així com les diferents dècades que cobreix l'estudi.²⁷⁹

279 Les diferències d'una dècada a l'altra, està clar, s'expliquen per la major o menor disponibilitat documental. I la sobrerepresentació de la dècada de 1330 és conseqüència de la disponibilitat del llibre de capítols matrimonials dels anys 1332 al 1338; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566

Quadre 1
Capítols matrimonials, 1298-1342
Dots pagats o compromesos

	Pre-1300	1300-1310	1311-1320	1321-1330	1331-1340	Post 1340
Mobles i terres	2	6	1	Cap	3	Cap
Menys de 1.000 sous	12	33	14	10	51	Cap
De 1.000 a 2.000 sous	7	13	10	10	38	4
Més de 2.000 sous	1	2	1	5	24	4
TOTAL	22	54	26	25	116	8

No cal sinó una ràpida observació del quadre per adonar-se que el gruix de dots se situa entre aquells que, per poc que fos, varen pagar alguna quantitat en metàl·lic i aquells que, a tot estirar, varen comprometre 2.000 sous. D'entrada, per tant, la distinció entre els que pagaven més de 2.000 sous i aquells que tan sols lliuraven béns mobles o immobles és clara. Tan clara com la diferència entre els 5.000 sous i els dos llits que el 1305 Sança, la filla de Joan Cailoç, aportava a Arnau Ramon des Llaner i l'hort, i les tres vinyes a Ullà i el pati a Torroella de Montgrí que, un any abans, Ermessenda, la filla d'Arnau Joer, lliurava a Pere Casal de Gualta, el seu marit.²⁸⁰ La clau de l'èxit de llinatges com els des Llaner, els Cailoç, els Torró o els Dalmau –Brunissenda, filla de Ramon Dalmau, aportava el 1312 un dot de 4.500 sous al batlle de Peratallada, amb qui es casava; i el 1325 el seu fill Pere en prometia 6.000 a una noia de Llabià²⁸¹ és prou coneguda. Es tractava –d'entrada– de grans ramaders que havien diversificat les seves inversions mercadejant no només amb llana i bestiar, sinó amb gra i draps, i que ràpidament havien participat de la renda feudal, ja fos actuant com a agents dels senyors, comprant o arrendant els seus drets o, directament, emparentant amb la noblesa. Altres vies de promoció econòmica –la compra de terres o el crèdit– també varen ser emprats, però a una escala menor. Uns llinatges que, lògicament, també emparentaven els uns amb els altres com quan Ramona, filla de Ramon des Llaner es casava amb Jaume Torró, de la família que ostentava el batlliu reial de la vila, tot aportant-li un dot de 6.500 sous.²⁸² Un dels signes més evidents de la benestança era sens dubte la possessió d'esclaus. Pere Grasset –el fill del qual, Bernat, rebia un dot el 1335 de 3.000 sous–,²⁸³ per exemple, comprava el 1325 a un negociant de Cotlliure una esclava grega, anomenada Arrena, i, deu anys després el seu fill Bernat cobrava un dot de 3.000 sous; i el 1333 sabem que el ja difunt Bernat Cailoç –un altre potentat local– no només havia tingut una esclava grega anomenada Maria, sinó que n'havia tingut una filla la qual cobrava deutes deguts al pare.²⁸⁴ I d'esclaus alliberats, se'n troben altres exemples, però sempre de gent que havia estat propietat de famílies riques, com era el cas d'Antoni Babazac, “que havia estat esclau de Ramon des Llaner” i que el 1341 disposava d'un petit ramat de trenta-set ovelles de què en venia la llana.²⁸⁵

280 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (13-XII-1304) i vol. 555 (23-XII-1305)

281 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (17-VIII-1312) i vol. 561 (27-III-1325). I, encara, el 1336 una altra filla, Brunissenda, es casava amb un mercader de Banyoles a qui ofería 6.750 sous a més d'una arca amb joies; a l'ibidem (2-III-1336)

282 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (13-V-1333)

283 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (24-VI-1335)

284 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (11-XI-1325) i vol. 566 (24-VI-1335); i ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-XII-1333)

285 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-VIII-1341)

I a l'altre extrem, està clar, hi havia qui amb prou feines podia aportar un habitatges, un parell de terres i alguna peça de roba. Així, les perspectives de Pere Sentmir a qui el 1298 la seva esposa, Maria Galiana, aportava un camp i mig alberg no podien ser gaire falagueres; si fa no fa com les de Berenguer sa Ullina, que el 1305 rebia unes cambres a Torroella de Montgrí, una vinya al coll de Serra, dos llits i dos vestits.²⁸⁶ En ocasions, la disponibilitat d'uns quants sous no devia aportar cap alegria especial en aquesta situació, com de ben segur era el cas dels 50 sous, un llit, un vestit i una vinya que el 1333 Gençor – possiblement la filla del Pere Casal ja pobre el 1298, més amunt citat– aportava a Ramon Casademont, de Setcases; o, fins i tot, dels 200 sous més un alberg i uns vestits valorats en 50 sous que Elisenda, filla de Pere Boet, entregava a Jaume Teixidor, de Verges, cinc anys més tard.²⁸⁷ És molt possible que si la pobresa tingués cara i ulls, a la Torroella de Montgrí del segle XIV s'assemblaria bastant –o molt– a aquests personatges.²⁸⁸

Observant el Quadre 1, a més, podríem sospitar, però, que ni els molt rics ni els més humils formaven el gruix veritable de la població torroellenca medieval. Certament, és impossible de saber-ho amb certitud. Bàsicament perquè no és segur que els sectors més humils haguessin deixat un rastre documental prou significatiu i, per tant, no és descartable que aquesta gent que amb prou feines podien dotar els seus descendents amb un grapat de sous ocupessin una porció de la societat més extensa del que el Quadre 1 pot fer pensar. Sigui com sigui, no podem deixar de centrar la nostra atenció en aquelles famílies que estaven entre aquests dos extrems. I, de fer, si prenguéssim com a referència els 1.000 sous compromesos per dot veuríem que és al voltant d'aquesta quantitat –és a dir, entre uns 800 sous i uns 1.200 sous– que se situa la immensa majoria de capítols matrimonials identificats. I, encara, paga la pena de reflexionar una mica més al voltant de l'esmentat “rastre documental”, perquè no costa gens adonar-se i provar que són aquestes famílies a mig camí entre els uns i els altres les que ens proveeixen de la major part de dades documentals amb què podem apropar-nos a la Torroella de Montgrí medieval. En efecte, si prenem les més de cent vint famílies torroellenques que protagonitzen els cent-quinze capítols matrimonials –algunes repeteixen i se n'exclouen les originàries d'altres llocs– enregistrats entre 1332 i 1338, i les contrastem amb les dades del llibre notarial dels anys 1332 i 1333, ens adonem que aquelles que pagaven –o es comprometien a pagar– 1.000 sous o més atorgaven una mitjana de deu actes notariais, mentre que les que pagaven menys de l'esmentada quantitat tan sols acudien al notari en quatre ocasions. Això significa que la majoria de vendes o arrendaments de terres i habitatges, de compres de drets feudals o d'operacions creditícies eren atorgades per aquestes mateixes famílies. Unes famílies, encara, els membres de les quals figuraven tot sovint entre els membres de l'obra parroquials o els representants de la universitat local. Si, a més, fem la mateixa operació amb les dades que ens proporcionen els capbreus senyorials coetanis, ens adonem de dues qüestions importants. En primer lloc, que moltes de les famílies que pagaven al voltant de 1.000 sous de dots als seus descendents eren persones pròpies del monarca, és a dir, sotmeses a servitud i, per tant, possiblement descendents de famílies arrelades a la vila des d'antic. I, en segon lloc, que els seus patrimonis oscil·laven al voltant de la desena de peces de terra, sempre repartides a diferents llocs de la vila i sota diferents senyories.

286 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (24-IX-1298)

287 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (24-VIII-1333) i (8-III-1338)

288 I no cal dir que, fins i tot per sota d'aquells que amb prou feines sortien a la documentació i tan sols pagaven uns dots i herències d'uns pocs sous, hi havia els pobres i marginats. De la seva existència tan sols en tenim indicis indirectes com quan el 1334, entre els llegats testamentaris del difunt Pere Maçot, hi havia 500 sous “per vestir els pobres i els més grans indigents de Torroella”; a ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (29-I-1334)

Era, per exemple, el cas de Pere Seguer, del veïnat de sa Serra, que el 1322 dotava la seva filla amb 1.100 sous quan es casava amb un home de Sobrestany; i del qual sabem que deixava 100 sous a un altre veí de Sobrestany;²⁸⁹ que percebia dos censos de tres quarteres d'ordi cadascun sobre dos horts que ell, al seu torn, cedia a l'hospici de la vila el 1325.²⁹⁰ I era en aquest mateix any que comprava una vinya al Puig Arnau per 260 sous; venia lli a crèdit per 100 sous; rebia l'establiment d'un hort a un aiguadeix del Ter, pagant una entrada de 5 sous; alhora que ell mateix venia per 240 sous dos censals, un de quatre mitgeres d'ordi i un altre de set, potser per pagar algunes de les adquisicions anteriors.²⁹¹ O inclús ens pot servir la trajectòria, ja amb més dificultats, de Bernat Avinyó, que el 1321 donava a la seva germana Beatriu 685 sous per casar-se, però la filla del qual el 1337 podia pagar un dot de 1.000 sous a un home de Púbol.²⁹² De Bernat Avinyó sabem que era home propi i soliu del monarca, i que sota la senyoria del qual tenia un alberg dins la vila, així com un hort a la Llona, una terra amb vinya al Gailà, una terra a la Papera i una altra a l'Agulla.²⁹³ A més, però, els registres notariais ens informen de tot un seguit d'operacions que va atorgar aquests mateixos anys. Així, és possible que el pagament del dot de la seva germana l'obligués a endeutar-se, atès que reconeixia que quan Joan Serra venia –a carta de gràcia– un censal de tres mitgeres d'ordi per 60 sous a Ramon Algameç, ho feia per amor d'ell i davant dels seus precs, tot declarant que ell rebia els diners i que seria ell qui cancel·laria la venda dins del termini pactat.²⁹⁴ El 1325 Bernat Avinyó i Pere Ricolf, de la mateixa vila, avalaven els 80 sous que un home de Valveralla manllevava d'un jueu de la vila; poc després ell mateix comprava a crèdit a Bernat ses Eres draps per valor de 35 sous, essent avalat pel mateix Joan Serra.²⁹⁵ I encara, a primers de desembre del 1325 Bernat Avinyó venia un censal de sis mitgeres d'ordi sobre un camp amb vinya a les Escaioles per 155 sous; a mitjan desembre avalava els 60 sous que Ramon de Linyà manllevava a un jueu local; i, a més, sabem que el febrer del 1326 tenia una tinença als Mallols.²⁹⁶ I a finals de febrer del 1326 Bernat Avinyó tornava a vendre un censal, ara de dues mitgeres d'ordi, per 40 sous i sobre una feixa al Cabanyil; i, finalment, el març del 1326 declarava deure 40 sous a un veí per un ase de pèl ros que havia comprat.²⁹⁷ I a finals del mateix any Bernat Avinyó es venia a carta de gràcia per 315 sous una terra al Redonell de Gualta, alhora que manllevava 60 sous del jueu local Jucef Bonjudà que, al mateix temps, li garantia que li tornaria un debitori de 120 sous quan li pagués dita quantitat més l'interès que generés des d'aquell moment.²⁹⁸

8.3. Les estratègies per seguir endavant: el crèdit i el mercat de la terra i dels drets

Si alguna impressió se n'ha de treure de tot plegat és que una part important –per bé que impossible de quantificar– dels veïns de Torroella de Montgrí es movien en uns marges potser no de benestar, però sí de prou seguretat com per intervenir de manera freqüent en els activíssims mercats que –cristal·litzant en diferents tipus d'operacions– definien el batec de l'economia torroellenca: mercat del crèdit, mercat de rendes i mercats de béns immobles. Aquesta participació els permetia, d'una banda, ampliar el seu

289 AHG, Notarial, Ullà, vol. 168 (23-I-1322)

290 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (2-IV-1322) i vol. 561 (Data incerta del 1325)

291 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (3-V, 6-VI, 10-VIII i 8-XI-1325)

292 AHG, Notarial, Ullà, vol. 168 (11-X-1321) i Torroella de Montgrí, vol. 566 (29-IX-1337)

293 ACA, Batllia general, vol. 165, confessió de Bernat Avinyó (21-III-1322)

294 AHG, Notarial, Ullà, vol. 168 (20-III-1322)

295 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (29-IV i 14-X-1325)

296 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-XI i 1, 19-XII-1325 i 24-II-1326)

297 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (24-II i 3-III-1326)

298 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 562 (8 i 22-XII-1326)

patrimoni quan passaven per un bon moment i, per tant, disposaven d'alguns diners; alhora que, d'altra banda, feia possible que afrontessin els moments difícils quan aquests es presentaven. Perquè, i això sembla ser també essencial, si alguna cosa definia la trajectòria d'aquestes famílies eren els seus alts i baixos. No hi ha amb prou feines trajectòries unidireccionals. Quan era possible, es deixaven diners –sobretot a parents o a gent propera–, es compraven terres o alguna mena de pensió –normalment a carta de gràcia– i, si el vent era molt favorable, fins i tot era possible arrendar algun dret d'algun dels molts senyors que, en un o altre grau, dominaven la vila o la zona més propera. Quan, en canvi, les coses anaven malament, tots aquests béns i drets podien ser alienats –sovint també amb pacte de recompra– i sempre era possible manllevar alguns sous o comprar un censal. I sovint, tot plegat, atorgat per unes mateixes famílies. És important insistir en el fet que al llarg de tot el període estudiat no hi ha unes famílies que s'arruïnen i unes altres que s'enriqueixen. Hi ha, és clar, unes poques famílies riques que ja coneixem que segueixen essent riques, i unes –no sabem quantes famílies pobres– que se'n surten com poden i de les quals en sabem ben poc. I, a més, hi ha un gruix important de nissagues, amb uns patrimonis en terres i bestiar –i també en tallers i eines– segurament suficients per mantenir-se però prou forts com per pagar –o comprometre's a pagar!– dots de 800, 1.000 o 1.200 sous que –amb indiferència de la seva condició jurídica i segurament arrelades a la vila des d'antic– són les grans beneficiades del dinamisme torroellenc. Les ratlles que segueixen pretenen il·lustrar amb alguns exemples les dinàmiques d'aquestes famílies.

La satisfacció de qualsevol mena de dret familiar podia desestabilitzar seriosament els pressupostos familiars. I per això no ens ha d'estranyar que, en ocasions, s'espaiessin considerablement en el temps. Així, veiem casos com el de Maria, vídua de Domènec Mascaró, que el 1325 rebia de mans del marit de la seva néta Benvinguda 100 sous dels 200 sous que li devien primer el seu marit i després el seu fill, els dos difunts, pel seu aixovar.²⁹⁹ Pagar, ni que fos parcialment, un dot o herència podia ser la porta que obrís el camí cap al crèdit. Devia ser, segurament, el cas de Berenguer Gironella que, el mateix dia, creava un censal de vuit mitgeres d'ordi sobre un alberg dins la vila i una vinya al Vilar per 190 sous, alhora que pagava 200 sous al seu gendre Guillem Rei com a part del dot de Guillema, dona d'aquest i filla d'aquell.³⁰⁰ Amb tot, queda clar que la satisfacció de dots i herències sovint –igual que qualsevol altre acte de crèdit– podia patir dilacions més que considerables. Així, és interessant veure com el març del 1312 Domènec Morell es comprometia a pagar a Bernat Pelacals com a tutor dels quatre fills del difunt Arnau Morell 166 sous i 6 diners, però l'agost del 1325 –més de tretze anys després– encara es pagaven 60 sous del deute original; o que un dot pactat el 1304 no se satisfeia fins el 1325 i només lliurant a la interessada una possessió al Puig Arnau.³⁰¹ En alguna ocasió, el lligam existent entre el recurs al crèdit i la satisfacció d'obligacions familiars és evident. Així, el febrer del 1326 Bernat Corts reconeixia a la seva sogra Saurina, vídua de Bernat Muntaner, que havia rebut els 230 sous que mancaven dels 800 sous del dot de Maria, dona d'ell i filla d'ella; en realitat, però, Saurina li havia venut –teòricament a canvi de 230 sous!– un cens d'onze mitgeres d'ordi sobre una terra amb vinya al Puig Oriol d'Ullà.³⁰² A un altre nivell, les vídues oferien sovint una situació de forta vulnerabilitat, si més no a partir de les operacions

299 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-IX-1325)

300 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (1-V-1325)

301 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (3-III-1312) i vol. 561 (5-VIII-1325); i vol. 561 (20-XI-1325)

302 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (12-II-1326). I, poc després, Pere Aldiartz comprava al seu cunyat Guillem Guirau cinc mitgeres d'ordi de cens per 100 sous per, immediatament, declarar-se satisfet de tot el que Guillem li devia pel dot de Susanna, dona d'un i germana de l'altre, en una operació en què tot fa pensar que el preu no es va pagar; a *Ibidem* (18-III-1326)

atorgades per algunes d'elles. Així, sabem que el 1341 Elisenda, vídua de Guillem Pere, havia cedit el conreu de dues vinyes a sa Vall, previsiblement a canvi de manllevar diners i amb dret a rebre'n la meitat dels fruits. Amb tot, seguia necessitada de diners de manera que, per 40 sous, es venia –avançadament !– aquestes dues mitges collites a Pere Castelló.³⁰³

Alienar patrimoni era un altre recurs. El 1298 el procurador de Bernat Ruc –fill del difunt Pere Ruc– es veia obligat a tornar a Ramona, la seva mare, una quantitat important de diners pel dot que ella reclamava, uns diners que el fill no tenia i, per tant, venien per 248 sous una vinya al Coll de Robau i dues terres a la Costa del Montgrí, sempre amb el vistiplau del jutge; i difícilment no hi ha una relació entre la satisfacció el 1314 del dot d'Ermessenda, dona de Bartomeu de Besers i filla de Guillem, vídua de Guillem Narbonès, i la venda a carta de gràcia atorgada per aquesta d'una feixa al Cabanyil per 70 sous.³⁰⁴ No eren estranys els capítols matrimonials on, ja d'entrada, es comptava amb la possibilitat d'incomplir els terminis de pagaments i, doncs, s'obria la porta a la cessió de terres. El 1335 Guillem Millàs s'obligava a pagar a Jaume Guifre, el seu gendre, 500 sous anuals pel dot de la seva filla Francesca –que s'elevava a 3.000 sous–, però acordava que per cada any que s'endarrerís en el pagament, el gendre podria treballar dues vessanes d'una possessió que Guillem tenia a la Condamina del Lli, a la parròquia d'Ullà a tocar del Ter.³⁰⁵ I tal i com il·lustra l'exemple anterior, les famílies benestants no s'estaven de cedir patrimoni si era necessari: el 1305 Ramon Torró, batlle reial de la vila, i la seva esposa Sibil·la –capaços si més no d'emparaular herències de 2.000 sous a cadascuna de les seves dues filles–,³⁰⁶ es veien obligats a vendre per 750 sous una terra al Forn de les Teules per tal de retornar els 3.200 sous del dot de Guillem, mare de Sibil·la i aleshores casada –en segones núpcies, és clar– amb Ramon Ros; el 1333 Pere Julià es comprometia a heretar la seva filla Geralda amb 3.000 sous que ella oferia per dot a Pere, fill de Jaume Garraner. En realitat, però, Pere Julià es venia a carta de gràcia al seu futur consogre dues terres i una vinya a Torroella de Montgrí i una terra a Gualta per un total, justament, de 3.000 sous que, teòricament, eren cedits a Brunissenda.³⁰⁷ Operacions d'aquesta mena, sovint es realitzaven també a favor dels mateixos parents, tal i com també testimonia el cas de Guillem, vídua de Pere Joan, qui el 1341 venia –a carta de gràcia– al seu gendre, Bartomeu Bonfill, tres terres i una vinya a Torroella de Montgrí i una terra a Fontanilles per 1.620 sous. El tracte és interessant perquè –a més d'autoritzar el conreu de gra a la vinya– els 1.620 sous es destinaven primer a pagar 500 sous del dot de Maria, filla de Guillem i dona de Bartomeu; després, a satisfer 200 sous que Guillem devia a un altre torroellenc; i, els 920 sous restants, els retenia Bartomeu a compte dels béns del difunt oncle de la seva esposa, de qui era l'hereva. En altres paraules, Guillem va vendre una part, potser important, del seu patrimoni, sense arribar a veure'n ni un sol diner.³⁰⁸ També és un bon exemple el d'Esteve Senan, que per tal de pagar els 2.500 sous del dot de la seva filla Francesca venia a carta de gràcia –i, cal suposar, de manera fictícia– al seu mateix gendre dues peces de terra a sa Serra per 690 sous, així com un cens de setze mitgeres i una quartera d'ordi, garantides sobre un altre camp a la Serra per 504

303 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (31-VII-1341). I, pocs dies després, Pere Castelló comprava la meitat d'una futura collita d'una altra vinya a Pere de Morer, per 48 sous; a *Ibidem* (13-VIII-1341)

304 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (31-VII i 4-VIII-1298) i vol. 557 (10-III-1314)

305 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (22-X-1335)

306 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 554 (5-II-1305)

307 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 555 (8-IV-1305) i ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (7-IV-1333) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 566 (8-IV-1333)

308 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (25-III-1341)

sous, i, encara, acceptava pagar al seu gendre la meitat dels 700 sous pels quals, temps enrere, havien adquirit una terra al Rodonell.³⁰⁹ Que tampoc era necessari recórrer a la venda –temporal o definitiva– de béns immobles per afrontar obligacions familiars ens ho il·lustra Ramon de Gailà el 1309 quan lliurava a la seva filla Guillema, casada amb Bernat Marenjà, de Verges, les collites d'un camp que tenia al Gailà mentre no li pagués el que li devia per dot: 745 sous, un vestit de rosseta i un llit; o també Pere Brull que el 1312, no podent pagar 350 sous al seu gendre Joan Tomàs pel dot de Maria, filla d'un i dona de l'altre, li cedia el conreu d'una terra al Puig d'Amont a fi que la treballés i se'n quedés el que hi collís; quan la meitat del deute fos pagat, aleshores es retornaria la meitat de la terra, i quan el dot fos del tot lliurat, la resta de la terra tornaria a Pere Brull.³¹⁰ Els exemples poden multiplicar-se i el seu àmbit s'estenia a tota mena de relacions de parentiu. El 1312, per exemple, Guillem Martí, nomenat tutor pel jutge local de Pere, fill del difunt Ramon Llombard, però obligat a complir els llegats testamentaris del difunt i, per tant, forçat a vendre –això sí, a carta de gràcia– una terra sa Serra per la considerable quantitat de 800 sous; o també Bartomeu Andreu quan venia per 75 sous una “casa” dins la vila –que havia estat dels seus germans Pere i Bernat, morts intestats– a fi d'alimentar la seva neboda Sibila, filla del difunt Pere; o, encara, al procurador de Pere Brull també se li venia una terra al Pou d'Amont per 100 sous a fi de pagar-li un deute.³¹¹ De fet, la relació entre venda de possessions i cancel·lació de deutes sovint es recollia als mateixos documents. Així, quan Elisenda i el seu marit Pere Canet es venien per 160 sous a Francesc Fluvià un alberg dins la vila, acordaven que aquest entregaria 40 sous del preu a Jaspert Almar, amb qui el matrimoni tenia deutes pendents.³¹² Les vídues amb fills menors al seu càrrec es veien amb freqüència abocades a aquests recursos, tal i com feia el 1325 Bonanada, vídua de Bernat Llegua i tutora de la seva filla Ermessenda, amb una terra a la Torta per 120 sous i amb el consell del jutge local; o, poc temps després, Bonanada, vídua de Joan Rossell i a càrrec de tres fills, que “per gran necessitat de fam i fred i per pagar els deutes” del difunt marit es venia una terra a Sant Pere, sota el domini de Bernat Torroella.³¹³ Els orfes –i els tutors i curadors en nom d'ells– també figuraven amb freqüència entre els que venien patrimoni per satisfer deutes impagats. El 1325, el curador dels béns de Jaume Lleida declarava que aquest devia 340 sous al seu oncle, Joan Lleida, atès que aquest, al seu torn, havia cancel·lat deutes del difunt Guillem Lleida, pare i germà respectivament. Ja que Jaume Lleida no disposava d'altres béns que no fos una vinya a sa Serra, l'oncle feia subhastar-la i la venia per 500 sous.³¹⁴ I tampoc era estrany que qui necessitava diners optés per més d'una alternativa de manera simultània: el mateix dia de juliol del 1325 Ramona, vídua de Joan Ros, es venia a carta de gràcia una

309 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (16-V-1341). I, de fet, es podrien afegir altres exemples com el de Joan Cubelles que es declarava incapaç de pagar els 1000 sous i el llit del dot de la seva germana Gerdal per la qual cosa li cedia una terra al Torrent d'Ullà que ella podria treballar; de la collita, però, i una vegada reduïda la llavor Gerdal se'n quedaria la meitat per la seva feina i l'altra meitat per anar-se rescaballant dels diners deguts; o com el de Ramona, filla i hereva del difunt Bartomeu Botó, que havia de lliurar al seu nebot Ramon, fill de la seva germana Beatriu, difunta, i de Pere Rull –que, per cert, ja s'havia tornat a casar– els 1500 sous que el pare havia llegat a Beatriu i que aquesta va cedir al seu fill. És evident que la dona no tenia prou diners en efectiu perquè va haver de vendre, a carta de gràcia, al mateix Pere Rull una terra a les Roquetes i una vinya amb erma la Bruguera per 520 sous que Pere, amb tota versemblança no pagava atès que, de forma immediata, declarava satisfet de 520 sous dels 1500 sous deguts; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (11-I i 5-II-1342)

310 AHG, Notarial, Ullà, vol. 167 (22-VI-1309) i Torroella de Montgrí, vol. 2 (24-V-1312). I altres exemples, com quan el 1319 Gerald Bou cedia al gendre el conreu d'una terra al Pou d'Amont fins que ell no li hagués pagat els 400 sous que restaven dels 1.400 sous deguts pel dot de Peregrina, filla de Gerald: a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 714 (16-IV-1319)

311 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (9-VIII-1312) i vol. 561 (15-V i 16-VIII-1325). En el cas de Pere, fill de Ramon Llombard, és possible sospitar que amb els diners de la venda va satisfer-se el dot de Ramona, filla del difunt i casada amb Bartomeu Cubelles, el qual declarava haver rebut els 1.000 sous del dot d'ella; a AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (13-VIII-1312)

312 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (19-IX-1325)

313 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-V-1325 i 3-III-1326)

314 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (13-VIII-1325)

vessana de terra a la Pedrera d'Ullà per 300 sous, i manllevava 200 sous més de Pere Manyà a qui, mentre no els hi retornava, li cedia el conreu d'una altra terra al mateix lloc.³¹⁵ En alguna ocasió podem sospitar que la vídua comptava amb el creixement dels fills per recuperar els béns alienats. Potser quan el 1325 Maria, vídua de Francesc Discla, arrendava per quatre anys i per un preu únic de 60 sous les terres que tenia a Torroella de Montgrí i a Gualta, prop de l'Estany, ho feia esperant que el seu fill Francesc pogués fer-se càrrec de les possessions.³¹⁶

No mancaven els casos en què aquestes alienacions de béns forçades per la necessitat es feien a favor de parents, com és el cas de Berenguer Fabreta, que el 1325 declarava patir “fam i fred” i, a més, veient-se obligat a pagar 260 sous a un home d'Ullà, venia al seu nebot Guillem Rei un camp al lloc dit Sant Pere, tingut per l'abat d'Amer, a canvi de 400 sous.³¹⁷ Un altre exemple ens el proporciona Ramona, vídua de Guillem Marquès, qui “per la gran necessitat de fam, fred i set” dels seus dos fills es venia al seu germà, Berenguer Gironella, mitja vessana de terra d'un camp a Fontanilles per 100 sous.³¹⁸ I no cal ni dir que aquestes vendes de patrimoni de vegades es feien amb la possibilitat de recuperar-les com quan el 1333 Guillema, dona de Jaume Julià, “per gran necessitat de la meua vida” venia a carta de gràcia per 25 sous mig hort a l'Hortal d'en Riera; i el 1341 Ponça, vídua de Pere Brull, venia a Amat Frigola, també amb pacte de recompra, una vinya a sa Parera per 315 sous, i tot per satisfer els deutes que el seu fill Bernat, de qui ella era la tutora, havia heretat del seu pare: 300 sous a Ramon des Llaner per una comanda, i 10 sous al mateix Amat Frigola.³¹⁹ Les situacions a què es veien abocades algunes famílies podien arribar a ser realment complexes i, és clar, afectar més d'una generació. Era el cas dels quatre germans Figuerola, fills del difunt i intestat Pere Figuerola, tres dels quals –Bernat, Pere i Ermessenda– havien avalat un quart germà, Guillem, que es trobava empresonat –per ordre de l'infant Jaume i sense que en sapiguem el motiu– i que tenia dos fills menors –Bartomeu i Alamanda– que tampoc disposaven de béns per assumir les obligacions paternes. Davant de tot això, i amb el vistiplau del jutge i del tutor dels menors, es venien a carta de gràcia el 1341 un aiguadeix amb bosc prop del Ter que pel preu, 1.200 sous, devia ser de dimensions importants.³²⁰

L'alienació no ja de terres, sinó de drets era una manera directa per afrontar les necessitats més immediates. El 1312 Guillem Ponç es venia a Bernat Calloç, per 100 sous, cinc mitgeres d'ordi de cens –corresponents a les quatre mitgeres percebudes sobre dos horts a la Llonja i a una mitgera sobre un alberg a la vila– que li pagava Joan Rufach, i, seguidament, adquiria per 300 sous la meitat d'un alberg de mans d'un jueu; i el 1314 Bernat Marenjà cedia a Ramon Capellà –casat amb la seva néta Francesca, filla del difunt Castelló Marenjà– el seu dret en el mestratge dels molins de la vila que ell havia comprat per 300 sous i, al moment, Ramon Capellà es declarava satisfet dels 1.200 sous a ell deguts pel dot de la seva esposa.³²¹ Es documenten vendes de drets fins i tot quan els preus eren quasi irrisoris: el 1325 Brunissenda, la vídua de Jaume de Bordils, i atesa la fam que patien els seus tres fills, Sibila, Guillem i Joan, es venia per 6 sous els 4 diners de

315 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (19-VII-1325)

316 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (23-VII-1325)

317 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (2-XII-1325). Els tractes, però, devien haver estat més complexos perquè, immediatament, Guillem Rei arribava a un acord de manteniment amb la seva tia, que no semblava ser la vídua de Berenguer Fabreta i que ha estat analitzat més amunt.

318 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (23-XI-1333)

319 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (24-VI-1333) i AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (22-IX-1341)

320 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (5-XII-1341)

321 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (10 i 12-IX-1312) i vol. 558 (12-III-1314)

cens que un altre veí, Pere Lluçà, li pagava, possiblement per una terra; així com el cens, també de 4 diners, que li devia Ramona, dona de Ramon Torró, per una vinya al Coll de Serra, en aquesta ocasió per 5 sous.³²² El cas d'aquesta vídua, a més, ens resulta de gran interès perquè, sempre tenallada per la necessitat, il·lustra no només els recursos amb què s'intentava fer front a l'adversitat, sinó, sobretot, com podia ser de canviant la fortuna en el món medieval. Així, sabem que el gener del 1321 l'aleshores viu Jaume de Bordils va vendre's Bernat Cailoç a carta de gràcia per 22 lliures –440 sous– dotze mitgeres d'ordi de cens que li feien sis veïns, així com una terra a la Llona. A primers de maig del 1325, però, el termini per redimir la venda s'havia acabat i la dona, aleshores ja vídua i aconsellada pel jutge local, declarava que els preus eren més elevats i que, doncs, era millor tornar a vendre el lot a un tercer i, així cancel·lar la venda del 1321. I, tal dit tal fet, la dona es tornava a vendre les pensions i la terra a un altre veí, Bernat d'Illa, també a carta de gràcia però aleshores amb un termini més llarg –nou anys– i per un preu superior, 26 lliures –520 sous–, és a dir, un 18 % més car. És evident que la vídua havia de tornar 440 sous a Bernat Cailoç, però la diferència entre els dos preus –80 sous– havia de ser suficient per poder mantenir-se ella i els seus fills uns mesos més.³²³ I un altre cas il·lustratiu ens l'ofereixen Berenguer Vergil i la seva esposa Ramona, junt amb Beatriu, la seva filla, i a Pere Botó, marit d'aquesta, que es veien obligats a pagar a la família de Guillem Ponç 190 sous corresponents a diferents deixes hereditàries impagades. Per cancel·lar-les varen vendre-li per aquesta mateixa quantitat sis mitgeres d'ordi i dues gallines de cens que els pagaven tres veïns de la població per dos horts i un alberg.³²⁴

8.4. Viure endeutat

En aquestes condicions no ens ha d'estranyar que existís un actiu mercat –també podem dir-ne “secundari”– de crèdit en què els drets sobre deutes impagats es compraven i es venien. Així, el 1325 Berenguer Narbonès venia a Pere Faió per 210 sous, els seus drets sobre un deute atorgat el 1319 per una parella de la vila que, com garantia, li havien obligat el seu alberg; 5 sous que el mateix matrimoni li devia per unes drapades que li havien comprat a crèdit; i, encara, una renda de 5 sous i 10 diners que la parella deutora devia a Berenguer, potser com a lloguer de l'alberg abans esmentat.³²⁵ I a final del mateix 1325 Pere Bonfill venia a un comprador de Sobrestany el cens de tres mitgeres d'ordi que fins aquell moment li havia estat pagant Guillem Vidal garantits sobre una terra al Llentisclar; la venda era a carta de gràcia per tres anys però, passat el termini, aquest es va prorrogar un any més.³²⁶ Els diners deguts per vendes a crèdit també es traspassaven sense problemes: el 1326 Guillem Setmir venia a dos homes de Viladamat els 28 sous pendents d'una venda de cinquanta-quatre mitgeres d'ordi que l'abril del 1318 i per 189 sous havia atorgat el seu difunt pare a favor de set veïns d'aquest lloc; i el 1333 Bartomeu Sirvent es venia per 400 sous a un home originari de Calonge tot el que li devien Pere Bonet i la seva esposa, especialment el preu d'un alberg que els havia venut.³²⁷

Fins i tot es venien les soldades degudes pel mateix monarca: el 1325 la vídua d'Esteve Salvany venia per 65 sous el dret a cobrar el salari –també de 65 sous– que el rei devia al seu difunt marit pels seus serveis

322 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (3 i 19-IV-1325)

323 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (6-V-1325). I uns mesos més tard, la mateixa vídua es venia per 10 sous a Ramon Algameç els 8 diners de cens que aquest li pagava per una masada; venia a Joan de Gailà una gallina i 2 diners de cens que cobrava de dos torroellencs per un alberg i una terra respectivament; cancel·lava unes tornes de 2 diners que li pagava una dona per una terra a la Bruguera a canvi de 3 sous, i unes altres tornes de mitja quartera d'ordi degudes per un veí per 6 sous i 3 diners; es venia un cens de 5 diners cobrats per una terra al Pou d'Amont per 7 sous; i, encara, cedia un cens de 2 diners pagats sobre una vinya a la Costa per 2 sous; a *Ibidem* (19-XI i 2-XII-1325 i 26-I i 4-II i 2 i 18-III-1326)

324 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (3-XI-1333)

325 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (1-X-1325)

326 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (25-XII-1325)

327 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (18-III-1326) i ADG, Arxius incorporats, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 1 (8-IV-1333)

en l'expedició a Almeria del 1309 i pels quals disposava d'un albarà atorgat per Pere de Boïl el 1318 que, és clar, lliurava al comprador.³²⁸ Resulta també curiós veure com alguns dels deutes alienats ja havien estat prèviament reclamats judicialment, com era el cas d'un ciutadà de Girona que el 1340 havia cedit a Antoni d'Om el dret de reclamar tant els 30 sous que li devia Pere Uguet, clergue de Torroella de Montgrí, com els 13 sous i 9 diners que ell havia gastat per tal que els oficials del bisbe de Girona –la venda s'havia atorgat a la Bisbal d'Empordà– obliguessin el morós a pagar.³²⁹

I, lògicament, si un creditor a qui es devien diners es veia obligat, ell mateix, a endeutar-se, podia oferir com a garantia allò que li era degut pels seus deutors. Quan el 1325 Pere Ferriol i la seva muller, Ramona, manllevaven 90 sous a un jueu de la població, en garantien la devolució amb els 100 sous que Ramon Capellà els havia de pagar; i, poc després, els 270 sous que manllevava Ponç Jofre de dos jueus de la vila, els garantia sobre els 300 sous que restaven dels 550 sous que diversos veïns de Sant Iscle d'Empordà havien reconegut deure-li un any abans.³³⁰ En aquest context, era molt freqüent que els compromisos hereditaris o dotals servissin de garantia per a molts deutes. Quan a principis del 1326 Domènec Dalba i la seva esposa Romia rebien un préstec de 170 sous d'un jueu de la població, obligaven els 1.100 sous que la mare i el germà d'ella li havien promès per dot dos anys abans; i, passat un any, oferien la mateixa garantia pels 210 sous que tornaven a manllevar; i els 147 sous que un home de Fontclara devia al clergue Antoni Major des del 1339 eren cedits dos anys més tard a Joan Padern a compte dels 1.700 sous que el sacerdot li devia pel dot de la seva germana Antònia, dona de Joan.³³¹ En ocasions, calia anar adaptant la mena de garanties. Així, el novembre del 1325 Joan Guinard i la seva esposa Agnès havien assegurat els 58 sous que manllevaven d'un altre prestador local amb 50 sous que Bernat ça Quintana devia pel dot a la dona, uns diners que ja s'havien cobrat, de manera que Joan i Agnès tornaven a garantir el deute amb un altre pagament parcial del dot, ara de 100 sous, que s'havien de pagar passat un any.³³² És clar que l'operació també podia fer-se a l'inrevés, és a dir, es garantien dots i herències amb deutes pendents de pagament: el 1311 Ermessenda, vídua de Pere Guinard, i el seu fill, també de nom Pere, heretaven Peregrina, dona i germana respectivament, amb 300 sous, a més d'un vestit, un llit i una vinya a la Perera que ella oferia per dot a Ramon Pissà; de seguida es feia evident, però, que Ermessenda i Pere no tenien els diners, de manera que varen cedir a Peregrina el seu dret a cobrar els 300 sous que un home de Castelló d'Empúries els devia per la venda d'un alberg; i el 1326 Pere d'Ullà acabava de pagar el dot de la seva germana Geralda cedint al cunyat, Pere Pomas, el dret de cobrar els 90 sous que un altre veí li devia per un poltre que aquest li va vendre.³³³

No té, per tant, res d'estrany que el retorn dels deutes pendents es fes sovint en el moment en què la gent rebia els diners que els eren deguts pels seus propis deutors. A primers de gener del 1326, per exemple, Pere Pomas pagava al seu fill, també anomenat Pere, 300 sous dels 1.300 sous que li devia per herència; el pare, però, podia pagar perquè al mateix moment Berenguer Camerdell li havia entregat

328 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (3-X-1325)

329 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 567 (25-X-1341)

330 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (14-X i 5-XII-1325)

331 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (20-I i 3-III-1326); vol. 562 (9-II-1327) i vol. 567 (4-XII-1341)

332 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (3-III-1326)

333 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 2 (4-I-1312) i la poca disponibilitat de diners en efectiu es confirma quan pocs dies després mare i fill oferien una vinya al Puig com a garantia dels 82 sous pels quals havien comprat a crèdit a Joan Cailoç uns draps per a Ermessenda, una altra filla; a l'ibidem (16-I-1312); i vol. 561 (25-I-1326) amb referència a la venda de l'animal a l'ibidem (30-XII-1325). És possible que amb això no n'hi hagués prou perquè, passats pocs dies, Pere d'Ullà venia a Pere Pomas el dret a cobrar quatre mitgeres d'ordi de cens que li pagaven dos veïns, cadascun dues mitgeres, per dos horts a la Llona; a l'ibidem (13-II-1326)

altres 300 sous, aquests deguts per Beatriu, filla de Pere, dona de Berenguer i, pel que sembla, hereva dels béns materns.³³⁴ I, molt poc després, Guillem Salom cancel·lava tots els deutes pendents amb Jucef Benvenist, jueu de la vila, quan cobrava del seu cunyat, Pere Peralta, 390 sous del dot d'Astruga, dona de Guillem i germana de Pere. Les operacions d'aquesta família, però, ens resulten encara més il·lustratives dels equilibris que havien de fer els torroellencs medievals, atès que si Pere Peralta pagava els 390 sous a Guillem Salom és perquè, simultàniament, li venia per 100 sous –que, suposem ja devien anar a compte dels 390 sous– una casa amb hort dins la població i, a més, li quedava a deure 30 sous.³³⁵

8.5. Inversió i millora

L'abundància de dades referides al crèdit –i, fins a un cert punt a la morositat– no ens hauria de servir per tenir una imatge globalment negativa de la situació de les famílies torroellenques, ni molt menys. De fet, cal insistir en què els protagonistes dels mercats de terres, drets i crèdit, eren al capdavant unes mateixes persones, unes vegades comprant i prestant, i unes altres venent i manllevant. Així, quan era possible disposar d'alguns diners, és evident que aquests eren invertits adquirint béns i drets. És el que feia Pere ça Pinya, originari de la vall de Bas però establert a Torroella de Montgrí, que es casava el 1332 amb Ramona, la filla del difunt Pere Pedrer, i rebia els primers pagaments d'un dot de 800 sous per invertir-los ràpidament: poc després comprava un alberg dins la vila per 150 sous; i passades poques setmanes adquiria un cens de quatre mitgeres d'ordi sobre una vinya al Comdal per 100 sous.³³⁶

En ocasions es poden resseguir casos on els diners manlevats són invertits en la millora de la gestió dels patrimonis, en la seva ampliació o en la reducció del pes dels drets feudals. Així, la ja esmentada reducció de la vintena mesura a una quartera d'ordi pagats per una terra al Mostinyà que aconseguia Pere Manyà pagant 60 sous el 1325 sembla indissociable del manlleu de 40 sous que ell mateix feia d'un prestador jueu local.³³⁷ I a primers del 1326 veiem com Pere Figuerola manllevava 150 sous d'un jueu de la vila per comprar, a un altre jueu i per 125 sous, una vinya al Puig Molar. Immediatament, però, Pere Figuerola permutava aquesta vinya i una terra al mateix lloc amb Ramon Adrover el qual li cedia, a canvi, dues vinyes al Puig Paradell que, a diferència de les anteriors, afrontaven amb altres possessions de Pere Figuerola, de manera que aquest aconseguia compactar les seves possessions a la zona; i el 1333 identifiquem Guillem Rei comprant una terra a Sant Pere per 220 sous i, immediatament, venent un censal de vuit mitgeres d'ordi per 200 sous garantit sobre la mateixa terra que acabava d'adquirir.³³⁸ I un cas similar, tot i que combinant crèdit i alienació de terres, és el que, coetàniament, protagonitzaven Bernat Canet i la seva esposa Guillem: ambdós manllevaven 30 sous d'un jueu local alhora que ella es venia un hort a l'Horta d'en Parets per 18 sous, i, immediatament, la parella adquiria un erm al Rec de Guimena per 40 sous.³³⁹

334 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (4-I-1326). I, de fet, sis anys després, Berenguer Camerdell encara entregava, en nom de Pere Pomas i del seu germà Guillem, a un creditor jueu 45 sous i que corresponien a uns altres 300 sous deguts per Beatriu als seus germans; a ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-XII-1333)

335 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (26-I-1326). I, pocs dies després, Guillem Salom garantia 25 sous que un altre veí havia manllevat per ell de mans d'un jueu amb els 30 sous reconeguts pel seu cunyat; a *Ibidem* (11-II-1326)

336 ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (1-VII i 15-VIII-1333)

337 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (7 i 8-X-1325)

338 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (13 i 14-II-1326) i ADG, Arxius incorporats, Manuals, Torroella de Montgrí, vol. 1 (15 i 17-IX-1333)

339 AHG, Notarial, Torroella de Montgrí, vol. 561 (7 i 8-III-1326)

9. Conclusions

L'objectiu del present treball era repassar la vida d'aquelles persones i d'aquelles famílies que, durant la primera meitat del segle XIV, la documentació disponible identifica com a veïns de la vila empordanesa de Torroella de Montgrí. Està clar que cada família, i no diguem ja cada personatge, és específic i particular. Cada un va tenir, fins allà on s'ha pogut reconstruir, una història única. Això no obstant, si comparem el que tenen en comú totes i cadascuna d'aquestes històries, i ho situem en la realitat política, econòmica i social de la vila de Torroella de Montgrí al tombant del 1300, és possible anar percebent algunes grans línies mestres que definien els marges per on discorrien les existències de persones i famílies. La redacció de l'estudi ha implicat, justament, anar presentant aquestes línies, sempre aportant-hi tants exemples concrets –és a dir, fragments d'aquelles històries, amb noms i cognoms– com fos possible. I ara, ja per acabar, ha arribat el moment de resumir-les i –recuperant la visió globalitzadora– oferir les conclusions de tot plegat.

En primer lloc, hem de partir de la història, a hores d'ara prou coneguda, de la vila de Torroella de Montgrí. Una població –o, millor, una cellera seu d'una església parroquial i d'un castell termenat– que ja amb la revolució feudal va esdevenir un nus important en l'organització del territori de la comarca. Una particular localització geogràfica –arran de mar, als peus del Montgrí i ben comunicada amb Girona– però també amb Barcelona i Perpinyà–, i una clara política de promoció senyorial, van marcar els inicis d'una expansió a tots els nivells que abans del 1300 ja és perceptible per l'escassa documentació disponible. Un creixement, a més, que es va manifestar en tots els àmbits. Demogràfic i urbanístic: la vella cellera aviat va quedar desbordada per la nova “vila”. Econòmic, amb la gran transhumància, el comerç marítim i el ventall d'activitats productives que anaven molt més enllà del sector primari o de la simple artesanía o intercanvis rurals. I, encara, institucional, amb la cristallització d'unes organitzacions veïnals que, de l'obra parroquial al consolat, acabarien definint –sempre, és clar, amb el vistiplau senyorial– el règim municipal de la vila. Un creixement –i això és absolutament essencial– que va obrir als torroellencs de bat a bat les portes a tot un seguit d'oportunitats que proporcionava el comerç –de béns, és clar, però també de drets i de diners– i la monetarització, que havien d'ajudar a definir de forma irreversible les seves vides.

Unes vides que, malgrat tot, seguien marcades pel feudalisme. Quan a finals del segle XIII la població va esdevenir vila reial, això va significar que els monarques catalans n'assumien els drets jurisdiccionals; però al seu costat seguien existint molts altres senyors feudals –grans i petits, laics i eclesiàstics– amb una multitud d'exigències i drets sobre la població. D'entrada, els drets que marcaven les persones pròpies –la majoria, del mateix monarca–, que, malgrat un règim d'una certa benignitat –les prestacions personals sembla que eren limitades i els mals usos devien acabar abolits–, seguien obligant molts veïns a redimir-se o asservir-se, segons quins eren els seus moviments. I, a més, els drets emfitèutico-feudals que, universals i perfectament definits, establien els drets dels senyors –possessors del domini eminent– a percebre una part de la producció agrària, alhora que gravaven –i permetien controlar– les alienacions de terres i habitatges. De l'existència de drets i de senyors feudals, per tant, no n'hi ha cap dubte. Amb tot, aquesta és una imatge que merita de dues matisacions importants. En primer

lloc, cal recordar que existia la possibilitat de –mitjançant l'oportú pagament– reduir o fins suprimir alguns d'aquests drets feudals. Era una pràctica ja antiga –lligada a la concessió de les franqueses i a la progressiva desaparició de les reserves senyorials– però àmpliament difosa, i que permetia reduir algunes de les arestes dels drets nobiliaris. I, en segon lloc, és fonamental retenir com n'era de freqüent l'alienació dels mateixos drets feudals a persones foranes a la noblesa; ja fos cedint algunes prerrogatives a batlles o altres agents senyorials, ja fos venent-les o, sobretot, arrendant-ne la percepció; el cas és que la participació en la renda feudal no es limitava, ni molt menys, als estaments senyorials. Una altra matisació –enteses, és clar, en una societat on gairebé tot es comprava i es venia– són importants perquè ajuden a entendre el consens que podia generar als volts del 1300 el sistema feudal, malgrat les seves desigualtats i la violència dels seus orígens. Així, res no fa pensar que la societat de Torroella de Montgrí de fa set-cents anys fos un focus de tensió antisenyorial més enllà de frauds i ocultacions en la prestació d'uns drets que, en alguns casos, ja no anaven directament a les mans dels senyors.

En tercer lloc, hem de recordar que aquesta era també una societat preindustrial, la qual cosa significa que l'activitat econòmica bàsica, tant en l'àmbit macroeconòmic –creació global de riquesa– com microeconòmic –pes en els ingressos de les famílies– era el treball de la terra. D'una banda, les terres conreades definien inexorablement el paisatge torroellenc malgrat l'existència d'àmbits com el Montgrí i els seus vessants o els estanys i boscos de ribera de la desembocadura del Ter, rosegats tan sols de manera marginal pel treball agrari, per bé que no per l'activitat humana, atesa la importància de la ramaderia o l'explotació forestal. Unes terres conreades, a més, de vocació majoritàriament cerealícola, amb una presència difusa de la vinya –tot i que sobretot enfilant-se pel Montgrí–, amb una concentració d'horts, farraginars i conreus de lli i canem prop del riu o a la immediatesa de la vila, i, finalment, amb una presència capil·lar de llegums i d'arbres com oliveres, figueres i garrofers. Unes terres que, està clar, eren majoritàriament de secà, treballades manualment o, quan era possible, amb l'auxili d'animals, i que –sobretot pel que fa als cereals– el seu conreu s'alternava amb períodes de guaret. I, d'altra banda, sense la terra no es pot entendre com vivia la gent a la Torroella de Montgrí medieval: tothom la treballava, en un o altre grau, i la subsistència de tothom depenia, també en un o altre grau, del que cadascú obtenia de les seves terres, vinyes o horts. La possessió de la terra es vehiculava a través dels ja esmentats drets emfitèutics: satisfent els també citats drets senyorials, els possessors del domini útil de les terres –o tinences– podien fer-ne gairebé tot el que volien, ja les posseïssin a títol individual o en règim d'indivisió. Les terres eren donades, venudes –a perpetuïtat o a carta de gràcia–, arrendades, cedides com a garantia de préstecs, arrendades o subestablertes –fent que els titulars del domini útil esdevinguessin, al seu torn, receptors de censos o “tornes”– amb tota normalitat i de forma habitual. Tot plegat, res que ens pugui sorprendre en un context on la comercialització arribava arreu. Sí, però, prou trencador com per atomitzar la “masada” com a unitat d'explotació agrària, alhora que com a base de control i exacció senyorials, i, especialment, per desorientar uns senyors que –tot sigui dit de pas, amb la seva col·laboració, encantats com estaven de percebre'n els lluïssimes– veien com les terres canviaven de mans a una velocitat de vertigen. Uns senyors que, al mateix temps, intentaven –sense èxit– controlar el procés, i –amb èxit i per gran sort dels historiadors actuals– fixar una realitat sempre canviant amb unes de capbreuacions que esdevindrien constants des de les primeres dècades del segle XIV, i que s'obsessionarien –a diferència de documents semblants més antics– en el seguiment individualitzat de les terres.

Tothom treballava la terra, certament, però tothom feia moltes altres coses. Les oportunitats que oferia Torroella de Montgrí, ja s'ha apuntat, eren massa i massa variades com per deixar-les escapar. La ramaderia era una protagonista essencial d'aquest panorama. Ja fos participant –d'una o altra manera– en

la gran ramaderia ovina, ja fos criant bestiar domèstic o petits ramats del que fos, propis o tinguts en comanda. I també ho era el treball artesanal: als obradors de drapers, fusters, sabaters, ferrers, mestres d'aixa o altres que ens descobreixen els contractes d'aprenentatge, però també a les llars on les dones filaven per a ús propi o, amb més freqüència, per als drapers de la mateixa vila. La immediatesa del mar permetia desenvolupar tasques que anaven des de la pesca –o l'extracció del corall– a la feina de mariner, amb les òbvies derivacions de comerç marítim i, també, d'activitats corsàries, passant, és clar, per les inevitables feines de ribera, com les relacionades amb la construcció i arranjament d'embarcacions i estris mariners. I, lligat parcialment amb l'activitat marinera, no podem oblidar que molts torroellencs es dedicaven, cal suposar que durant un període més o menys limitat, a la milícia. La societat catalana medieval va ser al llarg de moltes dècades una societat conqueridora i, en qualsevol cas, freqüentment embolicada en diversos conflictes militars. I això havia de tenir una dimensió social que, en aquest cas, representen els combatents –o auxiliars, com remers– originaris de Torroella de Montgrí que descobrim a la documentació. I, repassant totes aquestes altres activitats amb què els torroellencs medievals completaven els seus ingressos, ens resten dos grans sectors quasi desconeguts: el comerç al menut i, sobretot, el treball assalariat. D'un i altre en tenim indicis per saber-ne l'existència i suposar-ne la importància, però no per avaluar-los en profunditat. Així, més enllà dels mercaders –torroellencs o forasters– més o menys professionals, botiguers, forners, flequers o taverners abastien la població amb els seus productes. A més, però, tothom que podia devia fer arribar al mercat –directament o través de revenedors– els fruits dels seus horts o del seu aviram, i, fins i tot, unes mesures de vi o un grapat de cereals. Pel que fa al treball assalariat, sabem, això sí, que podia ser permanent o temporal. En el primer cas, sovint implicava la coexistència de treballador i contractant, i es manifestava sobretot en el treball domèstic de servidors, minyones i mossos agraris i, possiblement, devia proporcionar ocupació a gent jove i soltera de forma preferent. El treball temporal també estava obert tant a homes com dones, si bé sense cap edat preferent, i es concentrava en la construcció –tant privada com pública, i obviant l'anacronisme d'aquests conceptes a l'edat mitjana–, ben activa en una vila en expansió urbanística; i, sobretot, en el treball agrari quan les persones mobilitzades devien comptar-se per centenars. La manca de documentació detallada fa que, tant per al comerç al menut com pel treball assalariat, no siguem per ara capaços d'aclarir ni si hi havia algun segment social que s'hi dedicava de forma preferent, ni, sobretot, quin era el seu pes en el conjunt d'ingressos familiars.

I la quarta gran conclusió d'aquesta recerca ens remet, precisament, a les famílies torroellenques i, més globalment, a les grans dinàmiques demogràfiques d'aquesta societat. Unes famílies de què tan sols podem estar segurs del seu caràcter essencialment nuclear, sense que això exclouï que, al llarg de la història de cadascuna, en aquest esquema bàsic s'hi poguessin afegir temporalment altres elements com parents directes –pares o oncles–, familiars dels cònjuges vidus i casats en posteriors núpcies i servei domèstic més o menys permanent. Les elevades taxes de mortalitat, pròpies de tota societat preindustrial, fan entendre que la nupcialitat fos, possiblement, precoç, i la natalitat –i això sembla més segur– elevada. L'existència d'hospicis i de draconians pactes de manteniment per a gent en la vellesa, encara, potser ens hauria de fer matisar el caràcter de la família com una garantia d'acolliment per a les persones d'edat avançada. Així definida, la família estava a la base d'una demografia que cal suposar en expansió, si més no a partir d'indicis indirectes com l'obertura d'un segon forn a la dècada del 1330. Una demografia, a més, que estava marcada per una doble –i aparentment contradictòria– dinàmica migratòria. D'una banda, de Torroella de Montgrí –i de la seva comarca– en marxaven individus i famílies per establir-se a les “noves Catalunyaes” de Mallorca i València. D'altra banda, a Torroella de Montgrí s'hi

instal·lava gent, sobretot individus més que famílies, vinguda de zones interiors però comunicades amb l'Empordà per les grans rutes transhumants: les actuals comarques del Pla de l'Estany, la Garrotxa, el Ripollès i el Conflent. Una immigració, a més, que no pot descartar-se que en ocasions fos estacional. La raó d'aquest estrany moviment migratori no està clara, però potser seria una pista l'elevada senzillesa –en ocasions, simple pobresa– que pot detectar-se en els immigrants de l'interior, davant de la relativa benestança –era gent que tenia terres i albergs a Torroella de Montgrí– d'aquells que marxaven cap a València o Mallorca.

Si el dinamisme de la Torroella de Montgrí medieval, així com la facilitat amb què s'alienaven tota mena de béns i drets estan fora de dubte, també ho està que moltes d'aquestes operacions es feien recurrent a l'endeutament, ja fos manllevant diners –o gra–, comprant a crèdit, venent pensions de violaris i censals –a partir dels anys 1320 i 1330– o, en casos d'evident dificultat, venent collites que encara eren al camp. Cal reconèixer, d'entrada, que l'hora en què s'entengui el crèdit medieval en totes les seves dimensions encara està per arribar. No hi fa res que l'endeutament impregni tota la documentació disponible de fa set-cents anys, el cas és que ningú no sap encara del cert qui s'endeutava i perquè ho feia, per què s'optava per unes formes de crèdit o unes altres, ni què hi havia al darrere dels elevats nivells de morositat que són detectables arreu. Tot amb tot, algunes qüestions semblen clares. En primer lloc, recórrer al crèdit no era, en la majoria dels casos, indicatiu ni de pobresa ni d'empobriment. Així, moltes compres a crèdit ho eren de béns necessaris però no de necessitat vital, com era el cas emblemàtic dels draps, però també del bestiar o de les armes. En els casos que pot resseguir-se –o intuir-se– el motiu de l'endeutament, ens trobem sovint amb la necessitat d'afrontar una despesa extraordinària –pagament, inclús parcial, de compromisos familiars– o una situació extraordinària –la mort del cap de casa o una etapa de carestia, com la documentada l'hivern de 1333 a 1334–; però tampoc manquen exemples de gent que s'endeutava per finançar millores objectives dels seus patrimonis com l'adquisició de noves terres o la lluita de drets feudals. En segon lloc, deixar diners, vendre a crèdit i, fins i tot, comprar pensions de censals i violaris no era necessàriament senyal de riquesa o d'enriquiment. Una part molt important de l'endeutament tenia una dimensió familiar o veïnal, protagonitzat per gent que –puntualment– disposava d'un grapat de monedes o d'unes mitgeres de gra, i les feia arribar a gent coneguda i –també puntualment– necessitada, ja fos prestant directament, venent a crèdit o, cada vegada més, adquirint pensions censals en gra o en diners. També hi havia, és clar, el crèdit vehiculat per negociants com els prestadors jueus o els drapers torroellencs i gironins. I en tercer lloc, existien creditors procedents de famílies i entorns relativament benestants, com membres de la baixa noblesa –pocs–, potentats locals –torroellencs però també de localitats veïnes com Ullà o Belcaire– o membres del clergat parroquial. Per a ells deixar diners i, sobretot, percebre pensions de censals i violaris, era una manera no només d'assegurar-se uns ingressos regulars, sinó d'augmentar la seva influència en uns àmbits on el patronatge i les xarxes clientelars definien en bona mesura les relacions veïnals. Per tot això, en tercer lloc, cal ser molt prudent a l'hora d'analitzar tant els nivells de morositat com els efectes de la intervenció de la justícia, perquè en cap dels casos l'objectiu dels creditors sembla que fos espoliar els seus deutors i enriquir-se tot despellant-los dels seus patrimonis i proletaritzant-los. El crèdit veïnal tenia una innegable dimensió de solidaritat –i sovint, de reciprocitat–; els prestadors jueus i els drapers volien, sobretot, seguir fent negocis, i per als potentats locals perpetuar-se com a receptors de pensions potser era més interessant –i menys conflictiu– que esdevenir grans propietaris d'uns patrimonis que, al capdavall, seguien sotmesos als senyors. Tot plegat ajuda potser no a entendre, però sí a contextualitzar millor tant els elevats nivells de morositat i les freqüents renegociacions de deutes i pròrroques de terminis, com, finalment, els efectes relativament suportables

de les actuacions judicials, sovint limitades a amenaces i segrestos de béns que, només de tant en tant, acabaven amb la subhasta d'alguns mobles o peces de terra, mai amb la pèrdua de patrimonis sencers.

La sisena conclusió ens remet, precisament, a un aspecte que no podem oblidar mai a l'hora d'entendre qui eren aquestes persones que s'endeutaven –però que també deixaven diners o venien a crèdit– a la Torroella de Montgrí de fa set-cents anys: la realitat material del seu entorn domèstic. Una realitat material que, pel damunt de tot, ha de definir-se com humil i senzilla, fins i tot per a aquelles famílies de qui podem suposar uns certs nivells de benestar. Això significa, en primer lloc, que els seus habitatges –els albergs de la documentació–, tot i disposar sovint d'un pis –el soler–, així com d'horts i patis annexos, eren construccions simples –de tàpia i coberts amb teules–, amb tan sols dos espais mínimament diferenciats –la cuina i el celler–, que devien requerir un manteniment constant, i que tot sovint es subdividien per arranjaments familiars o d'altra mena. Només en alguns casos s'hi descobreixen portals de pedra o porxades, senyals segurament d'una certa folgança econòmica dels seus possessors. El mobiliari que hi podia haver al seu interior era escàs, escassíssim, de fet. Dormir –llits de posts i flassades–, menjar –taules i bancs– i emmagatzemar aliments –bótes i baguls– eren les tres úniques dimensions vitals ateses amb alguns mobles, sovint “sotils”, és a dir, usats i gastats. I molt semblant és el que pot dir-se del vestit, per bé que és en la roba l'únic àmbit on, en ocasions, era detectable una certa distinció, atès que dir-ne luxe seria una evident exageració. Un vestit –gramalla, cota o gonella–, més llarg per a les dones, cobert si calia per una capa, unes calces a les cames, sabates o espadenyes als peus i un vel per a les dones eren, en essència, les peces de roba dels torroellencs tres-centistes. Uns vestits que, per a aquells que s'ho podien permetre, eren de tela més cara, folrada amb pells de conills i, segurament, acolorida. Poca cosa més. I resta, finalment, el menjar, basat –com era previsible en la majoria dels sistemes alimentaris medievals– en el pa, el vi i un “companatge” que solia ser o bé un bullit de llegums, hortalisses i una mica de carn, o bé, i més en una zona de marina com era Torroella de Montgrí, una mica de peix, possiblement fregit. És cert que aquest sistema alimentari permetia un cert grau de varietat, en funció de l'estació de l'any i, sobretot, de les possibilitats econòmiques de cada família en cada moment. Així, si era possible, el pa era de forment –o d'una barreja amb molt forment–, el vi era “primer”, és a dir, de la primera premsada, la carn del companatge, moltó o vedella, i, fins i tot, hi podia haver espai per a petits complements com la fruita –fresca o seca–, el formatge, els ous i, és clar, l'oli. Si les coses no anaven tan bé, el pa s'enfosquia amb farina d'ordi, el vi era “d'aygues”, és a dir, aigualit, la carn salada de porc s'ensenyoria del companatge, i els petits complements passaven a ser un record. I tan important com saber què menjaven els torroellencs –segurament en dos àpats diaris– és tenir clar que els aliments els obtenien de la seva pròpia producció fins allà on els era possible, i que, a partir d'aquest punt, acudien amb tota normalitat al mercat, on podien trobar tot el que necessitaven.

I, en setè i darrer lloc, aquest recorregut per les vides dels veïns de Torroella de Montgrí a mitjan segle XIV passa per tenir molt clar que, més enllà d'un context social, econòmic i polític compartit per tothom, no totes les famílies es trobaven en unes mateixes condicions econòmiques. La disponibilitat de diversos centenars de capítols matrimonials al llarg de tot el període estudiat permet de constatar que els dots que pagaven –o, millor, es comprometien a pagar– les famílies podien variar considerablement de les unes a les altres. I, sobretot, la possibilitat de contrastar aquestes dades amb les que proporcionen els registres notariais i els capbreus senyorials ens fan intuir un context social on bona part de les conclusions exposades fins ara guanyen en sentit i coherència. Així, és essencial adonar-se que era al voltant dels 1.000 sous compromesos en dots i herències que podien cristal·litzar aquestes diferències entre uns i altres. Hi havia famílies

que no s'acostaven a aquesta quantitat ni espaïant-ne el pagament diversos anys. Eren famílies, a més, que sovint completaven les donacions en metàl·lic amb terres o habitatges –o que només entregaven terres i habitatges!–, de manera que per proveir els descendents, les generacions anteriors veien disminuir els seus patrimonis. I, a l'altre extrem del ventall, a mesura que dots i herències s'apropaven o superaven els 2.000 sous, el panorama canviava del tot. Començaven aleshores a aparèixer les grans nissagues torroellenques de ramaders a l'engròs, d'arrendadors de drets reials i de cònsols de la universitat, alguns d'ells ja directament emparentats amb la baixa noblesa local o comarcal. Queda, per tant, una zona intermèdia, integrada per aquells que emparaulaven dots i herències de –fent-ho molt a l'engròs i tenint en compte que parlem de mig segle– entre 800 o 900 sous i 1.200 o 1.300 sous. Unes famílies que, a més, eren les grans protagonistes de la documentació, en tant que atorgaven bona part dels acords recollits als registres notariais. I aquesta qüestió és essencial perquè eren aquestes nissagues les que, majoritàriament, deixaven diners i venien a crèdit o s'endeutaven, eren els seus membres els que subestablien o arrendaven terres, així com els que compraven i venien pensions de censos i censals. I eren també aquestes nissagues les que als capbreus confessaven uns patrimonis més extensos –amb unes deu o dotzes peces de terra–, així com la majoria de les confessions d'una servitud que –recordem-ho– ja no duia aparellada ni el sotmetiment als mals usos ni l'obligació de fer serveis en treball. De les grans famílies ja ho sabem tot, o gairebé. Dels que atorgaven els capítols matrimonials més humils –fossin torroellencs de soca-rel o vinguts de les terres de l'interior–, ben poca cosa: tenien pocs diners, poca terra, poc bestiar i poc crèdit. No acudien a la notaria perquè no tenien res que negociar-hi, i possiblement eren els grans protagonistes d'aquell treball assalariat del qual, igual que ells mateixos, tan sols n'intuïm la importància sense poder-lo mesurar del tot. Dels que estarien entre uns i altres –dir-ne “classes mitjanes” seria un anacronisme intolerable– sí que, en canvi, en sabem moltes més coses. Disposaven de terres –a la mateixa Torroella de Montgrí i a les parròquies veïnes– i de bestiar, i negociaven amb regularitat tractes diversos. Uns tractes, però, que tot sovint ens resulten difícils de seguir: en unes ocasions prestaven i compraven, i en unes altres s'endeutaven i venien. És molt possible, però, que l'explicació d'aquesta aparent irregularitat no s'hagi de buscar sinó en els mateixos alts i baixos pels quals passaven les famílies. En moments favorables prestaven, lluien obligacions feudals, adquirien censos i terres i, fins i tot, arrendaven els drets d'algun senyor feudal menor, encara que fos formant societats. I si es presentaven dificultats o obligacions que satisfer, aquests mateixos censos i terres, així com els drets sobre deutes impagats, podien ser venuts a un veïns o parents, sempre acostumats a negociar amb el que calgués. Unes famílies, a més, ben arrelades a la vila –la servitud de moltes d'elles n'és el testimoni més eloqüent–, amb prou patrimoni i –potser sobretot– prou connexions com per permetre'ls anar adaptant-se prou bé a les situacions sempre canviants del món medieval. Un patrimoni i connexions que, per descomptat, tenien els grans ramaders que pagaven dots de més de 2.000 o 3.000 sous, i que, també per descomptat, no devien tenir la majoria de “*los homens qui.s llogaven a les vinyes a majencar*” que –encara que fos el 1380– s'estimaven més una feina que no pas una altra per una diferència de 2 diners diaris.

Tot plegat, per acabar, és apassionant. És la passió de començar a entendre com vivien –i, en algun cas, sobrevivien– aquells torroellencs d'ara fa set-cents anys. Tot plegat, certament, té encara uns contorns imprecisos. Més recerca i més passió són, sense cap mena de dubte, el que de mica en mica ens anirà fent la imatge més nítida i menys insegura. Una imatge que, això sí, també ens ajudarà a entendre millor el món medieval en la seva globalitat. I si en aquest procés les històries –personals i particulars, però sempre igualment apassionants– dels Adrover, Guifre, Surell, Massot, Beuloví, Bou i de tants i tants torroellencs de primers del segle XIV ens ajuden a avançar, aleshores no hi haurà millor guardó per haver-ne rescatat la memòria.

BIBLIOGRAFIA

1. Fonts publicades

- D'ABADAL i de VINYALS, Ramon (ed.): *Catalunya carolíngia. Els diplomes carolingis a Catalunya*. Barcelona: Fundació Patxot, 1926-1950. Volum II, Primera part
- BAIGES Ignasi J., FELIU, Gaspar i SALRACH, Josep Maria (dirs): *Els pergamins de l'arxiu comtal de Barcelona, de Ramon Berenguer II a Ramon Berenguer IV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2010
- BOFARULL, Manuel de: *Rentas de la antigua Corona de Aragón*. Barcelona: Arxiu de la Corona d'Aragó, 1871. Volum XXXIX
- FONT RIUS, José María: *Cartas de población y franquicia de Cataluña*. Madrid-Barcelona: CSIC, 1983. Volum I
- Petrus de MARCA: *Marca Hispanica sive Limes Hispanicus*. París, 1688 (Edició facsímil a Barcelona, 1972)
- MARQUÈS, Josep Maria (ed.): *Cartoral, dit de Carlemany, del bisbe de Girona (s. IX-XIV)*. Barcelona: Fundació Noguera, Col·lecció Diplomataris, 1993
- MARQUÈS, Josep Maria (ed.): *El Cartoral de Rúbriques Vermelles de Pere de Rocabertí, bisbe de Girona (1318-1324)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2009
- MALLORQUÍ, Elvis (ed.): *El Llibre Verd del bisbe de Girona (1362-1371). El delme i l'estructura feudal de la diòcesi de Girona al segle XIV*. Diputació de Girona. Girona, 2011
- PUIG i OLIVER, Jaume de i MARQUÈS i PLANAGUMÀ, Josep Maria: *Lletres del bisbe de Girona. Segle XIV*. Barcelona: Ajuntament de Girona, 2007
- RIUS SERRA, José (de): *Rationes decimarum Hispaniae (1279-1280). I. Cataluña, Mallorca y Valencia*. Barcelona: CSIC, 1946
- SEVILLANO COLOM, Francisco (de): *Inventario de pergaminos medievales de monasterios gerundenses*. Madrid: Servicio de Publicaciones del Ministerio de Educación Nacional, 1953

2. Obres generals

- AAVV, *Catalunya romànica*: Barcelona: Fundació Enciclopèdica Catalana, 1990. Volum IX. L'Empordà II
- AAVV: *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*. Volum IV. Alt Empordà i Baix Empordà. Barcelona: Gran Enciclopèdia Catalana, 1992
- BOTET i SISÓ, Joaquim: *Província de Girona*. CARRERAS CANDI, Francesc (dir.): *Geografia General de Catalunya*. Volum VI, sense data
- COROMINES, Joan: *Onomasticon Cataloniae. Els noms de lloc i noms de persona de totes les terres de llengua catalana*. Barcelona. Curial Edicions Catalanes, 1995

3. Història de Torroella de Montgrí i de l'Empordà

- AUDIVERT, Marcel·lí: *Torroella de Montgrí: una vila singular*. Barcelona, 1983

- BADIA i HOMES, Joan: *L'arquitectura medieval a l'Empordà*. Girona: Diputació Provincial de Girona, 1978.
Volum II-A. Alt Empordà
- BUIXÓ, Ramon: *L'origen i l'expansió de l'agricultura a l'Empordà. Del Neolític a la romanització*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, 2001
- CASTELLS, Pedro: *Notas históricas sobre la villa de Torroella de Montgrí: Castillo Roca Maura y Castillo el Mirador*. Girona, 1955
- DALMAU, Rafael (ed.): *Els castells catalans*. Barcelona: Rafael Dalmau editor, volum II, 1991
- FARÍAS, Victor: "La proclamació de la pau i l'edificació dels cementiris. Sobre la difusió de les sagreres als bisbats de Barcelona i Girona (segles XI-XIII)". FARÍAS Victor, MARTÍ Ramon i CATAFAU, Aymat: *Les sagreres a la Catalunya medieval*. Girona: Associació d'Història Rural de les Comarques Gironines, Col·lecció Estudis, número 10, 2007
- GUILLERÉ, Christian: *Girona al segle XIV*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1993
- MARTÍ, Ramon: "La integració a 'l'alou feudal' de la Seu de Girona de les terres beneficiades pel 'règim dels hispans'. Els casos de Bàscara i Ullà. Segles IX-XI". *Estudi General. La formació i expansió del feudalisme català. Actes del col·loqui organitzat pel Col·legi Universitari de Girona (8-11 de gener de 1985)*. Girona, Col·legi Universitari de Girona, 5-6, 1985-6
- MERCADER GÓMEZ, Maria Dolors: *L'aljama jueva de la Bisbal d'Empordà abans de la Pesta Negra. Els libri iudeorum del segle XIV*. Girona: Ajuntament de la Bisbal, 1999
- NEGRE, Pelayo: *La villa de Torroella de Montgrí y sus primitivos señores*. Girona, 1949
- PELLA y FORGAS, José: *Historia del Ampurdán. Estudio de la civilización del noreste de Cataluña*. Barcelona. Luis Tasso y Serra. Impresor, 1883
- SOLDEVILA, Xavier: "Els capbreus senyorials, font per a l'estudi toponímic. Torroella de Montgrí (1321-1339)" a *XVIII Col·loqui general de la Societat d'Onomàstica*. Barcelona: Societat Catalana d'Onomàstica, 1995
- SOLDEVILA, Xavier: "L'emigració pirinenca a la comarca de Torroella de Montgrí (1270 – 1348) a *Actes del II Congrés internacional d'història dels Pirineus* Girona, 1998
- SOLDEVILA, Xavier: "La plana del Baix Ter fa mil anys: ocupació i organització del territori" a *Actes del congrés internacional: Gerbert d'Orlhac i el seu temps: Catalunya i Europa a la fi del 1r. mil·lenni*. Vic, 1999
- SOLDEVILA, Xavier: "Masades i servituds a Torroella de Montgrí i la seva comarca (1290 – 1340)" a *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (Segles XI – XX)*. Barcelona, 1999
- SOLDEVILA, Xavier: "Els masos del monestir d'Amer al Baix Empordà als inicis del segle XIV" a *Actes del col·loqui sobre el mas català durant l'edat mitjana i moderna (s. IX – XVIII)*. Barcelona, 1999
- SOLDEVILA, Xavier: "Cultivo de la viña y comercio del vino en la Cataluña medieval. El caso de Torroella de Montgrí (1290-1340) a *Actas del I Encuentro de estudiosos de la vitivinicultura*, Cadis, 2000
- SOLDEVILA, Xavier: "La notaria de Torroella de Montgrí abans de 1348" a *Actes del II congrés d'història del notariat català*. Barcelona, 2000

- SOLDEVILA, Xavier: *La comunitat jueva de Torroella de Montgrí*. Girona; Ajuntament de Torroella de Montgrí, 2000
- SOLDEVILA, Xavier: "Ramaderia ovina i comerç de la llana a Torroella de Montgrí (1290-1340)" a *Estudis d'Història Agrària*. Núm.14 (2000-2001). Barcelona, 2001
- SOLDEVILA, Xavier: "L'esclavitud a Torroella de Montgrí i la seva comarca" a *Actes del col·loqui internacional: De l'esclavitud a la llibertat*. Barcelona, 2001
- SOLDEVILA, Xavier: "L'emigració baixempordanesa a les illes Balears a l'edat mitjana: El cas de la plana del Baix Ter, 1290-1348", dins *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana: Revista d'Estudis Històrics*. Núm. 57. Ciutat de Mallorca, 2001
- SOLDEVILA, Xavier: "La transhumància entre el Baix Empordà i el Pirineu (1270-1348)" a Ibix. *Publicació biennal de cultura, arts, lletres, música i ciència dels dos vessants del Pirineu*. Núm. 5 (2000-2001). Ripoll, 2002
- SOLDEVILA, Xavier: "Una vila empordanesa a l'edat mitjana. Torroella de Montgrí, segles XII-XIV", *Quaderns de la Selva*. Santa Coloma de Farners: vol. 15, 2003
- SOLDEVILA, Xavier: *Alimentació i abastament al Baix Empordà medieval*. La Bisbal d'Empordà: Ajuntament de la Bisbal d'Empordà, 2004
- SOLDEVILA, Xavier: "Des de Gènova fins a València: el cabotatge empordanès i selvatà als segles XIII-XIV", dins *Actes del XVIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó*. València, 2005
- SOLDEVILA, Xavier: "L'élevage ovin et la transhumance en Catalogne nord-occidentale (XIIIe-XIVe siècles)" dins P.Y. LAFONT (ed.): *Transhumance et estivage en Occident des origines aux enjeux actuels*. Toulouse, 2006.
- SOLDEVILA, Xavier: "La 'guerre emporitaine' à travers d'une enquête de 1346" dins *Quête de soi quête de vérité du Moyen Âge à l'époque moderne*. Aix-en-Provence, 2006.
- SOLDEVILA, Xavier: "De la conquesta carolíngia a la fi de l'edat mitjana" dins *Història del Baix Empordà*. Girona, 2006.
- SOLDEVILA, Xavier: *El Montgrí i les Medes a l'edat mitjana*. Girona: Museu del Montgrí del Baix Ter, 2006
- SOLDEVILA, Xavier: "Carestías y crisis de subsistencia en el mundo rural catalán: el Baix Empordà en el siglo XIV", dins Hipólito Rafael OLIVA i Pere BENITO (eds.): *Crisis de subsistencia y crisis agrarias en la edad media*. Sevilla, 2007
- SOLDEVILA, Xavier: "Entre les aigües i el bosc. Impressions del paisatge medieval a la plana del Baix Ter (segles XII-XIV) dins *Actes del congrés: El paisatge, element vertebrador de la identitat empordanesa*. Figueres, 2007
- SOLDEVILA, Xavier: "La morfologia urbanística de Torroella de Montgrí fa set-cents anys", *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*. Torroella de Montgrí: Ajuntament de Torroella de Montgrí, 2008
- SOLDEVILA, Xavier: *Crèdit i endeutament al comtat d'Empúries (1330-1335)*. Girona: Ajuntament de Castelló d'Empúries, 2008
- SOLDEVILA, Xavier: "Entre la corona d'Aragó i Occitània: moviments migratoris a l'Empordà (1300-1350)", dins *Els processos migratoris a les terres de parla catalana. De l'època medieval a l'actualitat*. València, 2009

- SOLDEVILA, Xavier: "Els boscos i els espais humits en el paisatge empordanès medieval", dins *Actes del congrés Poblament, territori i història rural*. Lleida, 2009
- SOLDEVILA, Xavier: "El treball femení i infantil a l'Empordà i la Selva al segle XIV". BOLÓS, Jordi, JARNÉ, Antonieta i VICEDO, Enric (eds.): *Família pagesa i economia rural. VII Congrés sobre Sistemes Agraris, Organització Social i Poder Local*. Lleida: Institut d'Estudis Ilerdencs, 2010
- SOLDEVILA, Xavier: "Un clergue vilatà del segle XIV. Antoni Major, de Torroella de Montgrí", dins *Miscel·lània en honor de Josep M. Marquès*, Barcelona, 2010
- SOLDEVILA, Xavier: "Llagostera sota els primers Montcada", dins *Història de Llagostera. Les claus del passat*. Girona, 2010
- SOLDEVILA, Xavier: *Llagostera medieval. Viure a la plana de la Selva el 1300*. Girona, 2012
- SOLDEVILA, Xavier: "Famílies pobletanes i subsistència a l'Empordà medieval. Els exemples de Parlavà i Fontanilles (1310-1330)", dins *Família a la baixa edat mitjana (s. XIII-XV). Actes del III Seminari d'Estudis Medievals d'Hostalric (15-16 de novembre de 2012, Hostalric)*. Hostalric, 2013
- SOLDEVILA, Xavier: *Figueres, 1000-1350. Història d'una vila catalana medieval*. Girona: Ajuntament de Figueres, 2014
- SOLDEVILA, Xavier: "Crédito y endeudamiento popular en el Ampurdán (ca.1300-1348)", dins *Dynamiques du monde rural dans la conjoncture de 1300. Échanges, prélèvements et consommation en Méditerranée occidentale*. Roma, 2014
- SOLDEVILA, Xavier: "Rural courts, notaries and credit in the county of Empúries, 1290-1348", dins *Continuity and Change. Volume 29. Special issue 1: Law courts, contracts and rural society in Europe 1200-1600*. Cambridge, 2014
- VERT, Josep: *El temple parroquial de Sant Genís de Torroella de Montgrí*. Torroella de Montgrí: Museu del Montgrí, 1984

Història medieval de Catalunya i general

- BISSON, Thomas N.: *Veus turmentades. Poder, crisi i humanitat a la Catalunya rural, 1140-1200*. Barcelona: Curial, 2003
- BONNASSIE, Pierre: *Catalunya mil anys enrere. Creixement econòmic i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*. Barcelona, Edicions 62, 1979
- DURAND, Aline: *Les paysages médiévaux du Languedoc (Xe-XIe siècles)*. Toulouse: PUM, 1998
- ENSENYAT, Gabriel: *La reintegració de la corona de Mallorca a la corona d'Aragó (1343-1349)*. Ciutat de Mallorca: Editorial Moll, 1997
- MALLORQUÍ, Elvis: "El privilegi del rei Jaume I (1241). Contingut, context i permanència". ALBÀ, Marta i MALLORQUÍ, Elvis (coords.): *Història de Llagostera. Les claus del passat*. Girona, 2010
- MALLORQUÍ, Elvis: *Parròquia i societat rural al bisbat de Girona, segles XIII i XIV*. Barcelona: Fundació Noguera, 2011
- PONS i GURI, Josep Maria: "Compendi sobre els drets dels castells termenats (segles XIII-XV)". *Recull d'estudis d'història jurídica catalana*. Barcelona: Fundació Noguera, 1989

- SABATÉ i CURULL, Flocel: *El territori a la Catalunya medieval. Percepció de l'espai i divisió territorial al llarg de l'edat mitjana*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1997
- SÁNCHEZ, Manuel: "Questie" y subsidios en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIV: el subsidio para la cruzada granadina (1329-1334)". *Revista d'Història Econòmica de Catalunya*. Volum XVI Barcelona, 1977
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel: *El naixement de la fiscalitat d'estat a Catalunya (segles XII-XIV)*. Vic-Girona: Eumo, 1995
- SÁNCHEZ MARTÍNEZ, Manuel: *Pagar al rey en la corona de Aragón durante el siglo XIV. Estudios sobre fiscalidad y finanzas reales y urbanas*. Barcelona CSIC, 2003
- SOBREQUÉS, Santiago: *Els barons de Catalunya*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1980
- SOLDEVILA, Ferran (ed.): *Les quatre grans cròniques*. Barcelona: Editorial Selecta, 1983
- SOLDEVILA, Ferran: *Pere el Gran. Primera part: L'infant*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1995
- TO FIGUERAS, Lluís: *Família i hereu a la Catalunya nord-oriental (segles X-XII)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1997
- TO FIGUERAS, Lluís: "El nom dels masos. (El domini de Santa Maria de Vilabertran en els segles XI-XIII)" dins CONGOST, Rosa i TO, Lluís (eds.): *Homes, masos, història. La Catalunya del nord-est (segles XI-XX)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1999

Història del crèdit i de les condicions de vida medievals

- ASSIS, Yom Tov: *Jewish economy in the medieval crown of Aragon, 1213-1327*. Leiden, 1996
- ASSIS, Yom Tov: *Els jueus de Santa Coloma de Queralt*. Tarragona, 2002
- Carme BATLLE i GALLART: *La Seu d'Urgell medieval: La ciutat i els seus habitants*. Barcelona, 1985
- Robert-Henry BAUTIER: "I lombardi e i problemi del credito nel regno di Francia nei secoli XIII e XIV", dins Renato BORDONE (ed.): *"Lombardi" e mercato del denaro nell'Europa medievale*. Torí, 1997
- Maurice BERTHE: *Famines et epidemies dans les campagnes navarraises à la fin du Moyen Age*. París, 1984
- Chris BRIGGS: "Creditors and debtors and their relationships at Oakington, Cottenham and Dry Drayton (Cambridgeshire), 1291-1350" dins P.R. SCHOFIELD i N.J. MAYHEW (eds.): *Credit and Debt in Medieval England. c.1180-c.1350*. Oxford, 2002
- Chris BRIGGS: "Credit and the Peasant Household Economy in England before the Black Death: Evidence from a Cambridgeshire Manor", dins BEATTIE, C., MASLAKOVIC, A. i REES JONES, S. (eds.): *The Medieval Household in Christian Europe. c. 850-c1500. Managing Power, Wealth and the Body*. Turnhout, 2003
- Gianpaolo CAGNIN: "Pro bono et fino amore, de iusto et vero capitali et vera sorte: documentazione notarile e credito a Treviso (secoli XIII-XIV)", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Paolo CAMMAROSANO: *Le campagne nell'età comunale (metà sec. XI - metà sec. XIV)*. Torí, 1976
- Luisa CASTELLANI: *Gli uomini d'affari astigiani. Politica e denaro fra il Piemonte e l'Europa (1270-1312)*. Torí, 1998
- André CHÉDEVILLE: *Chartres et ses campagnes (XIe et XIIIe siècle)*. París, 1991

- Giovani CHERUBINI: "Sviluppo economico e stratificazione sociale nelle campagne europee", dins *Gerarchie economiche e gerarchie sociali, secoli XII-XVIII. Atti della XII Settimana di Studio dell'Istituto internazionale di storia economica "F. Datini"*. Prato, 1990
- Elaine CLARK: "Debt litigation in a late medieval vill", dins J.A. RAFTIS (ed.): *Pathways to medieval peasants*. Toronto, 1981
- Joel COLOMER: "L'activitat prestador d'una família jueva de Besalú a la primera meitat del segle XIV: els Astruc" dins *Annals del patronat d'Estudis Històrics d'Olot i Comarca*. Girona, 2005
- Ramon CORBELLÀ: *L'aljama de jueus de Vic*. Vic, 1984
- Noël COULET: *Aix en Provence: espace et relations d'une capitale, milieu XIVe S. milieu XVe siècle*. París, 1988
- Noël COULET: *Affaires d'argent et affaires de famille en Haute Provence au XIVe siècle. Le dossier du procès de Sybille de Cabris contre Matteo Villani et la compagnie des Buonaccorsi*. Roma, 1992
- John DENDREL: "Le crédit dans les archives notariales de Basse-Provence (haute vallée de l'Arc) au début du XIVe siècle", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Claude DENJEAN, "Le crédit juif dans les campagnes cerdanes aux XIIIe et XIVe siècles", dins Maurice BERTHE (ed.): *Endettement Paysan et Crédit Rural dans l'Europe médiévale et moderne*. Tolosa del Llenguadoc, 1998
- Claude DENJEAN: "Crédit et notariat en Cerdagne et Roussillon du XIIIe au XIVe siècle", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Henri DUBOIS: *Les foires de Chalon et le commerce dans la vallée de la Saône à la fin du moyen âge (vers 1280 – vers 1430)*. París, 1976
- Georges DUBY: *Economía rural y vida campesina en el occidente medieval*. Barcelona, 1968
- Georges DUBY i Armand WALLON (eds.): *Histoire de la France rurale. 1. Des origines à 1340*. París, 1975
- Christopher DYER: *An Age of Transition? Economy and Society in England in the Later Middle Ages*. Oxford, 2005
- Richard E. EMERY: "Le prêt d'argent juif en Languedoc et Roussillon", dins *Cahiers de Fanjeaux. Collection d'Histoire religieuse du Languedoc au XIIIe et au début du XIVe siècles*. Volum 12. *Juifs et judaïsme en Languedoc*. Tolosa de Llenguadoc, 1977
- Jordi FERNÁNDEZ CUADRENCH: "Crédit juif et solidarité villageoise dans les campagnes barcelonaises au XIIIe siècle", dins Maurice BERTHE (ed.): *Endettement Paysan et Crédit Rural dans l'Europe médiévale et moderne*. Tolosa del Llenguadoc, 1998
- Antoni FURIÓ: "Diners i crédit. Els jueus d'Alzira en la segona meitat del segle XIV", dins *Revista d'història medieval. Jueus, conversos i cristians. Mons en contacte*. València, 1993
- Antoni FURIÓ: "Crédito y endeudamiento: el censal en la sociedad rural valenciana (siglos XIV-XV)", dins *Señorío y feudalismo en la península Ibérica, s. XII-XIX*. Saragossa, 1993
- Antoni FURIÓ, Juan Vicente GARCÍA MARSILLA, Antonio José MIRA, Salvador VERCHER i Pau VICIANO: "Endeutament i morositat en una comunitat rural. El censal a Sueca a finals del segle XV", dins *Actes de la V Assemblea d'història de la Ribera*. Almussafes, 1998
- Antoni FURIÓ: "Endettement paysan et crédit dans la péninsule ibérique au bas moyen âge", dins Maurice

- BERTHE (ed.), *Endettement Paysan et Crédit Rural dans l'Europe médiévale et moderne*. Tolosa del Llenguadoc, 1998
- Juan V. GARCÍA MARSILLA: *Vivir a crédito en la Valencia medieval. De los orígenes del sistema censal al endeudamiento del municipio*. València, 2002
- Jean-Louis GAULIN i François MENANT: "Crédit rural et endettement paysan dans l'Italie communale", dins Maurice BERTHE (ed.), *Endettement Paysan et Crédit Rural dans l'Europe médiévale et moderne*. Tolosa del Llenguadoc, 1998
- Jean Louis GAULIN: "Affaires privés et certification publique: la documentation notariale relative au crédit à Bologne au XIIIe siècle", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Elisenda GRACIA: *Estructura agrària de la plana de Vic al segle XIV*. Barcelona, 1989
- Manuel GRAU i MONTSERRAT: "Instrumenta judeorum", dins Amics de Besalú. *V Assemblea d'estudis del seu comtat*. 1983. Olot, 1986
- Manuel GRAU i MONTSERRAT: "Els Payrusa", dins Amics de Besalú. *VI Assemblea d'estudis del seu comtat*. 1988. Olot, 1989
- Christian GUILLÉRE: "Les visites pastorales en Tarraconaise à la fin du Moyen-Âge (XIVe –XVe siècles). L'exemple de la diocèse de Gérone", dins *Mélanges de la Casa de Velázquez*. Núm. 19. Madrid, 1983
- Christian GUILLÉRE: *Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV*. Girona, 1984
- Christian GUILLÉRE: "Le registre particulier d'un marchand de Montepulciano installé à Castelló d'Empúries, Tadeo Brunacini (1336-1340)", dins *Annales du Midi*. Tom 113, núm. 23. Tolosa del Llenguadoc, 2001
- Christian GUILLÉRE: "Notariat et crédit: Gérone et ses campagnes dans les années 1330-1340", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Olivier GUYOTJEANNIN: "Les actes de crédit chez les maîtres du notariat bolonais au XIIIe siècle" dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Jacques HEERS: *Occidente durante los siglos XIV y XV*. Barcelona, 1968
- José HINOJOSA MONTALVO: "La inserció de la minoria hebrea en la formació social valenciana", dins *Revista d'història medieval. Jueus, conversos i cristians. Mons en contacte*. València, 1993
- Étienne HUBERT: "Propriété immobilière et crédit à Rome dans la seconde moitié du XIVe siècle: quelques mécanismes", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Philippe MAURICE: "Documentation notariale et crédit en Gévaudan au Moyen Âge", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- François MENANT: *Campagnes lombardes du Moyen âge: l'économie et la société rurales dans la région de Bergame, de Cremona et de Brescia du Xe au XIIIe siècle*. Roma, 1993
- François MENANT: "Notaires et crédit à Bergame à l'époque communale", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004

- Maria Dolors MERCADER: *L'aljama jueva de la Bisbal d'Empordà abans de la Pesta Negra. Els "libri iudeorum" del segle XIV*. La Bisbal d'Empordà, 1999
- Antonio José MIRA JÓDAR: "Els diners dels jueus. Activitats econòmiques d'una família hebrea al món rural valencià", dins *Revista d'història medieval. Jueus, conversos i cristians. Mons en contacte*. València, 1993
- Robin R. MUNDILL: *England's Jewish solution. Experiment and Expulsion, 1262-1290*. Cambridge, 1998
- Robin R. MUNDILL: "Christian and Jewish lending patterns and financial dealings during the twelfth and thirteenth centuries" dins P.R. SCHOFIELD i N.J. MAYHEW (eds.): *Credit and Debt in Medieval England. c.1180-c.1350*. Oxford, 2002
- Gérard NAHON: "Le crédit et les Juifs dans la France du XIIIe siècle", dins *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations*. Núm. 24. París
- Gérard NAHON: "Condition fiscale et économique des Juifs", dins *Cahiers de Fanjeaux. Collection d'Histoire religieuse du Languedoc au XIIIe et au début du XIVe siècles*. Volum 12. *Juifs et judaïsme en Languedoc*. Tolosa de Llenguadoc, 1977
- Pamela NIGHTINGALE: "The English parochial clergy as investors and creditors in the first half of the fourteenth century" dins P.R. SCHOFIELD i N.J. MAYHEW (eds.): *Credit and Debt in Medieval England. c.1180-c.1350*. Oxford, 2002
- Antonio OLIVIERI: "La documentazione delle operazioni creditizie nell'archivio di una famiglia vercellese (secolo XIV)" dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- N.J.G. POUNDS: *Historia económica de la Europa medieval*. Barcelona, 1981
- Anthony PINTO: "Les sources notariales, miroir des cycles d'exportation du pastel languedocien en Roussillon et dans le nord-est de la Catalogne (XIVe siècle-premier quart du XVe siècle)", dins *Annales du Midi*. Tom 113, núm. 23. Tolosa de Llenguadoc, 2001
- Miquel PUJOL: Els jueus de Castelló d'Empúries. (Breu informe de l'estructura i contingut de l'obra)", dins *Jornades d'història dels jueus a Catalunya*. Girona, 1987
- Miquel PUJOL: "La designació dels secretaris a l'aljama de Castelló d'Empúries. Dades documentals", dins *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*. Girona, 1991
- Miquel PUJOL: *La conversió dels jueus de Castelló d'Empúries*. Castelló d'Empúries, 1997
- Kathryn REYERSON: *Business, banking and finance in medieval Montpellier*. Toronto, 1985
- Kathryn REYERSON: "Notaires et crédit à Montpellier au Moyen Âge", dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004
- Guy ROMESTAN: "Les marchands de Limoux dans les pays de la Couronne d'Aragon au XIVe siècle", dins *Annales du Midi*, núm. 76, 1964
- Guy ROMESTAN: "Els mercaders llenguadocians en el regne de València durant la primera meitat del segle XIV", dins Antoni FURIÓ (ed.): *València, un mercat medieval*. València, 1985
- Raymond de ROOVER: "Denaro, operazioni finanziarie e credito a Bruges nel Medioevo", dins Renato BORDONE (ed.): *"Lombardi" e mercato del denaro nell'Europa medievale*. Torí, 1997
- Giulia SCARCIA: "La typologie des actes de crédit. Les 'mutua' des 'Lombards' dans les registres notariés

du XIVe siècle”, dins François MENANT i Odile REDON (eds.): *Notaires et crédit dans l'occident médiéval*. Roma, 2004

Philipp R. SCHOFIELD: “L’endettement et le crédit dans la campagne anglaise au Moyen Âge”, dins Maurice BERTHE (ed.): *Endettement Paysan et Crédit Rural dans l'Europe médiévale et moderne*. Tolosa del Llenguadoc, 1998

Philipp R. SCHOFIELD: “Access to credit in the early fourteenth-century English countryside”, dins P.R. SCHOFIELD i N.J. MAYHEW (eds.): *Credit and Debt in Medieval England. c.1180-c.1350*. Oxford, 2002

Louis STOUFF: *Arles à la fin de Moyen Age*. Lille, 1986

Carles VELA: “Les compravendes al detall i a crèdit en el món artesà. El cas dels especiers i els candelers”, dins Manuel SANCHEZ MARTINEZ: *El món del crèdit a la Barcelona medieval*. Barcelona, 2007

Pierre VIDAL: *Les juifs des anciens comtés de Roussillon et de Cerdagne*. Paris, 1888

EL TURÓ (*Mustela putorius*) A LA PLANA DEL BAIX TER

Situació actual d'una població relict

Salvador Salvador Allué, Quim Pou Rovira, Eloi Cruset Tonietti, Xavier Llopart Sánchez

Índex

1. Introducció	106
1.1. Biologia d'un carnívor poc conegut	106
1.2. Distribució i abundància	107
1.3. El turó a Catalunya.....	107
2. Àrea d'estudi	109
3. Objectius de l'estudi.....	111
4. Metodologia	112
4.1. Campanyes de fototrampeig	112
4.2. Recull de cites.....	114
4.3. Tractament de les dades.....	114
5. Resultats	115
5.1. Dades generals	115
5.2. Ús de l'hàbitat	115
5.3. Recull de cites de turó	121
5.4. Distribució del turó al Baix Ter	122
6. Discussió	124
6.1. Distribució i abundància del turó al Baix Ter	124
6.2. Ús de l'hàbitat i relacions interespecífiques	124
6.3. Situació d'altres espècies d'interès	126
6.4. La comunitat de mamífers del Baix Ter.....	126
7. Recomanacions	127
BIBLIOGRAFIA	129
ANNEXOS.....	134

1. Introducció

1.1. Biologia d'un carnívor poc conegut

El turó europeu (*Mustela putorius* Linnaeus, 1758) és una espècie de carnívor que pertany a la família dels mustèlids; a la província de Girona també rep el nom de pudenta, espignaix (Massip 1983) o fura de bosc. Aquesta última denominació és la que ens ha semblat més comuna a la zona del Baix Ter, i fa referència a una subespècie millor coneguda per bona part de la ciutadania, la fura domèstica (*Mustela putorius furo*), utilitzada per a la cacera de conills i com a animal de companyia.

Tot i que estudis recents d'ADN mitocondrial semblen apuntar que la fura domèstica està més emparentada amb el turó de les estepes (*Mustela eversmanni*) que amb *M. putorius* (Kurose *et al.* 2008), es podria descriure l'aparença d'un turó visualitzant una fura de pelatge més aviat fosc (vegeu fig. 1). Amb unes dimensions corporals que a la península Ibèrica varien entre els 385-425 mm per a cap i cos, i una cua d'aproximadament 150 mm (Virgós *et al.* 2007), es tracta d'un mustèlid de mida mitjana, entre la mostela (*Mustela nivalis*) i la fagina (*Martes foina*). El tret més distintiu de l'espècie és la coloració de la cara, una combinació de pelatge blanc i fosc que crea un "antifaç" al voltant dels ulls. Un altre tret que ajuda a diferenciar-la d'espècies similars com el visó americà (*Neovison vison*), amb qui sovint es troba en simpatria, és el pelatge del cos: bru, però aclarit als flancs i ventre en el cas del turó, i fosc i uniforme en el cas del visó (vegeu fig. 1). A més, l'arquejament del cos característic dels mustèlids quan es desplacen és molt ostensible en el turó, en qui s'aprecia sovint una veritable gepa.

Figura 1. Turó (esquerra), fura domèstica (centre) i visó americà (dreta)

Rosegadors, lagomorfs i amfibis constitueixen la base de la dieta del turó arreu. Tanmateix, s'aprecien variacions geogràfiques en la proporció de preses consumides. Així, a França (Lodé 1997) i en regions eurosiberianes de la península Ibèrica (Aymerich *et al.* 1983) predominen els rosegadors, especialment talpons, mentre que en ambients mediterranis els conills (*Oryctolagus cuniculus*) passen a ser la presa més consumida (Virgós *et al.* 2007, Santos *et al.* 2009). El gripau comú (*Bufo bufo*) és l'espècie d'amfibi depredada amb més freqüència, mentre que petits ocells, peixos, rèptils, artròpods i fins i tot fruits poden complementar la seva dieta (Arija 2010).

L'època de zel de l'espècie té lloc entre els mesos de febrer i maig. A finals de primavera neixen generalment de tres a sis cries, que s'independitzen a finals d'estiu. Tot i que la demografia de l'espècie

en llibertat és poc coneguda, sembla que el primer any de vida del turó resulta crític per a la seva supervivència, amb taxes de mortalitat enregistrades al centre d'Europa que oscil·len entre el 70 i el 90 % (Weber 1987). La longevitat màxima estimada per a l'espècie al camp volta els 7 anys.

1.2. Distribució i abundància

El turó és una espècie de distribució àmplia, que inclou bona part del Paleàrtic occidental, des dels Urals fins a la Gran Bretanya i el nord del Marroc. Tanmateix, malgrat l'escassetat de dades quantitatives, resulta evident que l'abundància del turó al llarg de la seva àrea de distribució és molt irregular. Així, l'espècie sembla assolir les seves densitats màximes als boscos russos, mentre que seria clarament menys abundant a l'Europa occidental (Fernandes *et al.* 2008). Aquesta manca d'homogeneïtat es repeteix a diferents escales. Com a exemple, a Luxemburg es van observar densitats molt baixes, mentre que a la veïna Alemanya eren considerablement majors (Baghli i Verhagen 2003). No obstant això, dins d'un territori de la mida d'un país com Alemanya les densitats poden variar molt. A Espanya, tot i ser present a la major part del territori peninsular, només sembla ser relativament nombrós a la zona central, coincidint amb les àrees amb major abundància de conills (Virgós *et al.* 2007), i a la franja cantàbrica occidental (SECEM 2001).

Aquestes variacions són el reflex d'uns requeriments ecològics que a dia d'avui són poc coneguts. Pel que fa a l'hàbitat, la majoria d'autors postulen que el turó evita les cotes altes de les muntanyes i prefereix zones properes a cursos d'aigua o zones humides, sense que el seu nivell de vinculació sigui tan directa com el del visó i la llúdrega (*Lutra lutra*), mustèlids d'hàbits marcadament semiaquàtics (Blandford 1987, Lodé 1993, Virgós *et al.* 2007, Arijó 2010). Per altra banda, l'elevada diversitat paisatgística també sembla ser una característica comuna als hàbitats seleccionats per l'espècie, sovint mosaics de prats, conreus, zones forestals i vegetació de ribera (Lodé 1993, Zabala *et al.* 2005, Palazón *et al.* 2010). No obstant això, cal recordar que es tracta d'un carnívor generalista i poc estudiat que pot ocupar una gran varietat d'hàbitats. Al País Valencià, per exemple, s'ha observat una major abundància de l'espècie en pinedes muntanyenques amb abundant sotabosc (Virgós 2003).

1.3. El turó a Catalunya

A Catalunya, el turó fou una espècie relativament comuna i coneguda fins a la dècada de 1970 (Gosálbez *et al.* 1987, Borràs i Junyent 1993, Ruiz-Olmo i Aguilar 1995). Als anys noranta, però, la seva distribució ja s'havia vist reduïda al Ripollès, parts baixes de la província de Girona, trams alt i mitjà del riu Segre i punts de l'Alt Camp, Priorat i Catalunya central (Ruiz-Olmo i Aguilar 1995, Palazón *et al.* 2010). Finalment, cinc anys enrere només es tenia constància de dues poblacions romanents: la principal, localitzada a les comarques de l'Alt i Baix Empordà i comarques veïnes a través de la xarxa fluvial; i una segona, de menor importància, localitzada al tram alt del riu Segre, amb presència esporàdica al Ripollès i al Berguedà (Palazón *et al.* 2010). D'aleshores ençà, el procés de rarefacció de l'espècie no s'ha aturat, fet que ha motivat la seva inclusió en el llistat d'espècies en perill d'extinció del Catàleg de Fauna amenaçada de la Generalitat de Catalunya (2010). De fet, la preocupant manca de cites durant la passada dècada al Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà (PNAE) (Josep Espigulé i Sergi Romero, com. pers.), considerat un dels últims bastions romanents de l'espècie, va fer témer la seva extinció imminent al Principat (Palazón *et al.* 2010). No obstant això, durant els darrers cinc anys s'han anat recollint en altres punts de l'Alt i Baix Empordà cites corresponents, en la majoria de casos,

a atropellaments. Bona part d'aquestes cites s'han recollit a la zona del Baix Ter, especialment al tram de la carretera C-31 comprès entre Verges i Pals.

Basant-nos en les dades proporcionades pel ràdioseguiment de 3 mascles de turó al PNAE l'any 2000 (Palazón *et al.* 2010), podríem extrapolar per als exemplars (mascles) de la zona un patró d'activitat clarament nocturna i crepuscular, amb un màxim d'activitat entre les 20.00 i les 03.00 h i una àrea vital d'uns 3 km², en el 16-18 % del qual es concentraria la major part de l'activitat. Aquestes dades són coincidents amb altres estudis realitzats a la resta d'Europa (Weber 1989, Lodé 1993). Pel que fa a les localitzacions, l'espècie va ocupar zones properes a cursos i masses d'aigua, com prats inundats temporalment (closes), boscos de ribera, conreus, plantacions d'arbres, canals o marges ocupats per esbarzers (Palazón *et al.* 2010), tot i que cal assenyalar que la major part de la superfície del PNAE és ocupat per hàbitats associats a masses d'aigua. En qualsevol cas, aquests ambients també són propicis per al carnívor més petit d'Europa, la mostela (Ruiz-Olmo i Aguilar 1995), una espècie en clara regressió a Catalunya per motius poc coneguts. Moltes de les causes que es proposen per a explicar la rarefacció del turó i la mostela són coincidents: degradació dels hàbitats riparis i substitució de mosaics agrícoles per camps d'agricultura intensiva, menor disponibilitat de preses, atropellaments a les carreteres i, finalment, la irrupció i proliferació del visó americà (Palazón *et al.* 2010), una espècie agressiva i competitivament superior a unes espècies ja prou debilitades.

2. Àrea d'estudi

El projecte realitzat s'ha centrat en l'estudi del turó i de la comunitat de mamífers que l'acompanya a la comarca del Baix Empordà i més concretament a la plana del Baix Ter, ja que és aquí on durant els darrers anys s'han recollit més cites d'aquest carnívor.

Basant-se en la literatura disponible, es va considerar que les zones on és més probable la presència de l'espècie són aquelles properes a masses d'aigua i ocupades per mosaics de conreus i vegetació arbòria. Així, després d'observar el terreny *in situ* i mitjançant imatges satel·litals, es va delimitar una àrea d'estudi que va incloure els municipis de Colomers, Jafre, Verges, la Tallada d'Empordà, Albons, Bellcaire d'Empordà, Torroella de Montgrí, Ullà, Foixà, Ultramort, Ruplà, Parlavà, Serra de Daró, Gualta, Fontanilles, Corçà, Ullastret, Palau-Sator i Pals.

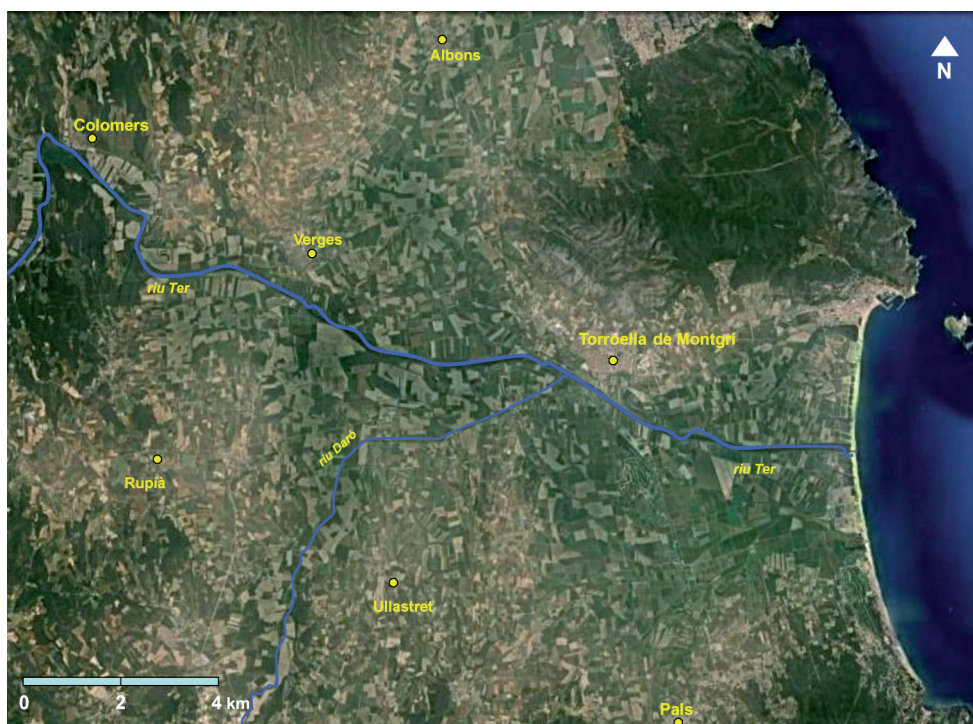

Figura 2. Àrea d'estudi a la plana del Baix Ter

Dins d'aquest territori, es va excloure el massís del Montgrí i els turons coberts per formacions boscoses mediterrànies que envolten l'àrea d'estudi pel sud i sobre tot per l'oest (bona part de les quals van ser afectades per l'incendi forestal de la tardor del 2013).

El paisatge en mosaic de la plana al·luvial ha estat modelat al llarg dels segles per l'acció de l'home i pren forma, sobre tot, gràcies a la construcció d'una densa xarxa de recs que canalitzen l'aigua del riu Ter per al seu aprofitament agrícola. La seva construcció es remunta a l'edat mitjana i es va consolidar plenament al segle XVIII (Aguilar 1993). L'antiguitat d'aquestes canalitzacions ha comportat la seva

naturalització i explica el seu alt valor ecològic. Així, als recs de la zona hi trobem fins a 5 hàbitats d'interès comunitari i la presència d'espècies protegides com les nàiades autòctones *Unio elongatulus* i *Potomida littoralis*, peixos com l'espínós (*Gasterosteus aculeatus*) i la babosa de riu (*Salaria fluviatilis*) (Pou-Rovira *et al.* 2007, 2011) i mamífers com la llúdriga. De fet, aquest valor, junt amb el seu important paper com a connectors biològics, ha motivat la inclusió de diversos trams de recs i canals en el Parc Natural del Montgrí, illes Medes i Baix Ter, junt amb els arrossars i les zones d'aiguamolls litorals situades arran de costa.

L'heterogènia matriu d'hàbitats que constitueix el paisatge agrari del Baix Ter inclou, entre d'altres, cultius de regadiu (sobre tot pomeres, blat de moro i farratges), arrossars, vegetació de ribera, plantacions de pollancre i plàtans, alzinars, pinedes i oliverars en zones elevades i nombrosos marges arbrats o arbustius (sovint ocupats per esbarzers o canya americana).

3. Objectius

L'estudi va ser dissenyat per a assolir els següents objectius:

Objectius principals

1. Confirmar i delimitar la presència del turó a la zona.
2. Obtenir paràmetres d'abundància relativa que permetin realitzar un seguiment de l'evolució de la població al Baix Ter i la seva comparació amb poblacions d'altres indrets.
3. Identificar els hàbitats més utilitzats per l'espècie i contribuir a la descripció de la poc coneguda autoecologia del turó.
4. Sobre la base de la informació obtinguda, proposar mesures de conservació per mitigar la tendència regressiva de l'espècie a Catalunya.

Objectius secundaris

1. Prospeccar la presència i abundància relativa de la mostela en un ambient potencialment favorable.
2. Explorar possibles correlacions entre presència de visó americà i presència d'espècies autòctones en forta regressió: turó, mostela i rata d'aigua (*Arvicola sapidus*).
3. Obtenir dades d'abundància relativa de mamífers potencialment problemàtics o d'interès cinegètic, com el conill, el senglar o la guilla, en hàbitats ruderals o propis del mosaic agrícola del Baix Ter.

4. Metodologia

El trampeig fotogràfic va ser la tècnica de mostreig escollida per a prospectar la població de turó del Baix Ter. Es tracta d'una tècnica no invasiva que consisteix bàsicament en l'ús d'equips fotogràfics amb el disparador connectat a un sensor, generalment d'infrarojos, que detecta la presència d'un animal pròxim a l'equip. L'elecció del fototrampeig com a tècnica principal per detectar el turó respon a diferents motius. Per una banda, l'escassetat, la mida petita i els hàbits majoritàriament nocturns de l'espècie desaconsellen l'ús de tècniques de detecció directa, com per exemple els transectes o censos visuals. D'entre les tècniques de detecció indirecta, el seguiment de rastres és potser el mètode més econòmic i popular utilitzat per realitzar seguiments de carnívors. Tanmateix, les similituds de les petjades i excrements de turó i visó americà pràcticament impossibiliten l'atribució fiable de rastres a una de les espècies allà on es troben en simpatria (Harrington *et al.* 2008). Per contra, les fotografies i vídeos capturats per les trames permeten la identificació quant a espècie, mentre que la seva autonomia i funcionament automàtic permeten acumular un esforç de mostreig considerable, necessari per detectar espècies que es troben en baixes densitats al camp. De fet, el fototrampeig és una eina utilitzada sovint per fer el seguiment de l'expansió d'una espècie similar com el visó americà; és el cas de la distribució al País Basc del rar i amenaçat visó europeu (*Mustela lutreola*), que també va ser estudiada partint de dades recollides mitjançant fototrampeig (González-Esteban *et al.* 2004).

L'ús de trames fotogràfiques presenta com a avantatge addicional la possibilitat d'enregistrar simultàniament la presència d'altres vertebrats de sang calenta presents en el punt de mostreig. Així, durant el treball de camp s'han obtingut dades que permeten caracteritzar la comunitat de mamífers que habita la zona.

Paral·lelament a les campanyes de fototrampeig, també es van recollir cites d'atropellaments i avistaments de turó mitjançant entrevistes a naturalistes, caçadors, pagesos i autoritats locals. Ateses les similituds entre turons i altres espècies de mustèlids més comunes, només es van considerar les cites provinents de fonts fiables o d'entrevistes personals en què el risc de confusió fos mínim.

Finalment, pel que fa a la mostela -una de les espècies d'interès que es volia mostrejar simultàniament-, també s'han considerat com a cites les petjades trobades a la vora de recs pel segon autor els anys 2012 i 2013. En aquest cas, el menor volum dels rastres de mostela sí permet diferenciar-los dels de la resta de mustèlids de la zona.

4.1. Campanyes de fototrampeig

A fi de maximitzar la detecció d'una espècie poc abundant, es va decidir utilitzar un tipus de mostreig extensiu (vegeu Mackenzie i Royle 2005), i en comptes de deixar les càmeres en un mateix punt per períodes de temps llargs (mesos), es va preferir mostrejar cada estació durant períodes més curts i augmentar el nombre d'estacions de mostreig. Així, la major part de punts van ser mostrejats durant aproximadament dues setmanes ($13 \text{ dies} \pm 1.38$, $n=46$), però set punts es van mostrejar de manera més intensiva (23 ± 4.7). L'àrea d'estudi es va dividir en 4 subàrees partint d'una lògica geogràfica i de característiques del paisatge (fig. 3), i es va intentar aplicar un esforç de mostreig homogeni a cadascuna d'elles.

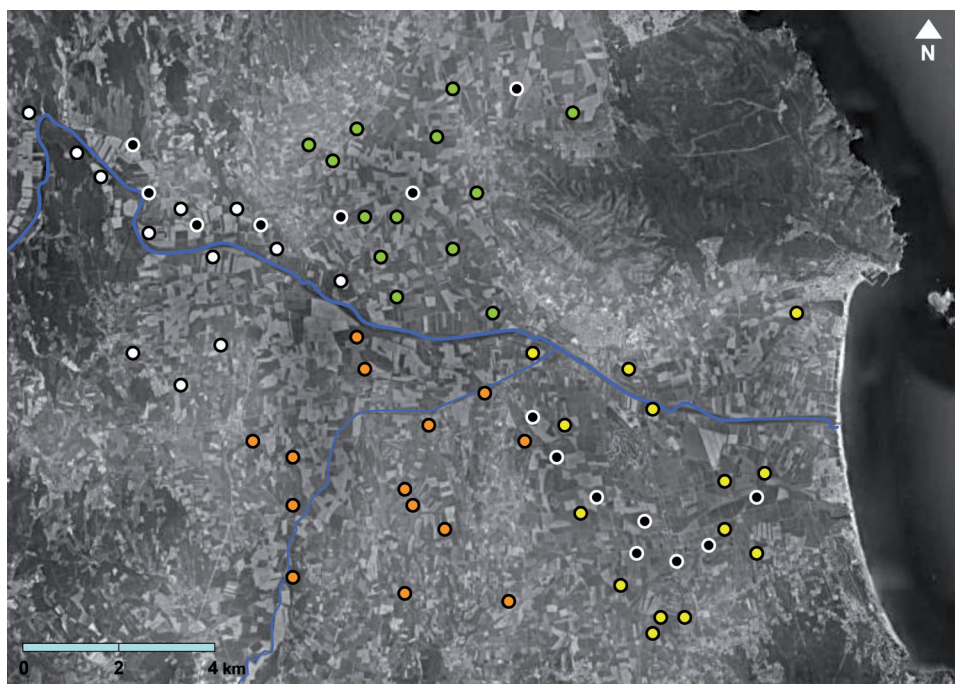

Figura 3. Estacions de mostreig a cadascuna de les subdivisions de l'àrea d'estudi per al turó: punts blancs, Baix Ter Oest; verds, Baix Ter Nord; taronges, Baix Ter Sud; grocs, Baix Ter Est. Punts negres: Campanya de fototrampeig de recs (2011-2014)

Pel que fa a la distribució de l'esforç de mostreig al llarg de l'any, durant la primavera -època de zel per a l'espècie (Virgós 2007)-, es van mostrejar les 4 subàrees mitjançant la col·locació de 6-8 càmeres a cadascuna d'elles; durant l'estiu, la intensitat del mostreig va disminuir per evitar la interferència de les altes temperatures en els sensors de les càmeres i, finalment, a la tardor, l'època de dispersió dels exemplars juvenils, es va reforçar el mostreig a totes les subàrees.

La localització dels punts de mostreig no va ser aleatòria, ja que es va evitar l'interior dels camps de cultiu (no els seus marges) i, en general, es van buscar punts amb un grau de recobriment arbustiu o arbori suficient per proporcionar sensació de protecció a una espècie de la mida del turó (Rondini *et al.* 2009) i, a la vegada, minimitzar la possibilitat de furt dels equips. A més, es va minimitzar el nombre de càmeres emplaçades a la riba de recs d'aigües permanents, un hàbitat prèviament mostrejat. Una vegada considerats aquests condicionants, es va intentar que la distribució de les càmeres cobrís uniformement l'àrea d'estudi i els hàbitats que l'ocupen. La selecció dels punts de mostreig es va realitzar sobre imatges satel·litals i, a més petita escala, *in situ*.

A cadascuna de les estacions, es van utilitzar sardines en oli com a esquer olfactiu (*scent station*) per maximitzar la probabilitat de detecció dels carnívors presents en l'entorn immediat. També es van caracteritzar els hàbitats més pròxims (<50 m) mitjançant la presa de variables descriptores de l'estructura de la vegetació, percentatge de recobriment arbori i descripció sumària de la composició florística, així com la categorització de la presència d'aigua superficial (*nul·la, efímera, temporal o permanent*).

Campanya de fototrampeig als recs del Baix Ter

Durant un treball de seguiment ambiental als recs de Sentmenat (Pou-Rovira 2013) i del Molí de Pals (Pou-Rovira 2014), es va mostrejar amb trapes fotogràfiques la riba d'aquests recs d'aigües permanents

(fig. 3). Les dades obtingudes han estat incorporades a l'anàlisi d'ús d'hàbitats de la comunitat de mamífers. En aquest cas, el tipus de mostreig va ser més aviat intensiu, amb una mitjana de 84 dies d'esforç (± 51.3 , $n=16$) repartits en períodes de 12 dies de mitjana (± 3.2 , $n=122$), durant 3 anys, per a cadascuna de les estacions.

4.2. Recull de cites

A fi de contactar amb possibles informants, durant la fase inicial del treball es va elaborar un pòster en què es demanava la col·laboració ciutadana per recopilar cites de turó (vegeu annex). Aquest pòster es va fer arribar per correu electrònic, i en alguns casos en mà, a tots els ajuntaments de l'àrea d'estudi. També es va enviar una petició d'informació i el pòster a diferents entitats locals, com associacions de regants o caçadors, i a persones amb interès o coneixements naturalistes.

La resposta, tanmateix, va ser molt pobra i es va optar per realitzar les entrevistes personalment. Així, es va telefonar als ajuntaments de la zona per aconseguir el contacte d'associacions de caçadors o naturalistes locals i es va parlar directament amb ells. A més, es va preguntar a pagesos i caçadors amb qui es va coincidir durant la realització del treball de camp. Finalment, va ser molt fructífera la col·laboració dels Agents Rurals del Baix Empordà, que van compartir les dades d'atropellaments i avistaments recopilades durant els darrers cinc anys a la comarca.

En tots els casos vam mostrar especial interès per les cites posteriors a l'any 2010, més fresques en la memòria dels informants i més representatives de l'estat actual d'una població que ha patit forts canvis durant els darrers 25 anys.

4.3. Tractament de les dades

La intensitat d'ús de les estacions de mostreig per part dels mamífers fotografiats s'ha quantificat mitjançant un índex de captures per unitat d'esforç (CPUE) que pren com a unitat el dia de fototrampeig. Les CPUE calculades per a les espècies de mamífers enregistrades a cada estació han estat analitzades en relació amb les variables ambientals recopilades *in situ* a l'entorn immediat de les estacions (<50 m) i també en un entorn superior (50-500 m), mitjançant sistemes d'informació geogràfica (GIS) sobre capes de cobertes i usos del sòl. Per a l'anàlisi multifactorial de les dades s'ha escollit una Anàlisi de Correspondències Canòniques parcial (CCA) per la seva robustesa estadística. Les anàlisis estadístiques i els gràfics s'han realitzat mitjançant el següent programari: MS-EXCEL-2003, SPSS-15.0, CANOCO-4.5. L'anàlisi espacial dels resultats i la modelització geogràfica de la situació actual s'ha dut a terme mitjançant una aplicació de GIS ARCGIS-10.

5. Resultats

5.1. Dades generals

Durant 760 nits de fototrampeig al Baix Ter, repartides en 53 estacions de mostreig durant un any, es van detectar 16 espècies de mamífers (taula 1), entre elles el turó i la mostela; mentre que en 1.200 nits d'esforç de mostreig repartides en 16 estacions a la vora de recs durant 3 anys se'n van detectar 12, que no incloïen el turó ni la mostela (vegeu taula 2).

Ordre CARNÍVORA	NOM COMÚ	ABREVIATURA
Mustelidae		
• Mustela putorius	turó, fura de bosc	MPU
• Mustela nivalis	mostela	MNI
• Neovison vison	visó americana	NVI
• Martes foina	fagina, gorjablanc	MFO
• Meles meles	teixó	MME
• Lutra lutra	llúdriga	LLU
Canidae		
• Vulpes vulpes	guilla, guineu	VVU
• Canis familiaris	gos	CFA
Viverridae		
• Genetta genetta	geneta, gat mesquer	GGE
Felidae		
• Felis catus	gat domèstic	FCA
Ordre ARTIODACTYLA (Ungulats)		
Suidae		
• Sus scrofa	senglar	SSC
Ordre RODENTIA		
Muridae		
• Rattus norvegicus	rata comuna	RRA
• Apodemus sylvaticus	ratolí de bosc	ASY
Sciuridae		
• Sciurus vulgaris	esquirol	SVU
Ordre LAGOMORPHA		
Leporidae		
• Oryctolagus cuniculus	conill de bosc	OCU
• Lepus europaeus	llebre	LEU

Taula 1. Llistat d'espècies de mamífers detectades mitjançant fototrampeig al Baix Ter.

Altres espècies animals fotografiades anecdòticament durant l'estudi van ser:

AUS: estornell (*Sturnus vulgaris*), tord (*Turdus philomelos*), merla (*Turdus merula*), tudó (*Columba palumbus*), garsa (*Pica pica*), gaig (*Garrulus glandarius*), bernat pescaire (*Ardea cinerea*), martinet de nit (*Nycticorax nycticorax*), blauet (*Alcedo atthis*), ànec coll-verd (*Anas platyrhynchos*) i faisà (*Phasianus colchicus*). CRUSTACIS: cranc americà (*Procambarus clarkii*).

ESPÈCIE	Campanya turó 2014 (53 estacions)	Campanya recs 2011-2014 (16 estacions)	Total (69 estacions)
Geneta	21 / 40 %	7 / 44 %	28 / 41 %
Guilla	19 / 36 %	5 / 31 %	24 / 35 %
Senglar	19 / 36 %	5 / 31 %	24 / 35 %
Gat domèstic	18 / 34 %	-	18 / 26 %
Gos	15 / 28 %	-	15 / 22 %
Teixó	9 / 17 %	5 / 31 %	14 / 20 %
Conill de bosc	9 / 17 %	1 / 6 %	10 / 14 %
Visó americà	8 / 15 %	8 / 50 %	16 / 23 %
Rata comuna	7 / 13 %	3 / 19 %	10 / 14 %
Ratolí de bosc	6 / 11 %	5 / 31 %	11 / 16 %
Fagina	3 / 6 %	2 / 12 %	5 / 7 %
Turó	2 / 4 %	-	2 / 3 %
Llúdriga	2 / 4 %	8 / 50 %	10 / 14 %
Llebre	2 / 4 %	1 / 6 %	3 / 4 %
Esquirol	2 / 4 %	1 / 6 %	3 / 4 %
Mostela	1 / 2 %	-	1 / 1 %

Taula 2. Nombre i percentatge d'estacions de mostreig on s'ha detectat la presència de les espècies durant les campanyes de fototrampeig.

Prenent el percentatge de punts de mostreig on les espècies han estat fotografiades com a índex de densitat, l'espècie de carnívor més àmpliament distribuïda a la plana del Baix Ter és la geneta, seguida de la guilla. La principal diferència entre els resultats obtinguts a la vora de recs permanents i els obtinguts a la totalitat de la plana és l'esperada major presència de la llúdriga i visó vora els recs, on turó, mostela i carnívors domèstics o assilvestrats no han estat capturats i el conill hi escasseja. Totes les espècies capturades a la campanya de fototrampeig de recs també van aparèixer a la campanya de fototrampeig del turó, que va incloure 7 punts de mostreig situats vora recs.

En 9 de les 11 estacions on es va detectar la presència de la llúdriga també s'hi va capturar el visó en simpatria.

5.2. Ús de l'hàbitat

L'ordenació de les espècies de mamífers capturades en funció dels 2 eixos que expliquen una major part de la variància espècies/hàbitat ha resultat en l'agregació de les espècies en grups prou diferenciats (fig. 4): a) a la dreta del gràfic, apareix un grup format per la rata comuna, el ratolí de bosc, el gat domèstic i la mostela; b) a la part inferior, el visó, la llúdriga i l'esquirol; c) a prop de l'origen, el senglar, la geneta,

	AL PUNT DE MOSTREIG:
MA	Presència de masses d'aigua (4 categories): 0, cap; 1, efímera; 2, temporal; 3, permanent.
RA	Recobriment arbori (%)
	VARIABLES DE SÍNTESI - A 500 METRES A LA RODONA:
Re	% de cultius de regadius
Sec	% de cultius de secà
VR	% de vegetació de ribera
BE	% de boscos escleròfil·les
B-B	% de brolles, bardisses i vegetació similar
H'	Diversitat d'hàbitats, calculada segons l'índex de Shannon (bits)
	SUPERFÍCIE DELS HÀBITATS CORINE PRESENTS - A 500 METRES A LA RODONA:
15a	Vegetació (salicornars, prats, jonqueres...) dels sòls salins, poc o molt humits o, fins i tot, inundats, del litoral
15d	Jonqueres de <i>Juncus maritimus</i> , de sòls poc salins, llargament inundats, del litoral i de les contrades interiors
16c	Dunes residuals plantades de pins (<i>Pinus pinea</i> , <i>P. pinaster</i>), al litoral
22c	Estanys (i embassaments) de terra baixa i de l'estatge montà, incloent-hi, si és el cas, les formacions helofítiques associades
24a	Llits i marges de rius, o vores d'embassaments, sense vegetació llenyosa densa
31y	Bardisses amb roldor (<i>Coriaria myrtifolia</i>), esbarzer (<i>Rubus ulmifolius</i>)..., de terra baixa (i de l'estatge montà)
32l	Bruguerars dominats per bruc boal (<i>Erica arborea</i>), silícioles, dels costers i dels sòls secs de les contrades mediterrànies marítimes
32t	Garrigues de coscoll (<i>Quercus coccifera</i>), sense plantes termòfiles o gairebé, d'indrets secs, sovint rocosos, de terra baixa i de l'estatge submontà
34g	Fenassars (prats de <i>Brachypodium phoenicoides</i>), amb <i>Euphorbia serrata</i> , <i>Galium lucidum</i> (espunyidella blanca)..., xeromesòfils, de sòls profunds de terra baixa i de la baixa muntanya mediterrània
34h	Llistonars (prats secs de <i>Brachypodium retusum</i>), i prats terofítics calcícoles, de terra baixa
41m	Rouredes (de <i>Quercus pubescens</i> , <i>Q. x cerrioides</i>), sovint amb alzines (<i>Q. ilex</i>), de terra baixa
42aa	Pinedes de pi blanc (<i>Pinus halepensis</i>), amb sotabosc de màquies o garrigues
42ad	Pinedes de pi blanc (<i>Pinus halepensis</i>), sense sotabosc llenyós
42x	Pinedes de pinastre (<i>Pinus pinaster</i>), o repoblacions, sense sotabosc llenyós
42y	Pinedes de pi pinyer (<i>Pinus pinea</i>), sovint amb sotabosc de brolles o de bosquines acidòfiles, de la terra baixa catalana
44b	Sargars (de <i>Salix purpurea</i> , <i>S. elaeagnos</i> ...) i altres bosquines de ribera
44d	Salzedes (sobretot de <i>Salix alba</i>) de terra baixa i de la muntanya mitjana
44j	Alberedes (i pollancredes) amb lliri pudent (<i>Iris foetidissima</i>), del territori ruscínic i dels Prepirineus centrals
44l	Freixenedes de <i>Fraxinus angustifolia</i> , de terra baixa
45c	Alzinars (boscos o màquies de <i>Quercus ilex</i>) de terra baixa
45d	Boscos mixtos d'alzina (<i>Quercus ilex</i>) i roures (<i>Quercus faginea</i> , <i>Q. pubescens</i> ...), de terra baixa i de l'estatge submontà
45g	Boscos mixtos d'alzina (<i>Quercus ilex</i>) i pins (<i>Pinus spp.</i>)
53a	Canyissars
53d	Canyars de vores d'aigua
62a	Cingles i penyals calcaris de les contrades mediterrànies càlides
82b	Conreus herbacis extensius de regadiu o de contrades molt plujoses
82c	Conreus herbacis extensius de secà
82d	Arrossars
83b	Fruiterars, principalment de regadiu: sobretot conreus de pomeres (<i>Pyrus malus</i>), de pressequers (<i>Prunus persica</i>), de pereres (<i>Pyrus communis</i>) i d'altres rosàcies.
83g	Plantacions de pollancre (<i>Populus spp.</i>), plàtans (<i>Platanus orientalis</i> var. <i>acerifolia</i>) i altres planífolis de sòls humits
83i	Vivers de plantes llenyoses
85a	Grans parcs i jardins
86a	Àrees urbanes i industrials, inclosa la vegetació ruderal associada
86b	Àrees urbanitzades, amb claps importants de vegetació natural
86c	Pedreres, explotacions d'àrids i runam
86d	Llocs arqueològics
87a	Conreus abandonats
87b	Vegetació ruderal no associada a àrees urbanes o industrials

Taula 3. Llegenda de les variables ambientals relacionades amb l'hàbitat. Font: elaboració pròpia a partir de dades pròpies i de la Cartografia d'hàbitats de Catalunya.

el teixó, la guilla i la fagina; d) el turó, en canvi, es troba més desplaçat cap a l'angle superior esquerre, a prop del conill i el gos. La llebre, per últim, es troba separada al quadrant inferior esquerre.

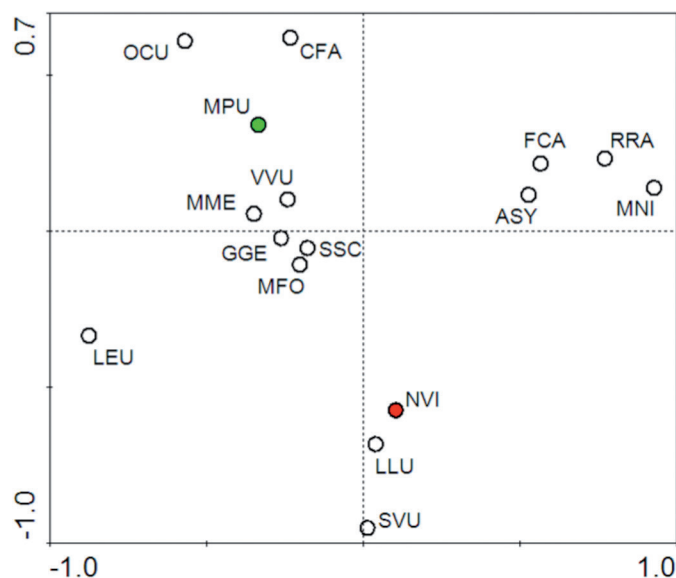

Figura 4. Resum gràfic de l'Anàlisi de Correspondències Canòniques parcial (CCA) dut a terme per relacionar la densitat relativa (CPUE) de les espècies* amb les principals variables ambientals relacionades amb l'hàbitat. Es representa la posició relativa central de les espècies respecte dels eixos resultants (vegeu taula 1 per a la interpretació de les abreviatures). Variància explicada acumulada de la relació espècies/hàbitat: 19,7 % (eix 1), 34,1 % (eix 2), 45,6 % (eix 3), 55,4 % (eix 4).* La variable densitat relativa (CPUE+1) de les espècies i diverses variables ambientals han estat transformades logarítmicament. Font: elaboració pròpia a partir de dades originals.

La significació biològica d'aquest ordenament s'interpreta a partir dels pesos de les variables ambientals analitzades en els eixos 1 i 2 (fig. 5 i taula 3) i sembla ser congruent. Per a una interpretació més detallada de les CPUE de les espècies respecte dels eixos principals de la CCA, hem utilitzat models GAM per a les espècies d'interès i per a un representant de cadascun dels grups d'espècies agregades al gràfic de la fig. 4 (fig. 6). Així,

- El grup d'espècies de la rata, ratolí i gat s'associa amb cultius de regadiu i zones parcialment antropitzades. La posició de la mostela es basa en una única cita en una zona de conreus de regadiu.
- El grup d'espècies del visó i la llúdriga està clarament relacionat amb la presència d'aigua superficial; el visó n'és l'espècie menys dependent de les dues. La presència de l'esquirol al grup es basa en 2 cites en arbredes contigües a recs.
- Les espècies més abundants i de distribució més àmplia (senglar, guilla, geneta i teixó) s'agrupen a prop de l'origen, i reflecteixen el seu caràcter generalista. La fagina és l'espècie més lligada a percentatges de recobriment arbori alt.
- El conill i els gossos fotografiats, la majoria dels quals eren gossos de cacera en acció, estan relacionats amb zones seques, ocupades per formacions vegetals escleròfil·les: boscos, brolles i garrigues.

La posició de la llebre respecte dels eixos, basada en 2 captures, la relaciona amb ambients amb una elevada diversitat d'hàbitats, com els ecotons i marges de bosc, i també amb recobriments arboris alts.

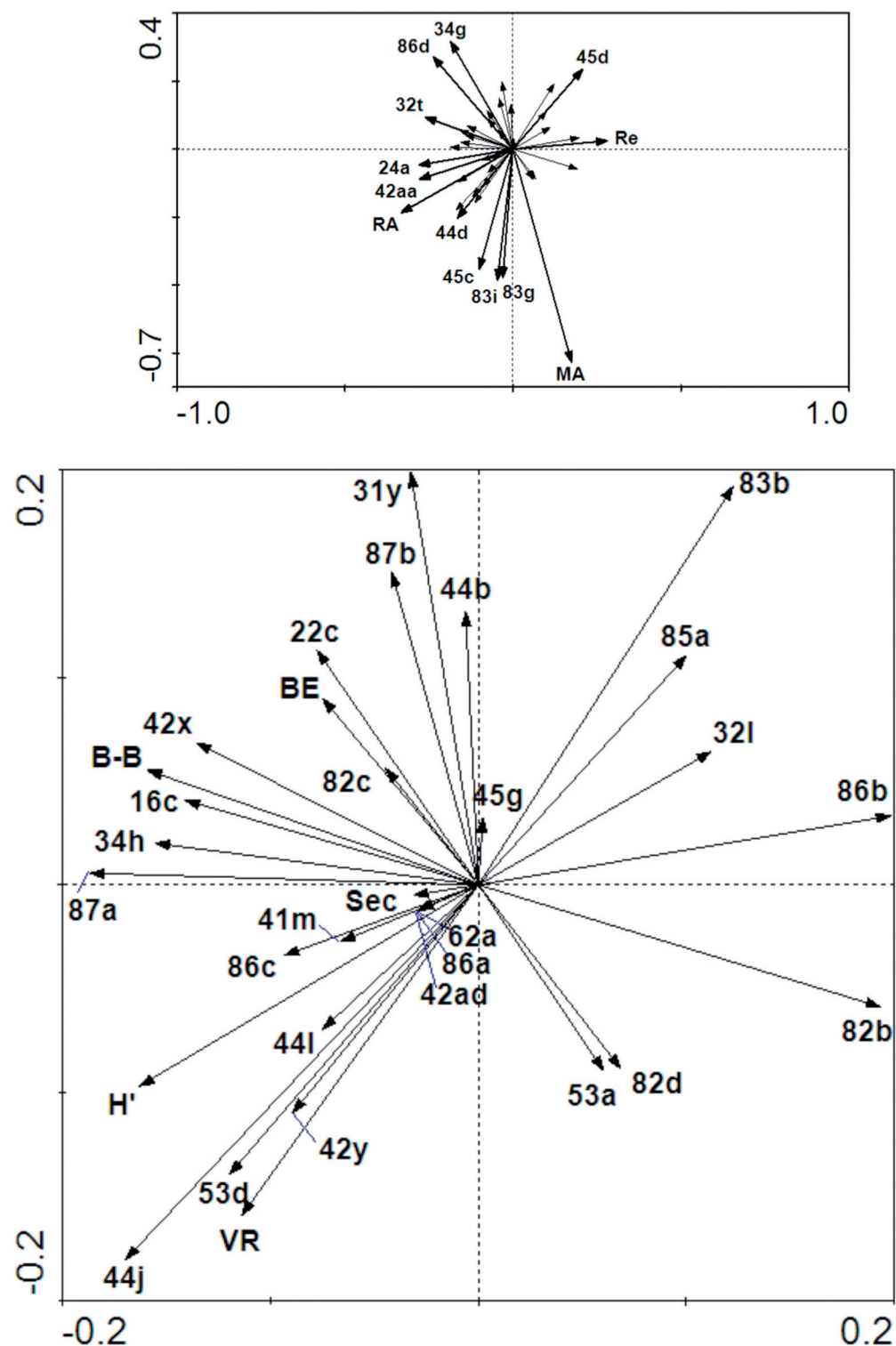

Figura 5. Resum gràfic de l'Anàlisi de Correspondències Canòniques parcial (CCA) dut a terme per relacionar la densitat relativa (CPUE) de les espècies* amb les principals variables ambientals relacionades amb l'hàbitat. Es representen les variables sobre l'hàbitat (fletxes negres), respecte dels eixos resultants; a dalt, només s'assenyalen les variables amb major pes; a baix, detall de la secció central amb les variables amb menys pes (vegeu taula 3 per a la interpretació de les abreviatures).* La variable densitat relativa (CPUE+1) de les espècies i diverses variables ambientals han estat transformades logarítmicament. Font: elaboració pròpia a partir de dades originals.

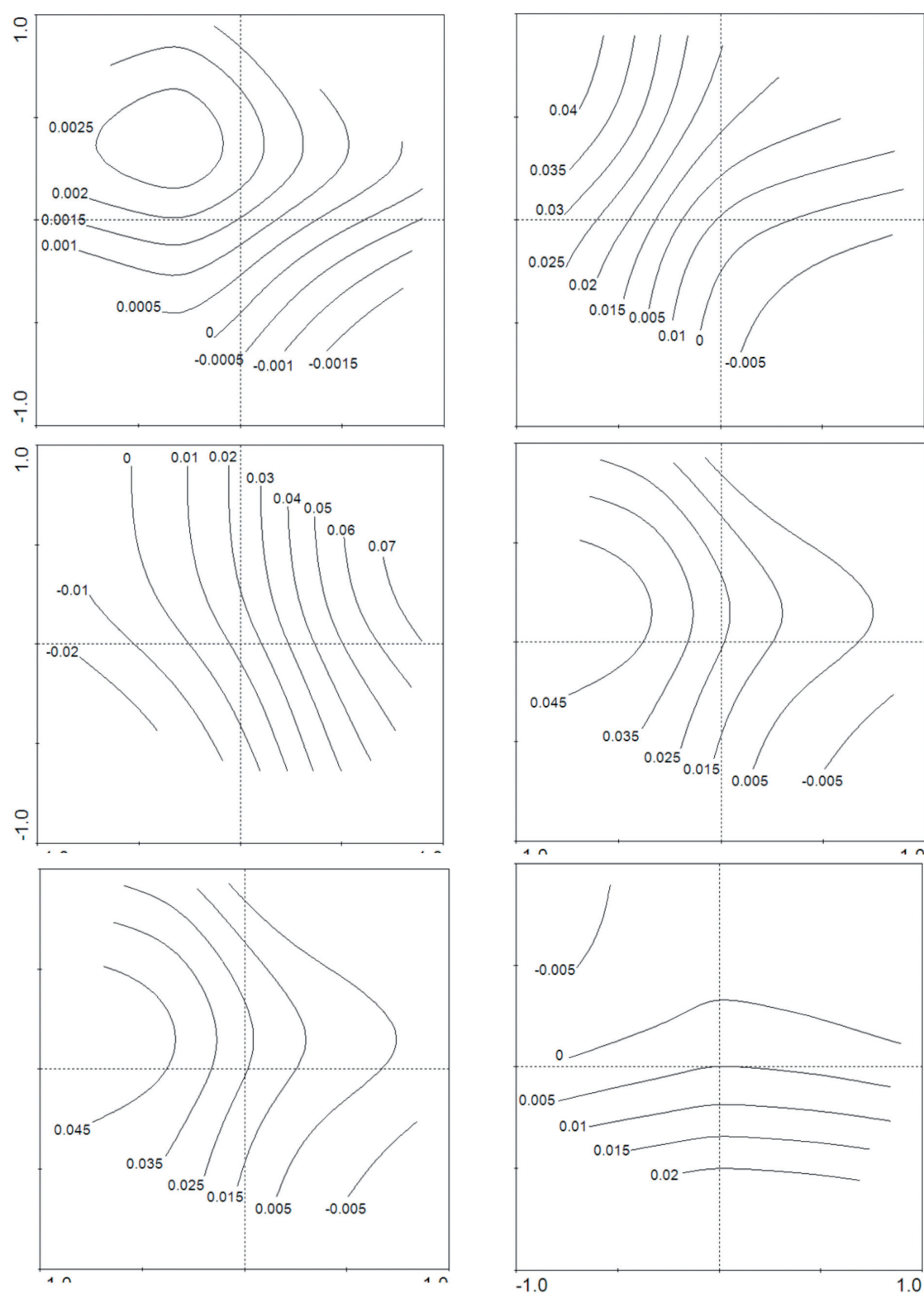

Figura 5. Resum gràfic de l'Anàlisi de Correspondències Canòniques parcial (CCA) dut a terme per relacionar la densitat relativa (CPUE) de les espècies* amb les principals variables ambientals relacionades amb l'hàbitat. Es representen les variables sobre l'hàbitat (fletxes negres), respecte dels eixos resultants; a dalt, només s'assenyalen les variables amb major pes; a baix, detall de la secció central amb les variables amb menys pes (vegeu taula 3 per a la interpretació de les abreviatures).* La variable densitat relativa (CPUE+1) de les espècies i diverses variables ambientals han estat transformades logarítmicament. Font: elaboració pròpia a partir de dades originals.

Pel que fa al turó, el primer que crida l'atenció és que els seus valors de CPU defineixen una ocupació d'hàbitats força diferenciada dels de la resta d'espècies. Els seus requeriments serien propers als del conill, una de les seves preses més freqüents, i poc llunyans, però diferenciats, dels de carnívors generalistes com la guilla, el teixó i la geneta. Crida l'atenció la distància entre el turó i les espècies amb qui s'ha suggerit que podria competir a prop d'ambients aquàtics: la llúdriga i, sobre tot, el visó. Superposant els models GAM de turó i visó, apreciem que podrien coincidir en alguns hàbitats, però concentren el que sembla el gruix de les seves poblacions en hàbitats clarament segregats.

Les variables ambientals considerades en l'anàlisi que més semblen influir positivament en la presència del turó (a una escala de 500 m al voltant de les zones de captura) són les esmentades per al conill: ambients de secà com boscos escleròfils, matollars i garrigues, una diversitat d'hàbitats considerable i la proximitat a llocs arqueològics. Aquest últim factor, que pot sonar extravagant, en realitat fa referència a les úniques ruïnes arqueològiques incloses dins l'àrea d'estudi, les iberes d'Ullastret, situades en un turó cobert per oliverars, pins i altra vegetació mediterrània (on vam avistar nombrosos conills) i enlairat sobre una plana ocupada per conreus de regadiu.

5.3. Recull de cites de turó

De les cites recopilades durant l'estudi, les corresponents a atropellaments documentats per observadors qualificats (agents rurals, els autors i el biòleg Albert Burgas) no plantegen cap dubte, com tampoc l'individu fotografiat en un pas de fauna a la carretera C-31 (Minuartia 2012).

Figura 7. Turons atropellats l'any 2014 (esquerra) i 2013 (dreta). Font: Agents Rurals Baix Empordà i pròpia.

Figura 8. Turó fotografiat en un pas de fauna a la carretera C-31 l'any 2012. Font: Minuartia i Infraestructures.cat.

També hem considerat com a fidedignes els testimonis d'un pagès de Fonolles a qui vam poder fer una entrevista detallada, i del president de l'associació de caçadors de Torroella de Montgrí. Tots dos havien vist l'espècie en el mateix indret en anys diferents. Altres cites considerades probables, però no comprovables, no han estat incloses en aquest informe.

Durant les entrevistes també es va recollir informació històrica valuosa. Així, una font d'Ultramort i una altra de Serra de Daró (municipis veïns) coincidien a assenyalar que feia 15-20 anys que no veien l'espècie. L'Albert Burgas també situa a l'entorn de l'any 2000 el moment en què el turó va patir una forta davallada poblacional a la regió.

Alguns dels entrevistats que no podien aportar dades sobre l'espècie coincidien a argumentar que els resultava difícil diferenciar petits carnívors al camp a causa dels seus hàbits majoritàriament nocturns i a la rapidesa dels seus moviments.

5.4. Distribució del turó al Baix Ter

Només a dues de les 53 estacions de mostreig del Baix Ter es va detectar la presència del turó, mentre que l'espècie no va aparèixer durant el fototrampeig específic de recs. Les dues captures van ser realitzades a prop d'Ullastret, però ja dins de municipis inicialment no inclosos en l'àrea d'estudi, Corçà i Forallac. Durant el període de mostreig, l'únic atropellament enregistrat també va tenir lloc al límit meridional de l'àrea d'estudi (Pals).

Figura 9. Fotografies de turó capturades durant l'estudi al municipi de Corçà (fotografies superiors) i Forallac (fotografies inferiors). Font: pròpia.

Integrant les captures fotogràfiques amb les cites recollides durant els darrers anys (fig. 10), sembla que l'espècie avui en dia concentra els seus escassos efectius a la franja meridional de la plana, entre els

municipis de Corçà i Pals. Un altre focus d'activitat sembla estar situat més al nord, al voltant del nucli de Verges, però no s'hi ha detectat la presència de l'espècie durant els últims 2 anys. Finalment, els darrers individus detectats al nord de Pals van ser els atropellats 3 anys enrere. Tanmateix, cal recordar que el patró de distribució esbossat aquí es basa en un volum molt reduït de dades i que la detecció d'una espècie tan escassa seria més efectiva amb l'acumulació d'un major esforç de mostreig.

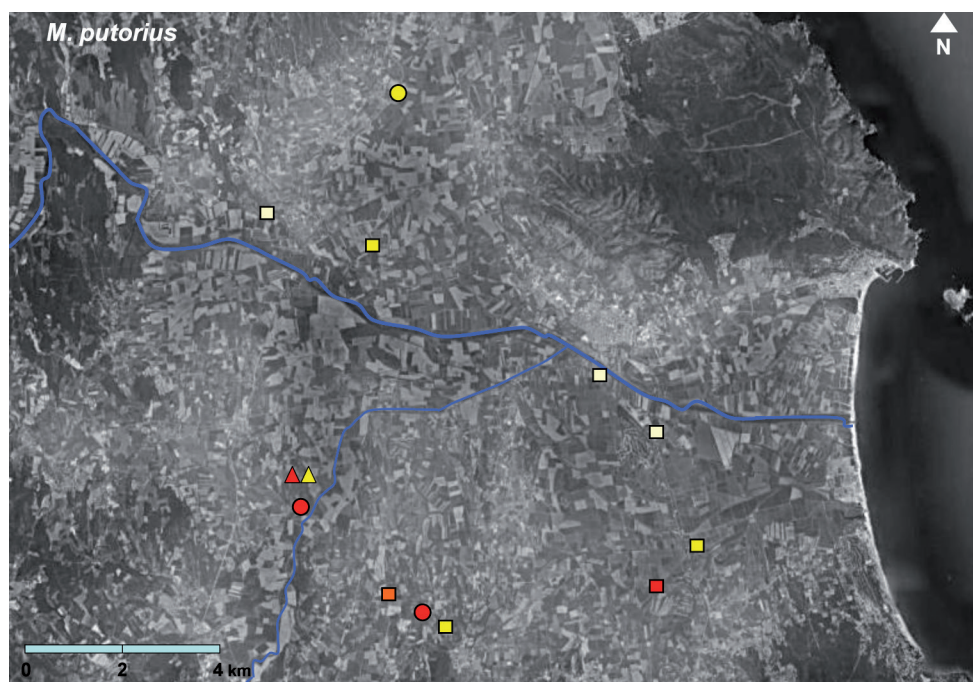

Figura 10. Distribució geogràfica de les cites de turó al Baix Ter durant el període 2011-2014. Els cercles corresponen a captures fotogràfiques; els rectangles, a atropellaments i els triangles, a avistaments. El color vermell representa l'any 2014; el taronja, el 2013, el groc, el 2012 i el blanc, el 2011. Font: pròpia, agents rurals, Albert Burgas, Jordi Mir, Joaquim Sala.

El cas de la mostela

La mostela va ser fotografiada amb menys freqüència que el turó, ja que s'havia capturat únicament en un rec temporal d'Ullastret (fig. 11). En aquesta dada se li pot afegir la d'un individu atropellat trobat per un dels autors als arrossars de Pals l'any 2012. Finalment, també es van localitzar petjades de l'espècie durant la campanya de fototrampeig de recs: a la vora del rec del Molí de Pals, dins la zona d'arrossars, i al rec de Sentmenat a prop de Jafre. No obstant això, el fet que una espècie de tan poc pes només pugui imprimir la seva petjada en substrats tous com els llims fins i humits que trobem a la vora de recs, dificulta la inferència d'informació sobre ús de l'hàbitat a partir de petjades, ja que l'espècie també podria freqüentar altres hàbitats sobre substrats més durs sense deixar rastre.

Figura 11. Mostela fotografiada a Ullastret. Font: pròpia.

6. Discussió

6.1. Distribució i abundància del turó al Baix Ter

La xifra de dues estacions amb presència de turó per a un total de 69 estacions de mostreig és equiparable, per exemple, amb les dades obtingudes per a un carnívor rar com el gat fer (*Felis silvestris*) en una àrea favorable com l'Alta Garrotxa (Salvador 2010). La principal diferència rau en el fet que mentre espècies com el gat fer és distribueixen en baixes densitats per àrees molt extenses, les dades de turó s'han obtingut en un dels seus últims redutes, d'extensió reduïda, a Catalunya. Tot i que és esperable que a mesura que s'acumula informació sobre les preferències d'hàbitat d'una espècie poc coneguda s'optimitzi l'elecció dels punts de mostreig i en el futur es pugui augmentar el percentatge d'estacions positives, aquestes dades confirmen la situació crítica d'aquesta subpoblació.

Sobre la base dels resultats obtinguts, cal afegir que aquestes xifres no reflecteixen una distribució homogènia de l'espècie al Baix Ter, ja que el turó sembla concentrar-se actualment en la franja meridional del territori. Tal com adverteixen Lodé (2003), Zabala *et al.* (2005) i Mestre *et al.* (2007), el turó, com a petit carnívor amb una àrea vital reduïda, és especialment vulnerable a la fragmentació de l'hàbitat a petita escala (Sunquist i Sunquist 2001, Gehring i Swihart 2003), fet que pot causar l'aïllament i posterior desaparició de grups familiars o subpoblacions. En aquest sentit, cal témer per la situació del nucli d'individus detectats al voltant de Verges, del que no s'han obtingut cites durant els darrers 2 anys. El fet que dues de les 3 cites corresponguin a atropellaments i que l'incendi forestal de la tardor de 2013 afectés els boscos que uneixen la franja meridional amb el riu Ter per l'oest (Foixà) podria haver afectat la seva supervivència. Els atropellaments, freqüents si tenim en compte el gruix exigu de la població, constitueixen una amenaça greu per a l'espècie a tota l'àrea d'estudi. El turó és descrit com a especialment vulnerable a aquest factor de mortalitat (Birks 1995), i encara més en zones on abunda el conill (Barrientos i Bolonio 2009), una circumstància amplificada per la densitat de la xarxa viària (tant carreteres com camins asfaltats) de la zona. De cares a la conservació de l'espècie, doncs, augmentar l'esforç de mostreig i la superfície estudiada per identificar amb major precisió les zones ocupades per l'espècie resulta bàsic. A l'interior de l'àrea d'estudi, cal garantir la connectivitat entre grups reproductors i identificar trams de carretera estratègics on implementar mesures destinades a evitar atropellaments, mentre que de zones adjacents ens han arribat cites, alguna irrefutable, de presència de l'espècie.

6.2. Ús de l'hàbitat i relacions interespecífiques

En aquest estudi, les anàlisis d'ús de l'hàbitat per al turó es basen en un nombre de captures molt baix. Així, tot i que els resultats apunten cap a un patró definit, cal recordar que les interpretacions que a continuació proposem per explicar-lo són només hipòtesis plausibles que haurien de ser confirmades per un major volum de dades en un futur immediat, tenint en compte el risc d'extinció a curt termini que amenaça la població estudiada.

Les captures de turó el situen en hàbitats terrestres escleròfils, en bona part ocupats per una de les seves preses principals, el conill. Cal recordar, però, que aquesta relació s'ha trobat quan s'han analitzat variables ambientals en un radi de 500 m a la rodona dels punts de mostreig. A major escala, la pràctica totalitat de

punts de mostreig, incloent-hi les zones “seques”, es troben a poca distància d’alguna massa d’aigua. Per tant, seria més correcte dir que el turó, dins un paisatge caracteritzat per l’abundància de recs, sembla utilitzar amb més freqüència zones dominades per vegetació escleròfil·la i fenassars, on prospera el conill. Aquests hàbitats, a l’àrea d’estudi, ocupen petites elevacions del terreny a l’interior de la plana agrícola o en els seus límits, a l’ecotò dels conreus de regadiu amb masses forestals més elevades.

Estudis sobre el turó realitzats en zones de mosaic agrícola del sud d’Europa coincideixen a assenyalar la preferència de l’espècie per les zones ripàries (Zabala *et al.* 2005, Rondinini *et al.* 2006, Mestre *et al.* 2007), amb petits matollars (Mestre *et al.* 2007), elevada diversitat d’hàbitats (Zabala *et al.* 2005, Virgós *et al.* 2007) i, al centre de la península Ibèrica, abundància de conills (Virgós *et al.* 2007, Barrientos i Bolonio 2009). Les nostres dades encaixen amb la majoria d’aquests factors, però la relativa distància a masses d’aigua permanents seria el tret més discordant. L’ús intensiu per part dels carnívors de la vegetació ripària en mosaics agrícoles mediterranis s’explica principalment per la cobertura i refugi que proporcionen en paisatges on escasseja l’arbrat i per la major productivitat dels micromamífers que l’habiten (Virgós 2001, Rondinini *et al.* 2006, Matos *et al.* 2009). En el cas del turó, la composició de la seva dieta, rica en petits rosegadors i amfibis, explicaria un vincle encara més estret amb aquests hàbitats (Rondinini *et al.* 2006). Així, creiem que l’aparent allunyament de les masses d’aigua permanents detectat al Baix Ter s’explica per motius aliens a les preferències del turó: principalment per la competència amb el nouvingut visó americà. De fet, el desplaçament del turó per la irrupció del visó ja ha estat documentat a les properes conques dels rius Muga i Fluvià (Palazón *et al.* 2010, Melero *et al.* 2012).

El visó americà és una espècie invasora que presenta un elevat grau de solapament, tant dietari com espacial, amb el turó, tot i que el turó sembla utilitzar una major varietat d’hàbitats terrestres i el visó, concentrar la major part de la seva activitat als hàbitats riparis (Harrington i Macdonald 2008, Melero *et al.* 2008, Brzezinski *et al.* 2010., Melero *et al.* 2012). Proposem aquí que l’abundant presència de visons a la vora de recs limitaria l’ús que el turó podria fer dels seus recursos, forçant-lo a concentrar la seva activitat en la part del seu territori on pot trobar preses sense haver de competir amb el visó: formacions escleròfil·les riques en conills. No obstant això, diferents motius ens fan pensar que aquesta situació distaria molt de ser una solució d’equilibri entre espècies. En primer lloc, a Catalunya el turó no ha estat mai abundant en zones riques en conill, però àrides (Palazón *et al.* 2010). A més, com ja s’ha esmentat, en mosaics agrícoles mediterranis similars al Baix Ter, els hàbitats riparis concentren una porció molt important dels recursos alimentaris de l’espècie. Aquesta possible manca de varietat i quantitat de recursos quan el turó es veu obligat a pregar principalment sobre el conill i poc sobre les espècies presents a les zones humides explicaria el declivi constant de les poblacions de l’Alt i Baix Empordà. Per contra, a les zones de Catalunya on, a diferència de l’Empordà, s’hi troben hàbitats riparis, però el recurs del conill és escàs, l’aparició del visó hauria provocat directament la desaparició sobtada del turó.

De ser certa aquesta hipòtesi, el retorn de la llúdriga a la conca del Ter podria haver aguditzat indirectament el conflicte entre turó i visó. Quan llúdriga i visó habiten en simpatria un curs d’aigua, la primera, de major mida, desplaça al segon de la massa d’aigua (Bonesi *et al.* 2004), on la llúdriga troba la seva font principal d’aliment: peixos i crancs de riu. Si bé en un principi es va arribar a pensar que això provocaria la progressiva desaparició del visó en cursos recolonitzats per la llúdriga, s’ha observat, i els nostres resultats també ho confirmen, que en realitat el visó persisteix i el que fa és compensar la dificultat d’accés a la massa d’aigua concentrant la seva activitat a la franja de vegetació ripària adjacent, els recursos de la qual explota més

intensament (Bonesi i Macdonald 2004, Harrington *et al.* 2009). Aquest augment de la pressió podria limitar encara més l'accés del turó als recursos presents a la vegetació ripària (Harrington i Macdonald 2008) i forçar el seu desplaçament cap a hàbitats terrestres.

6.3. Situació d'altres espècies d'interès

La presència del visó a la vora de recs i altres masses d'aigua segurament també explica l'absència de captures de rates d'aigua en una zona on podria ser abundant. La depredació d'aquesta espècie invasora (Macpherson i Bright 2010, Melero *et al.* 2012, García-Díaz *et al.* 2013), combinada amb la dessecació, canalització i altres formes de degradació d'hàbitats riparis (Ventura 2012), ha provocat la rarefacció generalitzada d'aquesta espècie, ara en perill d'extinció.

Pel que fa a la mostela, si bé ja s'han expressat les reserves que la interpretació de les petjades trobades en recs desperten, és cert que l'individu fotografiat en un rec temporal ocupat per canyís i l'individu atropellat als arrossars de Pals també apunten cap a una major presència de l'espècie en hàbitats riparis. Tanmateix, aquesta aparent preferència d'hàbitat podria estar relacionada únicament amb una major abundància de micromamífers, el factor més determinant en la selecció d'hàbitat de la mostela (Palazón 2012). Les nostres captures de rates i ratolins confirmen les majors abundàncies de petits rosegadors vora recs i altres cursos fluvials. No obstant això, cal assenyalar que les úniques cites orals de l'espècie provenen de les immediacions d'un mas a prop de les Gavarres (Agents Rurals, com. pers.), un ambient diferent però també descrit com a favorable per a la mostela a causa de la presència de petits rosegadors (Palazón 2012). De fet, tot i basar-se en una única captura, l'ordenació multifactorial d'aquest estudi ha col·locat la mostela en el mateix grup que rata i ratolí, definit sobre tot per zones antropitzades i de regadiu. D'acord amb les nostres dades, a part de corroborar que l'espècie és poc abundant, és difícil extreure conclusions sobre la seva situació actual i perspectives futures. Descrita com una espècie amb una demografia molt fluctuant en funció de la disponibilitat de preses, el gruix de les seves poblacions pot modificar-se dramàticament gràcies a una taxa de reproducció alta (Sheffield i King 1994). Així, es fa difícil dilucidar si la fase de rarificació actual a la zona respon a causes imputables a la irrupció del visó en ambients riparis o a d'altres factors.

6.4. La comunitat de mamífers del Baix Ter

La plana del Baix Ter és habitada per una rica comunitat de mamífers de mida gran i mitjana. La comunitat de carnívors, concretament, és especialment diversa, amb deu espècies. Si bé geneta, guilla, fagina, teixó i carnívors domèstics són espècies comunes al Principat, és la presència de mustèlids rars i de distribució lligada a la presència de masses d'aigua (llúdriga, visó, turó i mostela) la que explica aquesta excepcional riquesa específica.

Si comparem l'abundància relativa de les espècies amb campanyes de fototrampeig realitzades en altres punts de la Catalunya mediterrània (Barrull i Mate 2006, Peris *et al.* 2008, Torre *et al.* 2009, Salvador 2010, 2011), hi destaca la major presència del teixó, segurament explicada pel tipus de sòl, fàcilment excavable, i la combinació d'hàbitats presents al mosaic agroforestal del Baix Ter, un conjunt de condicions més òptimes per a l'espècie (Hernández i Rodríguez 1995) que els substrats més durs i la cobertura forestal contínua de les zones de la serralada Litoral, Transversal i Prepirineu comparades. També resulta destacable la clara prevalència de la geneta sobre la fagina, inversa en zones muntanyoses de la província (Salvador 2010,

2011). Aquest patró encaixa amb la teoria que postula que la fagina tolera temperatures hivernals més baixes i se circumscriu a zones amb cobertura forestal contínua, mentre que la geneta prospera en zones de clima suau i selecciona positivament la vegetació propera a cursos d'aigua (Ruiz-Olmo i López-Martín 2007, Torres *et al.* 2009, Salvador 2010). Un altre aspecte diferencial de la comunitat de mamífers estudiada és l'abundància del conill, i en menor mesura de la llebre, respecte de zones més muntanyoses i amb major cobertura forestal; mentre que els cèrvids, per contra, en són absents. La ja esperada major presència de lagomorfs respon a les característiques ambientals de la plana, un mosaic agroforestal sobre sòls tous, de clima suau, poc pendent, ric en zones obertes i matollars, que s'apropa a l'òptim de l'espècie (Virgós *et al.* 2003). Pel que fa al senglar, tot i ser una espècie abundant, capturada en un 36 % de les estacions, cal assenyalar que les seves densitats són sensiblement menors a les comptabilitzades en zones boscoses de la muntanya gironina, amb percentatges de captura del 51 % a l'Alta Garrotxa (Salvador 2010) i del 71 % al Pla de l'Estany (Salvador 2011). Per a aquesta i altres espècies, bé cinegètiques o bé que es considerin d'interès en un moment donat, aquest estudi estableix una base de referència replicable per analitzar l'evolució de les seves poblacions al Baix Ter.

7. Recomanacions

1.- Les dades de distribució i les hipòtesis sobre selecció d'hàbitat presentades en aquest estudi necessiten ser validades per un major volum d'informació. Seria d'especial interès:

1.1.- Prospeectar la franja situada entre les Gavarres i l'àrea d'estudi, ja que els dos individus capturats provenien del seu límit meridional.

1.2.- Augmentar l'esforç de mostreig a la riba nord del Ter per confirmar l'existència del nucli d'individus detectats fa 2-4 anys a prop de Verges. També seria important esbrinar si aquesta població està comunicada mitjançant el sistema de recs amb les poblacions que podrien habitar la conca del Fluvià a l'Alt Empordà.

1.3.- Continuar mostrejant la resta de l'àrea d'estudi, si cal amb menys intensitat, perquè la detecció d'una espècie tan rara amb el volum de dades acumulat és forçosament imperfecta, i és possible que l'espècie sigui present en altres punts del Baix Ter on hagi passat desaparebuda.

2.- Mantenir el paisatge agrícola en mosaic tradicional del Baix Ter en detriment de models d'agricultura més intensiva. Elements especialment valuosos d'aquest paisatge des d'un punt de vista faunístic són les estructures lineals vegetades, típicament recs no canalitzats i rieres seques o còrrecs flanquejats per bosquets o matollars espessos. També s'ha de mantenir la vegetació mediterrània que cobreix els turons que s'eleva com illes sobre les planes, especialment importants per al conill.

2.1.-A la zona situada entre Ultramort i Verges, que comunicaria els individus situats a prop d'Ullastret amb els que podrien habitar l'entorn de Verges, hi escassegen les estructures lineals i predominen els camps d'agricultura intensiva. A més, l'incendi forestal de l'any 2013 va afectar els boscos de Foixà, que podrien haver realitzat la funció de connector. De confirmar-se la presència d'individus a la riba nord, s'hauria de considerar alguna actuació destinada a recuperar connectors amb cobertura arbòria.

3.- Amb dades més acurades de distribució, també es podria considerar alguna actuació en punts estratègics de la xarxa vial per intentar reduir la probabilitat d'atropellaments. L'elecció de punts, tanmateix, sembla complexa a causa de la densitat de vials existents.

4.- Finalment, atesa l'aparent importància del conill com a presa al Baix Ter, s'hauria de parar especial atenció a l'estat de la població d'aquest lagomorf, tant pel que fa al seguiment de les zoòties que han castigat l'espècie durant les últimes dècades, com al control de captures per part dels caçadors, a fi d'evitar la sobreexplotació d'una espècie cinegètica popular a la zona.

AGRAÏMENTS

Volem agrair al Cos d'Agents Rurals del Baix Empordà la seva col·laboració tant en forma de cessió de dades com de predisposició per ajudar en l'estudi. L'empresa d'estudis ambientals Minuartia també va contribuir desinteressadament oferint dades enregistrades a la zona, així com en Santi Palazón, del Servei de Biodiversitat de la Generalitat de Catalunya. Finalment, donem les gràcies a entitats locals, especialment societats de caçadors, i a d'altres habitants de la regió, com pagesos, naturalistes i empleats d'ajuntaments, que van respondre amablement les nostres preguntes sobre la distribució i abundància del turó al Baix Ter.

BIBLIOGRAFIA

Aguilar A. 1993. La construcció de l'espai rural al Baix Empordà (tesi doctoral). Universitat Politècnica de Catalunya. ETS d'Arquitectura, Barcelona.

Arija CM. 2010. Turón - *Mustela putorius*. A: Salvador A, Cassinello J (eds.) Enciclopedia Virtual de los Vertebrados Españoles. Museo Natural de Ciencias Naturales, Madrid. <http://www.vertebradosibericos.org/>

Aymerich M, Márquez MD, Neidra ML. 1983. Sobre la alimentación del turón (*Mustela putorius* L., 1758) en la cordillera Cantábrica. Boletín de Ciencias Naturales IDEA 31: 211-217.

Baghli A, Verhagen R. 2003. The distribution and status of the polecat *Mustela putorius* in Luxemburg. Mammal Review 33: 57-68.

Barrientos R, Bolonio L. 2009. The presence of rabbits adjacent to roads increases polecat road mortality. Biodiversity and Conservation 18: 405-418

Barull J, Mate I. 2006. Estudi faunístic dels mamífers carnívors del parc natural de la Serra del Montsant. Generalitat de Catalunya.

Birks J. 1995. The return of the polecat. British Wildlife 5: 16-25.

Blandford P. 1987. Biology of the polecat *Mustela putorius*: a literature review. Mammalian Review 17: 155-198.

Bonesi L, Macdonald DW. 2004. Differential habitat use promotes sustainable coexistence between the specialist otter and the generalist mink. Oikos 106: 509-519.

Bonesi L, Chantin P, Macdonalds DW. 2004. Competition between Eurasian otter *Lutra lutra* and American mink *Mustela vison* probed by niche shift. Oikos 106: 19-26.

Brzezinsky M, Marzek M, Zmihorsky M. 2010. Spatial distribution, activity, habitat selection of American mink (*Neovison vison*) and European polecats (*Mustela putorius*) inhabiting the vicinity of eutrophic lakes in NE Poland. Folia Zoologica 59: 183-191.

Fernandes M, Maran T, Tikhonov A, Conroy J, Cavallini P, Kranz A, Herrero J, Stubbe M, Abramov A, Wozencraft C. 2008. *Mustela putorius*. A: IUCN Red List of Threatened Species. Version 2010.1. www.iucnredlist.org

García-Díaz P, Arévalo V, Vicente R, Lizana M. 2013. The impact of the American mink (*Neovison vison*) on native vertebrates in mountainous streams in Central Spain. European Journal of Wildlife Research 59: 823-831.

Gehring T, Swihart R. 2003. Body size, niche breadth and ecologically scaled responses to habitat fragmentation: mammalian predators in an agricultural landscape. Biological Conservation 109: 283-295.

González-Esteban J, Villate I, Irizar I. 2004. Assessing camera traps for surveying the European mink,

- Mustela lutreola* (Linnaeus, 1761), distribution. *European Journal of Wildlife Research* 50: 33-36.
- Harrington L, Macdonald DW. 2008. Spatial and temporal relationships between invasive American mink and native European polecats in the Southern United Kingdom. *Journal of Mammalogy* 89: 991-1000.
- Harrington L, Harrington AL, Macdonald DW. 2008. Distinguishing tracks of mink *Mustela vison* and polecat *Mustela putorius*. *European Journal of Wildlife Research* 54: 367-371.
- Harrington L, Harrington A, Yamaguchi N, Thom MD, Ferreras P, Windham TR, Macdonald DW. 2009. The impact of native competitors on an alien invasive: temporal niche shifts to avoid interspecific aggression? *Ecology* 90: 1207.1216.
- Hernández I, Rodríguez JD. 1995. Toixó o teixó. A: Ruiz-Olmo J i Aguilar A. (eds.) Els grans mamífers de Catalunya i Andorra. Lynx Edicions, Barcelona.
- Kurose N, Abramov AV, Masuda R. 2008. Molecular phylogeny and taxonomy of the genus *Mustela* (Mustelidae carnivora) inferred from mitochondrial DNA sequences: New perspectives on phylogenetic status of the back-striped weasel and American mink. *Mammal Study* 33: 25-33.
- Lodé T. 1997. Trophic status and feeding habits of the European polecat *Mustela putorius* L. 1758. *Mammal Review* 27: 177-184.
- Macdonald RA, Birks JDS. 2003. Effects of farming practice and wildlife management on small mustelid carnivores. A: Tattersall F, Manley W (eds.). *Conservation and Conflict – Mammals and Farming in Britain*. Linnean Society of London, The Mammal Society, Westbury Publishing, London, UK.
- Mackenzie DI, Royle JA. 2005. Designing occupancy studies: general advice and allocating survey effort. *Journal of Applied Ecology* 42: 1105-1114.
- Macpherson JL, Bright PW. 2010. Movements of radio-tracked American vison (*Neovison vison*) in extensive wetland in the UK, and the implications for the threatened prey species such as the water vole (*Arvicola amphibius*). *European Journal of Wildlife Research* 56: 855-859.
- Massip JM. 1983. Els mamífers. Banyoles: Fauna Comarcal. Centre d'Estudis Comarcals, Banyoles. 191 p.
- Matos HM, Santos MJ, Palomares F, Santos-Reis M. 2009. Does riparian habitat condition influence Mammalian carnivore abundance in Mediterranean ecosystems? *Biodiversity and Conservation* 18: 373-386.
- Melero Y, Palazón S, Revilla E, Martelo J, Gosálbez J. 2008. Space use and habitat preferences of the invasive American mink (*Neovison vison*) in a Mediterranean area. *European Journal of Wildlife Research* 54: 609-617
- Melero Y, Plaza M, Santulli G, Saavedra D, Gosálbez J, Ruiz-Olmo J, Palazón S. 2012. Evaluating the effect of American mink, an alien invasive species, on the abundance of a native community: is coexistence possible? *Biodiversity and Conservation* 21: 1795-1809.
- Mestre FM, Ferreira JP, Mira A. 2007. Modelling the distribution of the European polecat *Mustela putorius* in a Mediterranean agricultural landscape. *Revue d'écologie (La Terre et la Vie)* 62: 35-47.

- Minuartia. 2012. *Seguiment de l'ús de passos de fauna a la carretera C-31 (tram la Tallada d'Empordà – Torroella de Fluvià)*. Any 2012. Drim Medi Ambient – Arico Forest, UTE Comarques Girona. Seguiment promogut per Infraestructures.cat. Informe inèdit. 27 pàg + plànols + annexos.
- Palazón S. 2012. Comadreja - *Mustela nivalis*. A: Salvador A, Cassinello J (eds.). Enciclopedia virtual de los vertebrados españoles. Museo Natural de Ciencias Naturales, Madrid. <http://www.vertebradosibericos.org/>
- Palazón S, Pérez M, Batet A, Arjona L, Rafart E, Malo C, Ruiz-Olmo J. 2010. Situación actual y evolución de la población de turón (*Mustela putorius* L., 1758) en Catalunya: 1950-2008. *Galemys* 22: 91-112.
- Peris A, Tena L, Torre I. 2008. Modelització del nínxol ecològic dels carnívors al Garraf. V Trobada d'estudiosos del Garraf: 89-95. Diputació de Barcelona.
- Pou-Rovira Q, Clavero M, Zamora L. 2007. Estat de conservació de l'espínós (*Gasterosteus aculeatus*) i de la bavosa de riu (*Salaria fluviatilis*) a la plana del Baix Ter. *Papers del Montgrí* 28: 55-91.
- Pou-Rovira Q, Feo C, Araujo R, Campos M, Boix D. 2011. Estat de conservació de les nàiades al Baix Ter. Recerca i territori 3 (en premsa). Càtedra d'Ecosistemes Litorals Mediterranis, Torroella de Montgrí.
- Pou-Rovira Q (dir.). 2013. Seguiment ambiental (fauna, hàbitats i qualitat de l'aigua) de l'obra de modernització de regadius al Rec de Sentmenat (2011-2013). Informe de Sorelló, estudis al medi aquàtic SL per a TRAGSA.
- Pou-Rovira Q (dir.). 2014. Seguiment ambiental (fauna, hàbitats i qualitat de l'aigua) de l'obra de modernització de regadius al Rec del Molí de Pals (2011-2014). Informe de Sorelló, estudis al medi aquàtic SL per a TRAGSA.
- Rondinini C, Ercoli V, Boitani L. 2006. Habitat use and preference by polecats (*Mustela putorius* L.) in a Mediterranean agricultural landscape. *Journal of Zoology* 269: 213-219.
- Ruiz-Olmo J i López-Martín JM. 2007. Relaciones y estrategias ecológicas de los pequeños y medianos carnívoros forestales. A: Camprodon J i Plana E (eds.) Conservación de la biodiversidad, fauna vertebrada y gestión forestal 2a. edición. Publicacions de la Universitat de Barcelona.
- Salvador S. 2010. Caracterització de la comunitat de carnívors de l'Alta Garrotxa mitjançant el trampeig fotogràfic. Ajuntament d'Olot i Museu dels Volcans, Olot. 40 pàg.
- Salvador S. 2011. Estudi de la distribució dels carnívors a la muntanya del Pla de l'Estany mitjançant el trampeig fotogràfic. Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Informe inèdit. 32 pàg.
- Santos MJ, Matos HM, Baltasar C, Grilo C, Santos-Reis M. 2009. Is polecat (*Mustela putorius*) diet affected by "mediterraneity"? *Mammalian Biology* 74: 448-455.
- SECEM. 2001. Distribución y estatus del turón (*Mustela putorius*) en España: un análisis basado en encuestas. *Galemys* 13: 39-62.
- Sheffield SR, King CM. 1994. *Mustela nivalis*. *Mammalian species* 454: 1-10.
- Sunquist M, Sunquist F. 2001. Changing landscapes: consequences for carnivores. A: J. Gittleman J, S. Funk S, Macdonald D, Wayne R (eds.) Carnivore conservation. Cambridge University Press, UK.

- Torre I, Ribas A, Arrizabalaga A. 2009. Estudio de la comunidad de carnívoros del P.N. del Montseny (Catalunya) mediante trampeo fotográfico. *Galemys* 21: 165-180.
- Ventura J. 2012. Rata de agua - *Arvicola sapidus*. A: Salvador A, Cassinello J (eds.) Enciclopedia virtual de los vertebrados españoles. Museo Natural de Ciencias Naturales, Madrid. <http://www.vertebradosibericos.org/>
- Virgós E. 2001. Relative value of riparian woodlands in landscapes with different forest cover for medium-sized Iberian carnivores. *Biodiversity & Conservation* 10: 1039-1049.
- Virgós E, Cabezas-Díaz S, Malo A, Lozano J, López-Huertas D. 2003. Factors shaping European rabbit abundance. *Acta theriologica* 48: 113-122.
- Virgós E, Cabezas-Díaz S, Lozano J. 2007. *Mustela putorius* Linnaeus 1758. A: Palomo LJ, Gisbert J, Blanco JC (eds.) Atlas y Libro Rojo de los mamíferos terrestres de España. Dirección General para la Biodiversidad-SECEM-SECEMU, Madrid. Pàg: 294-296.
- Weber D. 1987. Zur biologie der iltisses (*Mustela putorius*) und der Ursachen seiner Rückganges in der Schweiz. Inaug. Diss. Universität Basel.
- Weber D. 1989. Observations of activity, movements and ranges of polecats (*Mustela putorius*, L.) *Revue Suisse Zoologie* 96: 841-862.
- Zabala J, Zuberogoitia I, Martínez-Climent JA. 2005. Site and landscape features ruling the habitat use and occupancy of the polecat (*Mustela putorius*) in a low density area: a multiscale approach. *European Journal of Wildlife Research* 51: 157-162.

ANNEX 1

Pòster distribuït per l'àrea d'estudi l'any 2014:

Busquem cites de fura al Baix Ter

La fura de bosc, també anomenada turó, pudenta o espugnaix (*Mustela putorius*), és un petit carnívor que està a punt d'extingir-se a Catalunya. Les últimes cites de l'espècie han estat recollides a la plana del Baix Ter, on fa dècades havia estat prou abundant.

FURA / TURÓ / PUDENTA / ESPUGNAIX

Pelatge clar als flancs i màscara negra sobre blanc a la cara

VISÓ AMERICÀ

Espècie abundant que es pot confondre amb el turó. Pelatge fosc i uniforme.

Actualment estem investigant la seva presència a la zona. Si us plau, si disposeu de dades recents o passades sobre l'espècie, agrairíem que contactéssiu amb nosaltres.

610 304 236 (Salvador)
u1009323@correu.udg.edu

ANNEX 2

Espècies de mamífers salvatges capturades al Baix Ter durant l'any 2014

Geneta (*Genetta genetta*) a Ruplà

Guilla (*Vulpes vulpes*) a Pals

Teixó (*Meles meles*) a Palau-Sator

Senglars (*Sus scrofa*) a Torroella de Montgrí

Fagina (*Martes foina*) a Foixà

Visó americà (*Neovison vison*) a Ultramort

Llúdriga (*Lutra lutra*) a Bellcaire d'Empordà

Rata comuna (*Rattus norvegicus*) a Fontclara

Ratolí de bosc (*Apodemus sylvaticus*) a Fontclara

Llebre (*Lepus europaeus*) a Palau-Sator

Conill de bosc (*Oryctolagus cuniculus*) a Serra de Daró

Esquirol (*Sciurus vulgaris*) a Foixà

